

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
EDUKOLOGIJOS IR SOCIALINIO DARBO INSTITUTAS**

**ASTA OGULEVIČIENĖ
EDUKACINIŲ TECHNOLOGIJŲ VALDYMO
KARJEROS VALDYMO SPECIALIZACIJOS
MAGISTRANTŪROS NUOLATINĖS STUDIJOS**

**KARJEROS KOMPETENCIJŲ UGDYMAS
IKIMOKYKLINIO UGDYMO INSTITUCIJOJE**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovė: Prof. dr. Odeta Merfeldaitė

Vilnius, 2018

TURINYS

PAVEIKSLĖLIŲ SĄRAŠAS	3
LENTELIŲ SĄRAŠAS	3
PAGRINDINĖS SĄVOKOS	4
ĮVADAS	5
1. UGDYMO KARJERAI CHARAKTERISTIKA	8
1.1 Ugdymo karjerai samprata	8
1.2. Karjeros kompetencijų charakteristika	12
1.3. Ugdymo karjerai svarba ikimokykliniame amžiuje.....	17
2. KARJEROS KOMPETENCIJOS IKIMOKYKLINIO UGDYMO KONTEKTE	21
2.1. Karjeros raidos teorijos ir jų sąsaja su ankstyvuojančiu amžiumi	21
2.2 Ikimokyklinio amžiaus vaikų raidos teorijos	27
2.3 Karjeros kompetencijų integravimo galimybės ikimokykliniame amžiuje	36
3. KARJEROS KOMPETENCIJŲ UGDYMO IKIMOKYKLINĖSE ĮSTAIGOSE ANALIZĖ	43
3.1 Tyrimo metodologija	43
3.2 Kokybinio tyrimo duomenų analizė	49
3.2.1 Karjerosarjeros ir karjeros ugdymo samprata.....	49
3.2.2 Ugdymas karjerai ikimokykliniame amžiuje	52
3.2.3 Pedagogas, dalyvaujantis ugdyme karjerai ikimokykliniame amžiuje	59
APIBENDRINIMAS	68
IŠVADOS	70
REKOMENDACIJOS	71
LITERATŪROS SĄRAŠAS	72
SANTRAUKA	80
SUMMARY	Error! Bookmark not defined.
PRIEDAI	82

PAVEIKSLĖLIŲ SĄRAŠAS

Pav. 1 Vaiko pasiekimų jungimas į kompetencijas	38
Pav. 2 Tyrimo atlikimo eiga	47
Pav. 3 Ikimokyklinio ugdymo pedagogų karjeros samprata	50
Pav. 4 Ugdymo karjerai organizavimas ikimokykliniame amžiuje	55
Pav. 5 Veiksniai, turintys įtakos ugdymuisi karjerai ikimokykliniame amžiuje	57
Pav. 6 Pedagogas, dalyvaujantis ugdyme karjerai ikimokykliniame amžiuje	60
Pav. 7 Iššūkiai su kuriais susiduria ikimokyklinio ugdymo pedagogai ugdant karjerai	64

LENTELIŲ SĄRAŠAS

Lentelė 1. Karjeros kompetencijos, sudedamosios dalys	13
Lentelė 2. Karjeros kompetencijų ugdymas švietimo sistemų posistemėse	18
Lentelė 3. Karjeros teorijų esminių veiksnių sąsaja su ikimokykliniu amžiumi	25
Lentelė 4. Karjeros ir ikimokyklinio ugdymo kompetencijų sąsaja	38
Lentelė 5. Tyrimo dalyvių demografiniai duomenys	46

PAGRINDINĖS SĄVOKOS

Karjera - paties individo savo gyvenimo valdymas, planavimas, apimantis savęs pažinimą, profesinės karjeros planus, darbinę ir mokymosi patirtį (Dromantaitė - Stancikienė, 2009).

Ugdymas karjerai - nuolatinis žmogaus saviugdų procesas, kurio metu įgyjama bei tobulinama sėkmingam karjeros vystymuisi būtina kompetencija (Stanišauskienė, 2004).

Karjeros kompetencijos - įvairūs asmeninės karjeros resursai, kurie yra susiję su bendromis asmeninėmis psichologinėmis charakteristikomis ir su specifiniais, tik tam asmeniui būdingais, karjeros valdymo elgesiais (Paradnikė, Endriulaitienė ir kt., 2016).

Savęs pažinimo kompetencija - asmenybės charakteristikos, bei socialinės aplinkos ir socialinių vaidmenų pažinimas (Ugdymo karjerai programa, 2014).

Karjeros galimybių pažinimo kompetencija - karjeros informacijos ieškojimas ir gebėjimas ją panaudoti, viso gyvenimo mokymosi galimybių pažinimas, bei kintančio darbo pasaulio pažinimas (Ugdymo karjerai programa, 2014).

Karjeros planavimo kompetencija - gyvenimo ir karjeros tikslų kėlimas, karjeros sprendimų priėmimas, bei asmeninio karjeros plano sudarymas (Ugdymo karjerai programa, 2014).

Karjeros įgyvendinimo kompetencija - bendrųjų kompetencijų tobulinimas, sėkmingas perėjimas iš mokyklos į kitą aplinką, bei efektyvus darbo ieškojimas (Ugdymo karjerai programa, 2014).

Ikimokyklinis ugdymas - teikiamas vaikui nuo gimimo iki 6 metų (kol bus pradėtas teikti priešmokyklinis ugdymas) (TAR., 2016, Nr. Nr. V-735/A1-459).

Karjeros ugdymo tikslas - veiksmingai ugdyti ir sudaryti sąlygas visiems mokiniams ugdytis karjeros kompetencijas, palaikyti mokinius, jiems pažįstant, kuriant ir realizuojant save. (Ugdymo karjerai programa, 2014).

IVADAS

Temos aktualumas. Šiuo metu pasaulyje nuolatos vyksta intensyvūs ekonominiai, technologiniai bei socialiniai pokyčiai, kuriuos nuspėti tampa labai sunku. Vyraujant šioms priežastims Lietuvos pažangos strategijoje (2030) nurodoma, kad pagrindinis ir svarbiausias uždavinys šiuo metu tampa kūrybingos, atsakingos ir laisvos asmenybės ugdymas, kuri gebėtų greitai priimti ir valdyti vykstančius pokyčius. Tuo pačiu Lietuvos Respublikos Vyriausybės Švietimo Struktūrinėje Reformoje (2018) teigiama, kad šiuo metu dominuojančiame ugdymo turinyje labiausiai trūksta kompetencijų, reikalingų XXI amžiuje, tokių kaip kritinis mąstymas, bendravimo ir bendradarbiavimo gebėjimai, bei sprendimų priėmimas. Vadinasi vienas iš iššūkių su kuriuo šiuo metu susiduria Lietuvos švietimas - kaip tinkamai organizuoti ugdymą, kad vaikai įgytų šiuolaikiniai asmenybei reikalingas kompetencijas. Karjeros kompetencijų įgyjimas šiuolaikinėje visuomenėje taip pat yra pripažįstamas, kaip vienas iš svarbiausių aspektų (Švietimo mainų paramos fondo „Euroguidance” projekto konferencijos išvados, 2012).

Šiandieninė karjeros samprata atskleidžia, kad žmogaus darbinės patirtys ir jo sėkmingas kilimas tarnyboje nėra pagrindiniai dalykai lemiantys asmens karjeros kokybę. Šiuo metu karjera yra apibrėžiama, kaip viso gyvenimo planavimas, kurį apjungia ne tik darbiniai ir profesiniai vaidmenys, bet taip ir individo mokymasis, laisvalaikis, šeima bei kt. (Lamanauskas, Augienė, 2015). Vis labiau blėstant požiūriui, kad asmeniui norint pasiekti sėkmingą karjerą būtina įgyti tam tikrai specialybei reikalingas žinias ir įgūdžius, kyla klausimas, kaip ir nuo kada reikia pradėti ugdyti žmogų, kad jis įgytų karjeros kompetencijas.

Mokslininkai (Pukelis, 2002; Kučinskienė, 2003; Stancikienė, 2009; Watts, 2009; Dromantaitė, 2012; Augienė, 2009; Rainey, Simons, 2008 ir kt.) nagrinėję karjeros sampratą pripažino, kad tai yra įvairių žmogaus patirčių visuma, prasidedanti ankstyvojoje vaikystėje ir besitęsianti visą žmogaus gyvenimą. M. Cahill, E. Furey (2017) atliktas tyrimas atskleidė, kad žmogaus karjeros eigai labai svarbus yra ugdymo karjerai etapas, kuris tam tikra prasme prasideda jau kūdikystėje. V. Rosinaitė (2010) nagrinėjusi karjeros teorijas, pastebi, kad karjeros teoretikai (Super, Roe, Holandas, Ginzbergas) taip pat pripažįsta, kad ankstyvosios vaikystės patirtys yra reikšmingos individo tolimesnei gyvenimo karjerai. Pirmoji institucija ugdanti vaikų karjeros kompetencijas tampa šeima, antroji, dažnu atveju, tampa ikimokyklinio ugdymo institucija. Projekte - „Nacionalinė profesinio orientavimo sistema: tarpinstitucinis paslaugų teikimo modelis ir verslo įtrauktis, 2018“, pateikti duomenys taip pat atskleidžia, kad norint užtikrinti produktyvų Lietuvos gyventojų dalyvavimą besikeičiančioje darbo rinkoje,

būtina užtikrinti ugdymą karjerai visą gyvenimą, pradedant nuo šeimos, darželio ir toliau jį integruojant visuose amžiaus tarpsniuose.

Temos naujumas ir iširtumas. Atrandama daug tyrimų apie karjeros sampratos kaitą, ugdymą karjerai, tačiau pasigendama mokslinių darbų, analizuojančių ugdymą karjerai ikimokykliniame amžiuje. V. Kučinskienė (2003), A. Stancikienė (2009), V. Stanišauskienė (2004), K. Pukelis (2002, 2003), A. G. Watts (2009), D. Savickas (2012) ir kt. analizavo karjeros sampratos kaitos tendencijas, pabrėždami, kad šiuo metu vyrauja du karjeros sampratos modeliai. Šiuolaikinė, dar kitaip vadinama plačioji, postmodernioji, lankščioji, kuri yra suprantama, kaip visą gyvenimą besitęsiančių įvairių vaidmenų visuma ir tradicinė, arba siauroji, biurokratinė, organizacinė, kuri yra siejama tik su darbine patirtimi ir dažnai kilimu karjeros laiptais.

Karjeros ugdymą Lietuvoje nagrinėjo: D. Augienė (2009), E. Nazelskis (2010), J. Surgelienė, N. Bankauskienė (2014), V. Kučinskienė (2003), K. Pukelis (2002, 2003), I. Rosinaitė (2012), V. Lamanauskas, D. Augienė (2015), J. Surgelienė (2014) ir kt. Išvardyti autoriai ugdymą karjerai nagrinėjo bendrojo ugdymo kontekste, tačiau tuo pačiu visi jie pripažino karjerą, kaip visą gyvenimą trunkantį procesą ir akcentavo, kad ugdymas karjerai turėtų prasidėti nuo ankstyvosios vaikystės ir tapti integraliu, nuolatinu, žmogaus vystymosi procesu. Užsienio šalių autoriai: L. Rainey, M. Simons (2008), D. Savickas (2012), A. G. Watts (2009), R. M. Nureev (2010), S. D Brown, R. W. Lent (2013), W. Patton, M. McMahon (2014) nagrinėję ugdymą karjerai pripažino, kad būtina atsižvelgti į ankstyvajame amžiuje vykstančius procesus ugdant asmens karjeros kompetencijas. J. Surgelienės, N. Bankauskienės (2014) atlikas tyrimas parodė, kad ugdymo karjerai procese labai svarbus tampa karjeros ugdytojas, nes jis įgalina vaikus veikti ir būti atsakingiems už savo sprendimus. Vadinasi, tyrinėjant ugdymą karjerai ikimokykliniame amžiuje, svarbu pažvelgti kaip šiame procese dalyvauja pedagogas. Tačiau ugdymas karjerai ikimokykliniame amžiuje nėra plačiai analizuotas. Vienintelis išsamesnis tyrimas šia tema yra parengtas užsienio šalių autorių M. Cahill ir E. Furey (2017). Lietuvoje parengti keli magistriniai darbai, ugdymo karjerai tema ikimokykliniame amžiuje, tačiau pastarieji labiau yra skirti tėvų požiūriui analizuoti.

Taigi, šiame darbe, siekiama pirmą kartą išanalizuoti, kaip vyksta ugdymas karjerai ikimokykliniame amžiuje ir kokios galimos karjeros ir ikimokyklinio ugdymo kompetencijų sąsajos.

Tyrimo problema. Lietuvoje stokojama tyrimų, nagrinėjančių ugdymo karjerai ikimokykliniame amžiuje raišką, galimybes ir praktinę naudą. Nėra nagrinėta, kaip turėtų vykti ugdymo karjerai organizavimas ikimokyklinio ugdymo institucijose. Taip pat nėra tyrimų, atskleidžiančių, kokias karjeros kompetencijas reikėtų ugdyti ikimokykliniame amžiuje.

Projekte - „Nacionalinė profesinio orientavimo sistema: tarpinstitucinis paslaugų teikimo modelis ir verslo įtrauktis, 2018” taip pat akcentuojama, jog šiuo metu neegzistuoja ikimokyklinio ugdymo karjerai stebėseną. Nors daugelis karjerą nagrinėjusių mokslininkų akcentavo, kad vaikystės patirtys yra svarbios asmens karjerai, nepaisant to, praktikoje ankstyvosios vaikystės karjeros plėtra yra ištirta nepakankamai. Dėl šios priežasties magistro darbe keliami šie **probleminiai klausimai**: Kaip ikimokyklinio ugdymo pedagogai suvokia karjeros sampratą? Kokias karjeros kompetencijas pedagogai ugdo ikimokykliniame amžiuje? Kokia pedagogų patirtis ugdant ikimokyklinio amžiaus vaikų karjeros kompetencijas? Koks yra ikimokyklinio ugdymo pedagogų pasirengimas ugdyti vaikų karjeros kompetencijas?

Tyrimo objektas – karjeros kompetencijų ugdymas ikimokyklinio ugdymo institucijoje.

Tyrimo tikslas - teoriškai ir empiriškai pagrįsti karjeros kompetencijų ugdymą ikimokyklinio ugdymo institucijoje.

Darbo uždaviniai:

1. Aptarti ugdymo karjerai charakteristiką.
2. Atskleisti karjeros kompetencijų ugdymosi galimybes ikimokykliniame amžiuje.
3. Ištirti ikimokyklinio ugdymo pedagogų požiūrį ir veiklą, karjeros ugdymo aspektu.

Tyrimo metodai:

1. Atlikta mokslinės literatūros analizė, siekiant aptarti ugdymo karjerai charakteristiką bei atskleisti karjeros kompetencijų ugdymosi galimybes ikimokykliniame amžiuje.
2. Kokybinio tyrimo duomenų analizė, taikyta, siekiant ištirti ikimokyklinio ugdymo pedagogų požiūrį ir veiklą, karjeros ugdymo aspektu.

1. UGDYMO KARJERAI CHARAKTERISTIKA

Šiuolaikinis gyvenimo būdas, kintančios profesijos, naujų atsiradimas, greita laiko tėkmė, sudaro sudėtingas sąlygas individui pasirinkti tokią karjerą, kuri atlieptų jo poreikius, gabumus ir teiktų asmeninį pasitenkinimą. Susidarius tokiai situacijai, vis dažniau atsiranda pagalbos poreikis pasirenkant karjeros kelią. Individui reikia padėti ne tik pasirinkti karjerą, bet ir ugdyti gebėjimus, kad asmuo pats, savarankiškai galėtų priimti sprendimus susijusius su jo gyvenimo karjera (Surgėlienė, Bankauskienė, 2014).

1. 1 Ugdymo karjerai samprata

Egzistuoja keletas ugdymo karjerai modelių: mokyklinis, namuose, kaime, darbo patirties įgijimo modelis ir kt. (Kučinskienė, 2003). Šiame darbe analizuojamas mokyklinis ugdymo karjerai modelis, kuris pasižymi ugdymo karjerai elementus integruojant į bendrojo ugdymo turinį nuo vaikų darželio iki dvyliktos klasės. R. Kučinskienė (2003) pažymi, kad taikant bet kurį ugdymo karjerai modelį, ar tai būtų mokyklinis, kaimo, namuose ar kt. svarbu išmanyti ir žinoti, kokia karjeros samprata vyrauja šiuolaikinėje visuomenėje.

Prancūzų – lietuvių kalbos žodyne (2012) žodis *carriere* apibūdinamas, kaip veiklos sritis. Lotynų kalboje žodis *carraria* reiškia „kelia“, „kryptį“, ar „veiksmų eigą“ (Greenhaus., Callanan, 2006). Lietuvių kalbos žodyne (2018) žodis karjera apibrėžiamas, kaip sėkmingas kilimas visuomenės darbe, tarnyboje ar mokslo srityje.

Jau iš šių kelių sąvokų matyti, kad egzistuoja keli karjeros sampratos aiškinimai: vienas jų susijęs su konkrečia veikla, jos tobulėjimu, kitas – su viso žmogaus gyvenimo keliu ir visomis veiklos sritimis jame.

Šiuo metu karjeros samprata yra pakitusi, lyginant su tuo, kokia ji buvo XX a. pradžioje. Tuo metu buvo įsitvirtinęs tradicinis, dar kitaip vadinamas organizacinis požiūris į karjerą, kuris nepasižymėjo lankstumu, buvo apsiribojama tik vykdytojo vaidmenimis, neįtraukiant darbuotojų į karjeros valdymo procesą, o svarbiausi pasiekimai buvo aukštesnės pareigos, įgytas statusas, ar pakilęs darbo užmokestis. Tačiau praėjusio amžiaus pabaigoje prasidėjus globalizacijai, technologijų įsitvirtinimui, organizacijų kaitai, prasidėjo ir karjeros sampratos kaita (Gražulis, Račelytė ir kt., 2015). Veikiant išvardytiems pokyčiams, įsivyravo šiuolaikinė, dar kitaip vadinama asmeninė karjeros samprata. A. Stancikienė (2009) šiuolaikinę karjerą apibūdina, kaip individualiai suvokiamas ir suprantamas asmenines nuostatas ir elgsenas, susijusias su darbine patirtimi ir elgseną per visą asmenybės gyvenimo laikotarpį. A. Dromantaitės (2012) teigimu šiuolaikinė karjera yra paties individo savo gyvenimo valdymas,

planavimas, apimantis savęs pažinimą, profesinės karjeros planus, darbinę ir mokymosi patirtį. M. Cahill, E. Furey (2017) pastebi, kad šiuolaikinė karjera nėra vien profesija, darbas ir užimamos pareigos, karjera tai viso žmogaus gyvenimo istorija.

D. Augienės (2009) nuomone, sėkminga karjera prisideda prie sėkmingos asmens socialinės adaptacijos, taip pat padeda planuoti savo ir savo šeimos ateitį. Todėl svarbu žmogui suteikti ne tik informaciją apie tam tikras profesijas, bet ir ugdyti jo karjeros planavimo įgūdžius, gebėjimą prisitaikyti prie sparčiai kintančios visuomenės.

Remiantis samprata, kad karjera yra visą žmogaus gyvenimą besitęsiantis procesas, ugdymą karjerai galima įvardinti kaip nuolatinį žmogaus saviugdos procesą, kurio metu įgyjama bei tobulinama sėkmingam karjeros vystymuisi būtina kompetencija (Stanišauskienė, 2004). Apie karjeros ugdymą pradėta kalbėti dar XX a. pradžioje. Karjeros ugdymo pradininku laikomas F. Parsonas (1908), kuris tuo metu analizavo vieną iš karjeros ugdymo sistemų - profesinį orientavimą. F. Parsonas dar 1909 m. išskyrė tris pagrindinius dalykus, kurie yra svarbiausi sėkmingam asmenybės profesijos pasirinkimui: savęs pažinimas, profesijų išmanymas ir gebėjimas taikyti turimas žinias (Nazelskis, 2010). J. Surgėlienės ir N. Bankauskienės (2014) teigimu F. Parsono idėjos buvo pripažintos įvairių šalių mokslininkų, įskaitant ir Lietuvą. V. Kučinskienės (2003) teigimu, ugdymas karjerai yra kitų pagalba, įgalinimas asmenims įgyti ir naudoti tam tikrus gebėjimus, žinias, nuostatas, tam, kad žmogus tolimesniuose savo gyvenimo etapuose galėtų save realizuoti ir jausti pasitenkinimą tiek darbinėje veikloje tiek už jos ribų esančiose aplinkose. Pasak K. Pukelio (2003), ugdymas karjerai yra mokymas planuoti savo asmeninę karjerą globalizacijos pokyčių ir nuolatinės darbo rinkos kaitos kontekste. J. Surgėlienė, N. Bankauskienė (2015) ugdymą karjerai apibūdina, kaip efektyvių būdų ieškojimą, padedantį asmenims pasirinkti karjeros kelią. K. Pukelio ir A. Pundzienės (2002) nuomone ugdymas karjerai padeda asmenims prisitaikyti prie nuolatos kintančio šiuolaikinio pasaulio.

V. Kučinskienės (2003); V. Stanišauskienės (2004); I. Rosinaitės (2009); D. Augienės (2009) ir kt. nuomone karjeros ugdymas bendrojo lavinimo mokyklose turi užimti svarbią vietą. Lietuvoje nuo 2012 m. patvirtinus Profesinio orientavimo vykdymo tvarkos aprašą, bendrojo lavinimo mokyklos tapo atsakingos už mokinių karjeros ugdymą, o nuo 2014 – 2015 mokslo metų, bendrojo lavinimo ir profesinės mokyklos mokinių kompetencijų ugdymą pradėjo įgyvendinti remiantis Ugdymo karjerai programa (2014). Pagrindinis Karjeros ugdymo programoje nurodytas tikslas – sudaryti sąlygas mokiniams ugdyti karjeros kompetencijas, reikalingas sąmoningai ir sėkmingai planuoti ir valdyti savo karjeros kompetencijas (Augienė; Lamanuskas, 2015). J. Surgėlienė, N. Bankauskienė (2014) pastebi, kad patvirtinus Karjeros ugdymo programą (2014), karjeros ugdymas sulaukia vis didesnio dėmesio bendrojo lavinimo

mokyklose. Ten veikia karjeros centrai, kuriuose dirba karjeros koordinatoriai, organizuojami įvairūs renginiai ir projektai susiję su karjeros pasirinkimu. Bendrojo lavinimo mokykloms suteikiama didelė laisvė organizuojant mokinių karjeros ugdymą, jis gali būti įtrauktas į bendrojo ugdymo dalykus, organizuojamas neformaliajame ugdyme ir kt. mokiniams priimtiniuose veiklose.

I. Žemaitaitytė, L. Jankauskienė (2008) išskyrė tris tarpusavyje derančius veiksnius, kurie įtakoja sėkmingą mokinių karjeros pasirinkimą. Tai motyvacija, gebėjimai ir informacija. Dėl to, anot A. Antanaitienės, A. Anužio (2014) pagrindinis karjeros ugdytojų uždavinys yra suteikti visapuse pagalbą mokiniui, ugdant jo gebėjimus pažinti save, savo pomėgius, gabumus, siekius, norus, bei suvokimą, kad jis pats yra atsakingas už savo mokymosi rezultatus bei pasirenkamą karjeros kelią. L. Rainey, M. Simons ir kt. (2008) atliktas tyrimas atskleidė, kad karjeros ugdytojai daugiausia dėmesio skiria supažindinimui su naujausiomis ir populiariausiomis profesijomis, darbu, bei mokymosi galimybėmis. Šiek tiek mažiau dėmesio skiria asmeninio karjeros plano sudarymui ir mažiausiai dėmesio skiria asmeninių žmogaus savybių pažinimui ir gebėjimui jas panaudoti. Tačiau patys autoriai pripažįsta, kad turėtų būti atvirkščiai, jų teigimu, sėkminga karjera prasideda nuo savęs pažinimo, toliau turėtų sekti pažintis su darbo, bei mokymosi galimybėmis ir pagalba planuojant asmeninę karjerą (Rainey, Simons ir kt., 2008).

A. G. Watts (2009) nuomone, karjeros ugdymas bendrojo lavinimo mokyklose turėtų būti organizuojamas dvejopai. Pirmiausia jis turi būti integruojamas į bendrojo ugdymo programas, tam, kad pamokų metu mokiniai turėtų galimybę susipažinti su darbo pasauliu ir gauti pagrindinę informaciją, kuri vėliau jiems padėtų priimti sprendimus, susijusius su karjera. Antra, mokyklose reikalingi karjeros konsultantai, kurie suteiktų individualią pagalbą svarstant karjeros galimybes. J. Surgėlienės., N. Bankauskienės (2014) atlikti tyrimai atskleidė, kad aktyvus ir veiklos karjeros konsultantas įgalina mokinius veikti ir būti atsakingus už savo sprendimus ir savo ateitį, tuo tarpu esant pasyviai, neveikiam karjeros konsultantui mokiniai retai sulaukia jiems reikiamos pagalbos.

J. Surgėlienės ir N. Bankauskienės (2014) teigimu, atsakingus už mokinių karjeros ugdymą subjektus galima skirstyti į dvi dalis, pirmieji veikia mokykloje, kiti už jos ribų. Mokykloje veikiantys subjektai – karjeros specialistai, taip pat klasės auklėtojai, mokytojai, mokyklos vadovas ir kiti mokykloje dirbantys specialistai. Anot K. Pukelio (2003), dalis mokinių pripažįsta, kad klasės auklėtojas jiems yra svarbus asmuo ir jo patarimai, susiję su karjeros pasirinkimu, jiems yra labai naudingi. A. Augustinienė (2007) teigė, kad mokytojai turi glaudžiausią ryšį su mokiniais, mokytojai turi puikią galimybę jiems perduoti jau atrinktą, kompetetingą informaciją, taip pat skirtingų situacijų metu, gali padėti mokiniams pažinti save,

atpažinti ir panaudoti savo gerąsias savybes. J. Kavalė (2014) pastebi, kad mokyklos vadovo vaidmuo taip pat yra labai svarbus organizuojant mokinių karjeros ugdymą, kadangi nuo jo požiūrio ir vertybių priklauso kiek dėmesio tam bus skiriama, kas bus už jį atsakingas ir kiek lėšų tam bus skiriama. J. Surgelienė, N. Bankauskienė (2014) pabrėžia ir kitų mokykloje dirbančių specialistų įtaką karjeros ugdymui, tokių kaip socialinis pedagogas ar psichologas, kurie tampa pagrindiniais karjeros ugdymo organizatoriais.

Karjeros ugdymo subjektai, kurie veikia už bendrojo lavinimo mokyklos ribų, yra šeima, verslo ir bendruomenės atstovai, bei aukštosios mokyklos. J. Surgelienės, N. Bankauskienės (2014) teigimu mokyklų bendradarbiavimas su tėvais, verslo atstovais bei aukštosiomis mokyklomis, visada duoda daug geresnių rezultatų asmens karjeros ugdymui (Surgelienė, Bankauskienė, 2014).

Nors aukščiau aptarti autoriai (Pukelis, 2002., Kučinskienė, 2003., Watts, 2009., Surgelienė, Bankauskienė, 2014 ir kt.) daugiausia nagrinėjo karjeros ugdymą bendrojo lavinimo kontekste, tačiau visi jie pripažino karjerą, kaip visą gyvenimą trunkantį procesą ir dėl to pažymėjo, kad karjeros ugdymas turėtų prasidėti nuo ankstyvosios vaikystės ir tapti integraliu, nuolatiniu asmenybės ugdymo procesu. J. Kuprienė, E. Balionytė ir kt. (2008) pastebėjo, kad dažnai asmenims baigusiems bendrojo lavinimo mokyklą ir net įgyjusiems profesinį ar aukštąjį išsilavinimą pritrūksta informacijos sprendžiant rimtesnes karjeros problemas, kurios dažnai būna susijusios su nepasitikėjimu savimi, negebėjimu apsipręsti ir pan. Tai parodo L. Žukauskienės, I. Mickevičiūtės (2016) atliktas tyrimas, kuris atskleidė, kad jaunų, kvalifikuotų bedarbių šiuo metu vis daugėja. Anot tyrimų rezultatų, didžiausi trukdžiai su kuriais susiduria jauni bedarbiai yra neišsiugdytos profesijai būtinos savybės, darbo rinkos tendencijų nežinojimas, darbo paieškos gebėjimų trūkumas, bei neapsisprendimas kokioje srityje save realizuoti. Šis tyrimas papildė V. Rosinaitės (2008) išsakytą teiginį, kad dažnai bendrojo ugdymo, profesinės mokyklos, universitetai ruošia asmenis darbo rinkai, bet ne karjerai.

Apibendrinant galima teigti, kad ugdymas karjerai šiuolaikinėje karjeros sampratoje tampa vienu iš svarbiausių švietimo prioritetų. Šiuolaikinė karjeros samprata apibrėžiama, kaip visa žmogaus gyvenimo istorija, kurioje susipina jo mokymosi, saviraiškos, darbo patirčių ir kt. vaidmenų visuma. Dėl to ugdymo karjerai pagrindiniai uždaviniai tampa padėti asmenims pažinti savo asmeninius gebėjimus, interesus, karjeros planavimo ir valdymo įgūdžius, padėti lanksčiai reaguoti į visuomenėje vykstančius pokyčius, kad galima būtų sėkmingai priimti su karjera susijusius sprendimus. L. Žukauskienės, I. Mickevičiūtės (2016) atlikti tyrimai parodė, kad jaunų, kvalifikuotų bedarbių daugėja, o taip yra dėl to, kad asmenys neturi išsiugdytų gebėjimų nuspręsti kur save realizuoti, kokie yra jų gyvenimo prioritetai ir pan. Vadinasi

ugdymas karjerai yra tai, kas gali padėti asmeniui ateityje priimti geriausius savo gyvenimo sprendimus. Yra išskiriami keli už ugdymą karjerai atskingi subjektai: tai yra asmenys veikiantys bedrojo lavinimo mokyklos ribose ir asmenys padedantys mokiniams ugdytis karjeros kompetencijas už bendrojo lavinimo mokyklos ribų. Svarbu pabrėžti, kad visi šie asmenys yra vienodai atsakingi už mokinių ugdymą karjerai, svarbiausia, kad visi jie pripažintų karjerą, kaip visą žmogaus gyvenimą trunkantį procesą, kuris prasideda nuo ankstyvosios vaikystės ir trunką visą likusį žmogaus gyvenimą.

1.2. Karjeros kompetencijų charakteristika

L. Žukauskienės ir I. Mickevičiūtės (2016) atlikti tyrimai atskleidė, kad vis dar išlieka poreikis žmogui įgyti ne tik bendrąsias kompetencijas, bet ir specialiąsias kompetencijas, gebėjimus, kurie garantuotų didesnę pasitikėjimą savimi, lankstumą, bei adaptyvumą.

V. Stanišauskienė (2003) pažymi, kad sparčiai keičiantis darbo pasauliui, šiuolaikinis žmogus privalo įgyti karjeros kompetencijas, kurios pasižymi įvairiais su karjera susijusiais gebėjimais, kuriuos žmogus gali pritaikyti praktinėje veikloje ir kurios įgalintų jį spręsti karjeros kelyje jam iškilančias problemas.

V. Rosinaitė (2009) karjeros kompetencijas įvardija, kaip specialius gebėjimus, įgūdžius ir žinias, kurių reikia karjerai vystyti. Autorės nuomone karjeros kompetencijas reikia pradėti ugdyti nuo savęs suvokimo, turimų žinių, vėliau pereiti prie įgūdžių ir gebėjimų, o užbaigti vertinimu, kuomet asmuo jau pilnai įsisamonina karjeros kompetencijų svarbą ir geba jas pritaikyti valdant savo asmeninę karjerą. K. Paradnikė, A. Endriulaitienė ir kt. (2016), karjeros kompetencijas apibūdina, kaip įvairius asmeninės karjeros resursus, kurie yra susiję su bendromis asmeninėmis psichologinėmis charakteristikomis ir su specifiniais, tik tam asmeniui būdingais, karjeros valdymo elgesiais.

Skirtingi autoriai, skirtingai įvardina, šiuolaikinės karjeros kompetencijos sudedamąsias dalis, tačiau, kaip pažymi V. Stanišauskienė (2003), sudedamųjų dalių aibė, įvertinant darbo pasaulio dinamiką ir negali būti vienareikšmė ir baigtinė.

1 lentelėje pateikiamos skirtingų autorių, karjeros kompetencijos sudedamosios dalys.

Lentelė 1. Karjeros kompetencijos, sudedamosios dalys

KARJEROS KOMPETENCIJOS			
V. Stanišauskienė (2003)	Ugdymo karjerai programa (2014)	A. Railienė, V. Gudžinskienė (2012)	K. Paradnikė, A. Andriulaitienė., R. Bandzevičienė (2016)
1.Mokymosi kompetencija 2.Profesinė kompetencija 3.Asmeninė kompetencija 3.Socialinė kompetencija	1.Savęs pažinimo kompetencija 2.Karjeros galimybių pažinimo kompetencija 3.Karjeros planavimo kompetencija 4.Karjeros įgyvendinimo kompetencija	1.Bendrosios karjeros kompetencijos: planavimas, analizavimas ir vertinimas savo karjeros. 2.Specialiosios karjeros kompetencijos: mokymosi, asmeninė, socialinė	1.Psichologinė kompetencija 2.Socialinė kompetencija 3.Tapatumo ir adaptyvumo kompetencija 4.Žmogiškojo kapitalo kompetencija 5.Reprezentatyvumo kompetencija

Šaltinis: Sudaryta darbo autorės pagal V. Stanišauskienė (2003)., Ugdymo karjerai programa (2014)., A. Railienė., V. Gudžinskienė (2012)., K. Paradnikė, A. Andriulaitienė., R. Bandzevičienė (2016)

V. Stanišauskienė (2006) pažymi, kad visos kompetencijos yra tarpusavyje susijusios, o jas turėdamas asmuo dažniausiai sėkmingai jas pritaiko praktikoje ir geba valdyti savo asmeninę karjerą. A. Dromantaitė (2012), kaip ir V. Stanišauskienė (2006) pabrėžia, kad visos karjeros kompetencijos yra vienodai svarbios, persipynusios ir negali užgošti viena kitos. Gerai pažįstant save, bet nežinant kokios yra karjeros galimybės dabartiniame pasaulyje, nežinosime kiek yra karjeros kelių, arba atvirkščiai gerai susipažinus su karjeros galimybėmis, bet nepažįstant, neanalizuojant savęs, nesugebėsime pasirinkti, kuriuo karjeros keliu eiti. Svarbu pažymėti, kad lentelėje pateiktos kompetencijos neturi jokio eiliškumo, viena už kitą nėra geresnės, visos yra vienodai svarbios ir į lentelę surašytos atsitiktinumo tvarka. Nors lentelėje autorių pateiktos karjeros kompetencijos dalys įvardintos skirtingai, tačiau labiau išgilinus matyti, kad kompetencijų turinys yra panašus, skiriasi tik autorių pasirinkti pavadinimai. Plačiau pasirinkta aptarti keturias karjeros kompetencijos sudedamąsias dalis: savęs pažinimas, karjeros galimybių pažinimas, karjeros planavimas ir įgyvendinimas, kurios yra išskirtos ugdymo karjerai programoje (2014), nes šiame darbe pasirinkta analizuoti būtent mokyklinį ugdymo karjerai modelį.

V. Stanišauskienė (2004) akcentuoja, kad savęs pažinimo gebėjimams turi būti skiriamas ypatingas dėmesys ir jie turi būti pradėti ugdyti kuo anksčiau, kai tik pradeda

formuoti asmenybės pagrindai. Autorė pažymi, kad žmogus ugdomi savęs pažinimo kompetenciją, kai teikia žinias kitiems apie save, savo prigimtį, norus, lūkesčius, kai fiksuoja savo pasiekimus, nuveiktus darbus, reflektuoja atliktą veiklą, nori išgirsti ir geba priimti, bet kokią nuomonę apie save (Stanišauskienė, 2002).

K. Paradnikė, A. Endriulaitienė ir kt. (2016) savęs pažinimą įvardija, kaip „žinau kodėl“ kompetenciją. Jų teigimu, tai žmogaus tapatumas, kuris pasireiškia savo asmeninių savybių analize, vidiniu lankstumu ir asmens psichologiniais resursais.

A. Dromantaitė – Stancikienė (2012) pažymi, kad dauguma karjeros konsultavimo specialistų (Petrauskaitė., Holland., Super., Roe ir kt.) teigia, jog karjeros planavimas turi prasidėti nuo savęs pažinimo proceso. Autorės nuomone, geresnės asmeninės žinios apie save padeda žmonėms atrasti savo siekius, norus, sugebėjimus, patinkančius dalykus, o jų suderinimas, garantuoja didesnę karjeros pasitenkinimo lygį. Ji pabrėžia, kad žmogus bus patenkintas darbu tik pasirinkęs profesiją, kuri atitinka jo asmeninius bruožus ir išsikeltas charakteristikas.

E. Danilevičius (2013) išryškina, kaip turėtų būti ugdomas žmogaus savęs pažinimas. Pasak autoriaus, pirmiausia asmuo turi pažinti savo biologinę, psichologinę ir socialinę prigimtį. Taip pat asmenims labai svarbu kuo daugiau pasakoti apie save, apie juos supančią aplinką, nebijoti išreikšti savo jausmų, kalbėti apie jiems patinkančius dalykus, svajones, ketinimus ir kartu fiksuoti savo raidą, nuveiktus darbus, pasiekimus. Mokykloje autorius pataria žaisti kuo daugiau dalykinių žaidimų susijusių su savęs pažinimu, taip pat nebijoti alikti savęs pažinimo testų, rinktis juos kuo įvairesnius ir gautus rezultatus kritiškai įvertinti.

Pagal ugdymo karjerai programą (2014) savęs pažinimas susideda iš asmenybės charakteristikos, bei socialinės aplinkos ir socialinių vaidmenų pažinimo. R. Curry ir L. J. Fazio - Griffith (2013) socialinius gebėjimus apibūdina, kaip įgūdžius reaguoti tokiu būdu, koks yra priimtinas visuomenei, artimiausiai aplinkai, su kuria asmuo bendrauja (Gudžinskienė., Burvytė.,Barkauskaitė, 2017). Autorės įvardija, jog svarbiausi socialiniai įgūdžiai yra bendravimas, bendradarbiavimas, sprendimų priėmimas, bei gyvenimo sunkumų įveikimas. Kalbant apie vaikus ir jaunuolius autorės išskiria 5 grupes, raidos sritis, kuriose labiausiai pasireiškia socialiniai įgūdžiai, tai savimone, priklausymas grupei, vaikų teisės, atsakomybės, kasdienės, bei rizikos situacijos. V. Gudžinskienė, S. Burvytė ir kt. (2017) taip pat pastebi, kad socialiniai įgūdžiai turi būti pradėti ugdyti ikimokykliniame amžiuje, nes nuo tada vaikas patenka į platesnę socialinę aplinką ir pradeda formuoti jo santykis su aplinkiniais. V. Gudžinskienės ir kt. (2017) teigimu, socialiniai įgūdžiai formuojasi stebint, atkartojant aplinkinių elgesį ir gaunant grįžtamąjį ryšį apie padarytus veiksmus, nuveiktus darbus. Trumpai

apibendrinant galima teigti, kad socialinė kompetencija yra asmens gebėjimas prisitaikyti visuomenėje, kas yra labai svarbu asmeniui veikiant karjeros srityje.

Antroji karjeros kompetencijos sudedamoji dalis yra karjeros galimybių pažinimo kompetencija. Ši dalis ugdymo karjerai programoje (2014) susideda iš trijų dalių, tai karjeros informacijos ieškojimas ir gebėjimas ją panaudoti, viso gyvenimo mokymosi galimybių pažinimas, bei kintančio darbo pasaulio pažinimas. Bene svarbiausia čia tampa mokymosi visą gyvenimą kompetencija.

Mokymosi visą gyvenimą memorandume (2001) nurodoma, jog šiuolaikiniame pasaulyje svarbiausia, kad kiekvienas išmoktų mokytis ir naudotis informacijos gausa (Pūkevičiūtė, 2007). Lietuvos pažangos strategijoje „Lietuva 2030“ pabrėžiama, kad vienas iš pagrindinių dabartinės valstybės prioritetų yra besimokanti visuomenė. Besimokanti visuomenė apibrėžiama kaip visuomenė, kurioje kiekvienas individas nuolat atnaujina savo žinias, nepriklausomai nuo lyties, amžiaus ar užimamų pareigų. Tokioje visuomenėje žmogus turi gebėti mokytis savarankiškai, prisitaikyti prie greitai kintančios visuomenės, įsitvirtinti bei konkuruoti kintančioje darbinėje aplinkoje, mokantis visą gyvenimą.

Mokėjimo mokytis kompetenciją nagrinėję mokslininkai apibūdina ją labai panašiai, pvz mokėjimas mokytis tai gebėjimai savarankiškai organizuoti, planuoti, kontroliuoti ir vertinti savo mokymosi procesą (Pūkevičiūtė, 2007); tai gebėjimas dalyvauti mokymesi ir jame išsilaikyti (Lukošiūnienė, 2011); tai žmogaus galimybių plėtra tiek asmeninėje tiek visuomeninėje veikloje (Adomaitienė., Zubrickienė, 2011); tai kompetencija, kuri prisideda prie kitų kompetencijų tobulėjimo (Adomaitienė, Zubrickienė, 2015) tai poreikis mokytis, siekiant užsibrėšto tikslo (Mikštienė, 2010).

Mokėjimo mokytis kompetencija – pagrindinė dabarties ir ateities tendencija. Technologiniai pokyčiai, didėjanti darbo rinkos kaita, verčia prisitaikyti prie sparčiai besikeičiančių gyvenimo sąlygų. Siekiant išsilaikyti darbo rinkoje nepakanka vienos kompetencijos ir vienos kvalifikacijos, dėl to žmogus skatinamas prisitaikyti prie greitų pokyčių, o tam ypač praverčia mokėjimas mokytis. Mokėjimas mokytis skatina žmogaus profesionalumą, jo kūrybiškumą bei asmeninį augimą (Pūkevičiūtė, 2007).

Negebantis mokytis žmogus nepakankamai aktyviai galės dalyvauti visuomeniniame, kultūriniame, socialiniame bei darbo pasaulyje. Šiuolaikinis, kintantis pasaulis reikalauja, kad žmonės mokėtų išreikšti save, žinotų ir gebėtų įrodyti savo gabumus. Būtent mokymosi kompetencija gali padėti asmenims išlikti dabartinėje, konkurencingoje visuomenėje. Be mokymosi kompetencijos neįmanoma plėtoti kitų kompetencijų - socialinės, asmeninės, profesinės (Adomaitienė., Balčiūnienė, 2017).

J. Mikštienė (2017) mokėjimą mokytis išskiria į dvi dalis, tai gebėjimai savarankiškai mokytis, ieškoti informacijos bei tinkamas gautos informacijos panaudojimas. Dabartiniu metu yra didelė informacijos gausa, o sparčiai tobulėjant informacinėms technologijoms svarbu mokėti naudotis informacinėmis paieškos sistemomis. Tačiau autorė pabrėžia, kad surastą informaciją taip pat svarbu mokėti sisteminti, panaudoti ir pritaikyti ten, kur jos labiausiai reikia.

Nors, kaip minėta aukščiau, karjeros kompetencijos sudedamosios dalys yra visos vienodos, tačiau remiantis J. Adomaitienės ir J. Zubrickienės (2015) teiginiu, kad be mokymosi kompetencijos neįmanoma plėtoti kitų kompetencijų, galima teigti, kad mokymasis visą gyvenimą yra pagrindinė ir svarbiausia karjeros kompetencijos dalis, kurią turi ugdyti(s) kiekvienas šiuolaikinės visuomenės pilietis.

Kita karjeros kompetencijos dalis yra karjeros planavimas. Ši dalis turi tris sudedamąsias dalis, tai gyvenimo ir karjeros tikslų kėlimas, karjeros sprendimų priėmimas, bei asmeninio karjeros plano sudarymas. K. Paradnikė ir kt. (2016) šią kompetencijos dalį apibūdina, kaip „žinau kaip“ kompetenciją, kuri apima profesines žinias, įgūdžius ir gebėjimą suprasti, kurioje gyvenimo srityje bus galima juos pritaikyti.

R. M. Nureev (2010) nuomone karjeros tikslų kėlimas bei su ja susijusių sprendimų priėmimas yra įgimtos ir įgytos žinios, gebėjimai, specifinės žinios, žmogaus patirtis, motyvacija, leidžiantys padidinti darbo našumą, gauti didesnę darbo užmokestį, kartu tai yra gebėjimai savo turimas žinias, įgūdžius tinkamai ir laiku panaudoti.

E. Motiejūnienė, L. Žadeikienė (2009) kalbėdamos apskritai apie kompetencijų ugdymąsi bendrojo lavinimo mokykloje pastebi, kad mokiniams neužtenka tik stebėti mokytojų demonstravimų ar klausyti aiškinimų. Ir tai labai tinka ugdantis karjeros planavimo kompetenciją. Anot autorių, mokiniai turi sąmoningai įsitraukti į veiklą: tyrinėti, kaupti informaciją, atlikti pratines ir kūrybines užduotis, kritiškai mąstyti, vertinti ir įsivertinti, kelti probleminius klausimus ir ieškoti atsakymų į juos, planuoti tolimesnius savo veiksmus.

Nors atrodytų mokiniams bendrojo lavinimo mokyklose dar sunku planuoti savo karjeros kelią, karjeros pasirinkimus, tačiau šio įgūdžio jie gali mokytis planuodami savo laiką, vertindami, reflektuodami savo veiklą, gautus rezultatus ir pan (Stanišauskienė, 2004).

Paskutinioji ugdymo karjerai programoje (2014) išskirta karjeros kompetencijos dalis yra karjeros įgyvendinimas. Šiai daliai priklauso svarbiausių bendrųjų kompetencijų tobulinimas, sėkmingas perėjimas iš mokyklos į kitą aplinką, bei efektyvus darbo ieškojimas. Bendrieji gebėjimai anot V. Gudžinskienės ir A. Railienės (2012) gali būti apibūdinami kaip gyvenimo įgūdžiai, kuriuos galima apibrėžti kaip asmenines savybes, kurios įgalina individą planuoti, kritiškai analizuoti bei vertinti savo karjerą, pozityviai bendrauti ir bendradarbiauti su

jį supančia aplinka. Dėl to jų ugdymas yra lygiai toks pats svarbus, kaip ir specialiųjų karjeros kompetencijų ugdymas. Sėkmingas perėjimas į kitą, naują aplinką taip pat yra labai svarbus asmens karjeros kelyje. A. Dromantaitė ir V. Pokštas (2014) kelia prielaidą, kad kuo labiau žmogus bus adaptavęsis visuomenėje tuo lengviau jam bus adaptuotis naujoje darbo vietoje, ar kitoje naujoje veikloje. Autoriai pažymi, kad adaptaciją lengvinantys veiksniai yra asmens gebėjimas bendrauti, pasitikėjimas savimi, aktyvumas, asmeninė motyvacija ir saviugda. Taigi būtent šie gebėjimai turėtų būti integruoti į karjeros ugdymą vaikams nuo ankstyvosios vaikystės, tam, kad jų perėjimas iš darželio į mokyklą, iš pradinės mokyklos į vidurinę mokyklą ir t.t. būtų sėkmingas.

Svarbu pastebėti ir tai, kad karjeros įgyvendinimo sričiai priklauso ir savęs pristatymo gebėjimai. K. Paradnikė ir kt. (2016) juos įvardija, kaip reprezentacinius išteklius. Anot autorių tai yra gebėjimai pateikti save darbinei aplinkai, išryškinti geriausias savo savybes, tinkamai reprezentuoti savo profesinius gebėjimus. R. Mikštienės (2010) teigimu, tinkamas savęs pristatymas turi didelę įtaką darbo paieškos procese. Dažnai vien nuo to, kaip žmogus geba save pristatyti, priklauso ar darbdavys jį pasirinks. Dėl to autorė siūlo asmens savęs pristatymą organizuoti ir mokykloje, skatinti mokinius išreikšti savo nuomonę įvairiais klausimais, kartu viešai prisistatant ir aptariant savo darbo rezultatus. Apibendrinant galima teigti, kad karjeros kompetencijos yra žinių ir gebėjimų visuma, kuri padeda žmogui pasirinkti tokią karjerą, kuri teiktų jam vidinį, asmeninį pasitenkinimą, atitiktų jo poreikius bei atlieptų pilnavertišką ekonominę situaciją. Šiuolaikiniai karjeros kompetencijai priklauso asmens lankstumas, savęs pažinimas, socialinės aplinkos pažinimas, greitas žmogaus prisitaikymas prie vyraujančių pokyčių, asmeninės savybės, padedančios spręsti karjeros kelyje iškilančias problemas ir uždavinius, asmeninės karjeros plano sudarymas, sprendimų priėmimas, gebėjimas prisistatyti ir lankstus prisitaikymas prie vyraujančių pokyčių. Visos šiuolaikinės karjeros kompetencijos dalys yra vienodai svarbios, reikalingos ir tarpusavyje persipinusios. Pažymima, kad karjeros kompetencijas svarbu pradėti ugdyti kuo anksčiau, nes ateityje jos padės asmeniui lengviau pasirinkti sau patinkančią sritį ir planuoti savo karjeros kelią.

1.3. Ugdymo karjerai svarba ikimokykliniame amžiuje

Ikimokyklinio ugdymo paskirtis – padėti vaikams išsiugdyti savarankiškumo, sveikos gyvensenos, pozityvaus bendravimo su suaugusiais žmonėmis ir bendraamžiais pradmenis, pažinti savo šalį, pradėti mokytis kūrybiškumo ir mokėjimo mokytis (Pagal <https://www.smm.lt/web/lt/smm-svietimas/svietimo-sistema-ikimokyklinis-ugdymas>, 2017). Lietuvos Švietimo dokumentuose (2011) nurodoma, kad Lietuvoje ankstyvasis vaikų ugdymas

apima ugdymą nuo gimimo iki 7 metų ir yra skirstomas į ikimokyklinį (nuo 0 iki 6 metų) ir priešmokyklinį (nuo 6 iki 7 metų).

S. Burvytės ir K. Ralio (2012) teigimu, intensyviausias pasiruošimas savarankiškam gyvenimui ir veiklai vyksta ankstyvaisiais ikimokyklinio vaiko gyvenimo metais. Autoriai vaikų amžių nuo 4 iki 6 metų, vadina *sensityviuoju* ir teigia, kad šiuo amžiaus tarpsniu, vaikai turi norėti identifikuotis su suaugusiais: tėvais, pedagogais, seneliais ir kt. Suaugusieji, būnantys su vaiku, turi sugebėti sužadinti vaikams norą tapti tokiems, kaip jie. Kad šis raidos etapas, naujų uždavinių įveikimas vaikams teiktų džiaugsmą, jie turi patirti, jog sugeba tai, ką dera sugebėti jų amžiaus vaikams. Šiuo vaiko raidai svarbiu gyvenimo etapu itin sparčiai formuojasi fiziniai, socialiniai, emociniai ir pažintiniai gebėjimai. S. Burvytė ir K. Ralys (2012) pažymi, kad ikimokykliniame amžiuje vaikai turi galimybę perimti daugiau kaip 50 proc. kokybiškai ir sėkmingai egzistencijai būtinos patirties, o neišnaudotos prisitaikymo galimybės kūdikystėje ir ankstyvojoje vaikystėje gerokai apsunkina ir sumažina galimybę prisitaikyti kitose raidos stadijose

I. Gelžinytė, A. Bagdonas (2016) kalbėdami apie 4 – 6 m. vaikų amžių, taip pat pabrėžia, kad tai yra itin reikšmingas bei ypatingas amžius vaikų ugdyme. Autorių nuomone, tai yra amžiaus tarpsnis, kuomet formuojasi vaiko asmenybės pagrindai, moralės suvokimas, teigiamas arba neigiamas požiūris į ugdymo(si) svarbą.

Karjeros kompetencijų ugdymą nagrinėjusi D. Augienė (2009) pažymi, kad karjeros ugdymas vaikams padeda formuoti brandaus savarankiško gyvenimo pagrindus, būtinus tolimesnei asmenybės raidai. Kadangi anot aukščiau aptartų autorių ikimokyklinis amžius yra vienas iš imliausių žmogaus raidos etapų, tai karjeros kompetencijų ugdymo čia taip pat nevertėtų praleisti.

V. Stanišauskienė (2000) detaliai išskyrusi ir aprašiusi karjeros kompetencijas išskyrė ir jų ugdymą švietimo sistemų posistemėse.

Lentelė 2. Karjeros kompetencijų ugdymas švietimo sistemų posistemėse

	Asmeninė	Socialinė	Mokymosi	Profesinė
Ikimokyklinis ugdymas				
Pradinė mokykla				
Pagrindinė mokykla				
Vidurinė mokykla				
Profesinis rengimas				
Suaugusiųjų švietimas				

Šaltinis. V. Stanišauskienė, 2000

Svarbu pažymėti, kad ši V. Stanišauskienės karjeros ugdymo švietimo sistemų posistemė yra sudaryta 2000 metais. Šiuo metu karjeros kompetencijas tyrinėjantys autoriai (Mikštienė., 2017., Railienė, 2012., Rosinaitė, 2009., Watts, 2009 ir kt.) įvardija, kad visos karjeros kompetencijos yra ugdomos visą žmogaus gyvenimą. Suaugusiųjų švietime galima toliau ugdyti asmeninę kompetenciją, savęs pažinimą, taip pat ir socialinę, bei mokymosi kompetencijas, nes dabartiniame pasaulyje žmogus turi gebėti nuolatos atnaujinti žinias, tam, kad prisitaikytų prie kintančių gyvenimo sąlygų, taip pat ir besikeičiančios darbinės aplinkos. Mokymosi bei profesinė kompetencijos pasak V. Stanišauskienės (2002) turi būti pradėtos ugdyti nuo pradinės mokyklos, tačiau dabartinėse ikimokyklinio ugdymo metodinėse rekomendacijose (2015) nurodoma, kad vienas iš esminių vaiko gebėjimų yra mokėjimas mokytis, vaiką reikia parengti mokytis visą gyvenimą, kritiškai mąstyti, siekti žinių ir kūrybingai jas taikyti sprendžiant problemas. Ugdant vaikų pažinimo kompetenciją lygiagrečiai ugdoma ir profesinė kompetencija. Vaikai susipažįsta kokios yra pagrindinės profesijos, kas būdinga tam tikroms profesijoms ir dėl ko jos yra svarbios. Ikimokyklinio ugdymo kontekste galima išvelgti ir karjeros planavimui svarbių įgūdžių formavimąsi, nes čia ugdymas vyksta pagal struktūruotą dienotvarkę, kurioje vaikai turi gebėti valdyti savo laiką ir veikimą jame (Ikimokyklinio ugdymo metodinės rekomendacijos, 2015).

Nors V. Stanišauskienės (2000) pateiktą karjeros kompetencijų ugdymo klasifikavimą švietimo posistemėse šiuo metu galima būtų pakeisti, tačiau čia svarbu išvelgti, kad jau 2000 metais Lietuvoje buvo kalbėta apie tai, kad karjeros kompetencijos turi būti pradėtos ugdyti nuo ikimokyklinio amžiaus.

Karjeros teoretikai (Super., Roe., Holandas., Ginzbergas) taip pat pripažino, kad ankstyvosios vaikystės patirtys, vaikystės įvykiai, tuo metu asmenį supantį aplinką, joje egzistuojantys individai, jų veiksmai ir poelgiai įtakoja asmens interesų ir nuostatų formavimąsi, kuris yra reikšmingas renkantis profesiją, bei konstruojant tolimesnę savo gyvenimo karjerą (Rosinaitė, 2010). Plačiau karjeros teorijos ir jų sąsaja su ankstyvuoju amžiumi bus apžvelgti kitame skyriuje.

M. Cahill ir E. Furey (2017) atlikti tyrimai ankstyvojo amžiaus karjeros ugdymo kontekste atskleidė, kad šis laikotarpis asmens karjeros vystymuisi yra labai svarbus, nes jame pradeda formotis pamatiniai veiksniai, reikalingi tolimesniam karjeros planavimui. Karjeros ugdymą ikimokykliniame amžiuje autoriai palygina su augalo auginimu - „Jei ugdydami karjerą neatsižvelgsime į procesus vykstančius ankstyvajame amžiuje, tai bus tas pats, kad sodinant augalą, neatsižvelgti į jam tinkamą dirvos parinkimą” (Cit. pgl M. Cahill, E. Furey, 2017, p. 7). Autoriai taip pat pabrėžia, kad didžiausią įtaką šiame procese turi vaikų tėvai ir kiti ugdytojai. Išmanydami vaikų raidą, karjeros teorijas, ugdytojai gali padėti vaikams formuoti(s) savęs

pažinimo, savarankiškumo, savigarbos, problemų sprendimų ir kt. įgūdžius, reikalingus asmens tolimesniems siekiams, dėl to čia labai svarbus tampa karjeros ugdymas. Nors pasak autorių karjera yra visą gyvenimą trunkanti kelionė, prasidedanti ankstyvojoje vaikystėje ir trunkanti visą žmogaus gyvenimą, o vaikai patys yra savo karjeros istorijos rašytojai, tačiau tėvai, pedagogai būtent ankstyvojoje vaikystėje yra neatskiriami tos istorijos bendraautoriai.

Taigi, apibendrinant karjeros ugdymo svarbą ikimokykliniame amžiuje, svarbu pabrėžti, kad apie tai kalbėjo dauguma karjerą nagrinėjusių mokslininkų. Vieni teigė, kad ankstyvajame amžiuje svarbu ugdyti vaikų savęs pažinimą, socialinius įgūdžius, kiti akcentavo, kad šiame amžiuje svarbu kalbėti ir apie mokymosi visą gyvenimą svarbą, ugdyti vaikų planavimo įgūdžius, kurie vėliau padėtų planuojant asmeninę karjerą. S. Burvytės ir K. Ralio (2012) teigimu ikimokykliniame amžiuje vaikai turi galimybę perimti daugiau kaip 50 proc. būtinos patirties, o neišnaudotos prisitaikymo galimybės ankstyvojoje vaikystėje gerokai apsunkina ir sumažina galimybę prisitaikyti kitose raidos stadijose. Šiam teiginiui paantrina M. Cahill ir E. Furey (2017) teigdami, kad neatsižvelgus į ankstyvajame amžiuje vykstančius procesus, turinčius įtakos asmens karjerai, karjeros konstravimas tolimesniuose raidos etapuose gali nebūti visiškai sėkmingas ir teikiantis pasitenkimą. Abu šie teiginiai įrodo ugdymo karjerai svarbą ankstyvajame amžiuje.

2. KARJEROS KOMPETENCIJOS IKIMOKYKLINIO UGDYMO KONTEKTE

Analizuojant veiksnius lemiančius asmens karjeros pasirinkimus, sprendimus susijusius su karjera, ugdymą karjerai, tikslinga yra aptarti karjeros bei žmogaus vystymosi raidos teorijas. Anot V. Kučinskienės (2003) asmens karjeros vystymasis bei ugdymas karjerai pirmiausia remiasi karjeros bei asmens raidos teorijomis. Būtina pažvelgti, ką apie žmogaus karjerą kalbėjo karjeros raidos teoretikai ir kaip tai siejasi su žmogaus asmenybės raida. Karjeros ir asmens raidos teorijų yra daug, visos jos koncentruojasi į šiek tiek skirtingus dalykus, tačiau kiekviena iš jų padeda atskleisti įvairias to paties objekto – karjeros vystymosi – charakteristikas.

2.1. Karjeros raidos teorijos ir jų sąsaja su ankstyvuojū amžiumi

Per daugelį šimtmečių formavęsis karjeros raidos procesas suformavo tam tikras karjeros raidos teorijas. Visos mokslinėje literatūroje išskiriamos karjeros raidos teorijos analizuoja, kaip reikėtų padėti asmenims siekti užsibrėžtų karjeros tikslų (Rudžinskienė., Paulauskaitė, 2012). J. Navaitienė (2014) pabrėžia, kad šiuolaikiniam žmogui ypač svarbu ugdytis karjeros kompetencijas tam, kad ateityje jis galėtų priimti sėkmingus asmeninės karjeros sprendimus. Autorės teigimu bėgant laikui ir kintant karjeros sampratai patiems individams vis dažniau tenka priimti svarbius sprendimus dėl savo ateities karjeros, už jį to nebedaro organizacija ar kita jį supanti aplinka. Dėl šių priežasčių žmonėms reikia žinoti kuo daugiau ir kuo tikslesnės informacijos apie karjeros kompetencijas, gebėjimus, karjeros raidos galimybes ir kliūtis. Tiek pat svarbios tampa ir karjeros raidos teorijos, nes kiekviena jų aiškina kaip įgyjamos karjeros kompetencijos, su kokiais iššūkiais tam tikrais tarpsniais gali susidurti žmogus ir kaip lengviau juos įveikti. Šiuo atveju, didžiausias dėmesys bus žvelgiamas į tai, ką karjeros raidos teoretikai kalbą apie ankstyvąjį amžių ir kaip jau nuo mažų dienų galima pradėti ugdytis karjeros kompetencijas.

D. E. Super (1980) Profesinės raidos teorijoje karjera suprantama kaip visą gyvenimą trunkantis procesas. Tyrinėdamas karjeros procesą D. Super atkreipė dėmesį, kad karjeros pasirinkimui didelę įtaką daro asmens savivaizdis.

Savivaizdis anot Kučinskienės (2003) yra pagrindas profesijos ir karjeros pasirinkimų. Autorė pažymi, kad dauguma mokslininkų tyrinėja, kaip savivaizdis atsiskleidžia per profesinę elgseną karjeros vystymo procese. M. Savicko (2002) teigimu, profesinis „savęs vaizdas“ pradeda formuotis jau ankstyvojoje vaikystėje: fantazuojant apie profesijas, imituojuot pasirinktus vaidmenis, priklausant tam tikrai asmenų grupei: šeimai, darželio grupei, būreliams

ir pan. Veiklų pagrindu, kurios vyksta ankstyvojoje vaikystėje, individas formuoja „savęs - vaizdo“ charakteristikas, kuriomis remiantis ateityje gali konstruoti savo asmeninę karjerą (Savickas, 2002).

D. Super išskyrė penkis pagrindinius karjeros raidos etapus, kuriuos tenka pereiti individui per visą savo gyvenimą: augimo, tyrinėjimo, integravimosi, įsitvirtinimo, silpnėjimo ar pasitraukimo. Ikimokykliniame amžiuje svarbiausias yra augimo tempas, kuris anot D. Super prasideda nuo 4 metų ir tęsiasi iki 13 metų. Šiame amžiaus tarpsnyje ir pradeda formotis aukščiau minėtas profesinis „savęs vaizdas“ (Rosinaitė, 2010). S. Nazli (2007) išskyrė pagrindinius raidos užduotis, kurias D. Super teigimu turi atlikti asmuo augimo raidos etape:

- Smalsumas ir tyrinėjimas. Individui augimo etape privalu domėtis jį supančia aplinka. Tyrinėti namų, darželio, mokyklos ar kt. aplinkas. Vaikai, kurie tyrinėja aplinkas, palapsniui plėtoja ir savo supratimą apie esamas profesijas, karjeros pasirinkimus ir galimybes.
- Informacijos rinkimas. Įgijamos žinios apie įvairius gyvenimo vaidmenis, konkrečias profesijas.
- Pomėgių ir gabumų pažinimas. Remiantis savo gabumais, interesais, asmuo gali atrasti jam patinkančias ir nepatinkančias veiklas. Jei asmuo tai geba padaryti dar ankstyvojoje vaikystėje, tikėtina, kad tolimesnėje karjeros raidoje jam taip pat nekils sunkumų atrandant mėgstamas veiklas.
- Kontrolė. Svarbu gebėti kontroliuoti savo pasirinkimus, emocijas. Vaikai gebantys kontroliuoti ir priimti emocijas įvairiose situacijose, įgis gabumų kontroliuoti ir savo ateitį, bei joje vykstančius procesus.
- Pasitikėjimas savimi ir sprendimų priėmimas. Vaikas įgyja atsakomybės, savarankiškai priimdamas sprendimus. Atsakomybės suteikimas vaikui, didina jo savivertę ir pasitikėjimą savimi.

Taigi šiame karjeros vystymosi etape dominuoja vaikiškas smalsumas, susipažinimas su aplinka, aktyvus jos tyrinėjimas, darbo prasmų ir profesijų išsiaiškinimas. Išryškėja individualūs gabumai, kurie formuoja karjeros kryptingumą. E. Porfeli, J. Hartung ir kt. (2008) pažymi, kad augimo tarpsnyje, vaikai žaidimų metu aktyviai mėgdžioja suaugusiuos ir taip susipažįsta su gyvenimo, bei įvairių profesijų vaidmenimis. Gilesnė pažintis su gyvenimo ir karjeros vaidmenimis prasitęsia jau kitoje, tyrinėjimo raidos stadijoje.

A. Roe Asmenybės vystymosi ir profesijos pasirinkimo teorija (A. Roe) yra viena pirmųjų teorijų, kurioje akcentuojama, kad vaikystės įvykiai, individo vaidmenys joje, jo psichosocialiniai poreikiai, bei tėvų įtaka turi įtakos tolimesniems karjeros sprendimams.

W. Patton, M. McMahon (2014) išskyrė pagrindinius A. Roe teorijos teiginius:

- Žmogaus charakteristikas ir asmenines savybes formuoja prigimtiniai genai.
- Paveldėtos asmeninės savybės yra veikiamos ne tik paties individo, bet ir jį supančios socialinės aplinkos, ypač šeimos.
- Individo vaikystės pomėgiai ir gabumai, tie kurie nepriklauso nuo genetinio paveldimumo yra priklausomi nuo ankstyvųjų bausmių ir apdovanojimų situacijų. A. Roe teigimu gabumai, kurie yra paskatinami, pagyriami, ankstyvojoje vaikystėje išliks ir individas jais naudosis toliau, konstruodamas savo asmeninę karjerą, o pomėgiai ar elgsenos, kurios susilaukė bausmių bus nekartojamos ir pamirštos (Patton, McMahon 2014).

A. Roe (1957) labai svarbiu laikė ir vyaujantį klimatą šeimoje. Ji išskyrė tris emocinių santykių namie tipus: emocinis susitelkimas į vaiką, vaiko vengimas, vaiko priėmimas į šeimą toks, koks jis yra.

Pirmasis tipas, emocinis susitelkimas, yra susijęs su perdėta vaiko globa arba itin dideliais reikalavimais vaikui. Perdėtai vaikus globojantys tėvai dažnai kišasi į visas vaiko gyvenimo sferas, riboja jo tyrinėjimą, draugystes.

Tėvams, kurie vengia savo vaikų yra būdingas atmetimas ir nesirūpinimas. Šie tėvai su savo vaikais elgiasi priešiška ir šalta. Jie dažniausiai ignoruoja savo vaikus ir nustato jiems gyvenimo taisykles.

Trečiojo tipo tėvai yra mylintys savo vaikus, priima juos tokius, kokie jie yra, suteikia jiems šilumą ir nepriklausomybę. Tokie tėvai padeda vaikams spręsti iškilusias problemas, dažniau aiškina, nei baudžia.

A. Roe (1957) išskirti tėvų ir vaikų santykiai lemia 2 elgesio tipus:

- Į žmones orientuotas elgesys,
- Ne į žmones orientuotas elgesys.

Šie elgesio tipai anot autorės vėliau nulemia ir asmens profesijos pasirinkimą. Į žmones orientuoti elgesio tipai dažniausiai renkasi bendravimo reikalaujančias profesijas versle ar socialinėje srityje. Ne į žmones orientuoti elgesio tipai renkasi technines profesijas, orientuotas į veiklą su daiktais.

Kita populiari karjeros teorija yra *J. L. Holland profesinių asmenybės tipų teorija*. J. L. Holland teigia, kad asmuo išreiškia savo asmenybę per profesijos pasirinkimą. Jo teigimu ši pasirinkimą lemia ne interesai, bet asmenybės bruožai, o vienodų profesijų atstovai dažniausiai turi labai panašius asmenybės bruožus. Jis išskyrė kelis asmenybės tipus: realistinis, tyrinėtojo, meninis, normatyvinis, bendrautojo ir iniciatyvinis (Patton, McMahon 2014). Anot autoriaus, asmuo žinodamas savo asmenybės tipą, pagal tai renkasi profesiją ir taip patenkina savo profesinę orientaciją (Rosinaitė, 2008). K. H. Simone (2018) tyrinédama, kaip karjeros teorijos

siejasi su ankstyvuoju karjeros ugdymu pabrėžė, kad J. L. Holland išskyrė asmenybės tipus, tačiau tiesiogiai nekalbėjo apie tai, kaip asmenybės tipai vystosi. Bet tuo pačiu autorė pažymi, jog J. L. Holland kalbėjo ir apie tai, jog profesijos pasirinkimą, profesinį kelią įtakoja ir socialinė klasė, tėvai, jų profesijos, ekonominė padėtis ir geografinė aplinka. Taigi anot K. H. Simone (2018) galima daryti prielaidą, kad J. L. Holland numanė, jog tėvai, pedagogai ir kita asmenį supanti aplinka, jau nuo ankstyvosios vaikystės turi įtakos asmenybės tipų formavimuisi.

Atpažinti savo asmenybės tipą, žmogus gali tik tada, kai gerai pažįsta save, savo gabumus, pomėgius, stipriąsias ir silpnąsias puses. Subrendusiai asmenybei tai padaryti nėra lengva, jei ji to nesimokė iki tol. Taigi J. L. Holland asmenybės tipų teorija patvirtina, kad viena pagrindinių užduočių ankstyvajame amžiuje – savęs pažinimo gebėjimų ugdymas (Simone, 2018).

A. Bandura (1997) *socialinėje kognityvinėje teorijoje* nagrinėja sudėtinius individo, jo elgsenos ir aplinkos tarpusavio ryšius, priklausomus nuo laiko ir situacijos kaitos. Socialinėje kognityvinėje teorijoje akcentuojami trys esminiai elementai, lemiantys asmens karjeros vystymąsi: saviveiksmingumas, veiklos pasekmių lūkesčiai, asmeniniai tikslai.

A. Banduros (1989) teigimu, pagrindinis veiksnys darantis įtakos karjeros pasirinkimui ankstyvajame amžiuje yra formuojamasis saviveiksmingumo veiksnys. Autorius saviveiksmingumą apibrėžia, kaip asmens pastikėjimą savimi, įsivertinimą turimų gabumų, išsikeltam tikslui pasiekti (McKenzie, 1999). I. Urbanavičiūtė (2009) analizuodama A. Bandūrą pabrėžia, kad ypač svarbios tampa sėkmės patirtys ankstyvaisiais karjeros etapais, kai susiformavęs aukštas saviveiksmingumo lygis vėliau leidžia lengviau atsispirti galimoms nesėkmėms. Vaikai ankstyvaisiais karjeros etapais turi galimybę išbandyti daug įvairių veiklų. Jie taip pat mato, kaip sekasi jų aplinkiniams: šeimos nariams, draugams, bendraklasiams, bendraamžiams. Vienose išbandytose veiklose vaikai patiria sėkmes, kitose nesėkmes. Pasak A. Bandūros sėkmę ir pasitenkimą teikiančios veiklos, formuoja aukštą saviveiksmingumo lygį, plėtoją platų interesų ratą, kurių pagrindu individas vėliau renkasi karjeros kelią (Urbanavičiūtė, 2009).

L. S. Gottfredson (2005) yra asmenybės *karjeros vystymosi teorijos* tyrinėtoja, kuri teigia, kad individas profesinio pasirinkimo metu atmeta netinkamas profesinio pasirinkimo alternatyvas ir ieško kurios profesijos yra suderinamos su jo įsivaizdavimu apie save, norais ir galimybėmis (Navaitienė, 2014). L. S. Gottfredson (2005) išskiria keturias karjeros raidos stadijas: orientacija į dydį ir jėgą, orientacija į lyčių vaidmenis, orientacija į socialinę vertę, orientacija į vidinę unikalią savastį. Ankstyvajam amžiui priklauso dvi karjeros raidos stadijos:

orientaciją į dydį ir jėgą (3 – 5 m.) ir orientacija į lyčių lygybę (6 – 8 m.). R. Pilkauskaitė – Valickienė (2011) šias dvi raidos stadijas aptaria plačiau:

- Orientacija į dydį ir jėgą. Šiame etape vaikų mąstymas yra labai konkretus, vaikai grupuoja daiktus, pagal labai paprastus dalykus: spalvas, dydžius, svorį ir t.t. Šio amžiaus vaikai jau pradeda suprasti, kad profesija yra tam tikras suaugusio žmogaus vaidmuo ir geba atskirti realistines profesijas, nuo matomų animaciniuose filmukuose ar kitose panašiose platformose. Vaikai jau pradeda suprasti, kad viena pagrindinių suaugusio žmogaus veiklų yra darbas ir jiems suaugus jie taip pat turės dirbti ir pasirinkti profesiją.
- Orientacija į lyčių lygybę. Šiame amžiuje vaikai susipažįsta su vis daugiau profesijų. Geriausiai vaikai pažįsta jiems artimiausias profesijas, mamos, tėčio, kaimynų, kitų artimų žmonių, taip pat jiems gerai pažįstamos tampa auklėtojų, mokytojų profesijos, ar profesijos, kurių atstovai turi išskirtines uniformas, tokios kaip gydytojų, policininkų, gaisrininkų ir pan. L. S. Gottfredson taip pat pastebi, kad šiame amžiaus tarpsnyje vaikams didelę reikšmę teikia lytis. Šiame amžiuje vaikai linkę svarstyti dichotomiškai (arba – arba) ir jiems atrodo, kad tam tikros profesijos, ar elgesys galimos tik tam tikrai lyčiai, bet ne kitai. Taip pat autorė pastebėjo, kad vaikai dažnai galvoja jog jų pačių lytis yra geresnė, tad tas profesijas, kurios netinka jų lyčiai, jie linkę atmesti. Lyčių išskirtinumą šiame amžiuje lemia ir tėvų įtaką, autorė pažymi, kad dažnai tėvai labiau skatina vienokią mergaičių veiklą (pvz žaidimą lėlėmis), kitokią berniukų (pvz žaidimą mašinėlėmis). Problemų šiame etape gali iškilti tuomet, kai suaugusieji neatsižvelgia į tikruosius vaikų gabumus ir pomėgius ir nesąmoningai perduodami vaikams požiūrį, kad vienos profesijos yra labiau tinkamos vyrams, kitos moterims. Priimant tokį požiūrį vaikai taip pat nesąmoningai atmeta jų lyčiai „netinkamas“ profesijas, taip užkirsdami kelią rinktis tas profesijas, kurioms ištikrųjų širdies gilumoje jaučia polinkį (Pilkauskaitė - Valickienė, 2011).

Toliau pateikiama apibendrinta lentelė, kaip aukščiau aptartos karjeros teorijos siejasi su ankstyvojo amžiaus įtaka tolimesniam karjeros pasirinkimui.

Lentelė 3. Karjeros teorijų esminių veiksnių sąsaja su ikimokykliniu amžiumi

Karjeros teorijos	Esminiai veiksniai	Sąsaja su ikimokykliniu amžiumi
D. E. Super Profesinės raidos teorija	Karjera – visą gyvenimą trunkantis procesas.	Profesinis „Aš vaizdas“ formuojasi ankstyvojoje vaikystėje: žaidžiant, fantazuojant, eksperimentuojant,

	<p>Karjeros pasirinkimas priklauso nuo asmens savivaizdžio. Aiškus profesinis „Aš vaizdas“ yra laikomas sėkmingos karjeros sąlyga.</p> <p>5 pagrindiniai karjeros raidos etapai:</p> <p>Augimo Tyrinėjimo Integravimosi Įsitvirtinimo Silpnėjimo/pasitraukimo</p>	<p>imituojant skirtingų profesijų atstovus. Taip atsiranda galimybės, pasirinkti mėgiamus ir labiausiai patinkančius dalykus.</p> <p>„Augimo“ etape svarbus vaiko smalsumas, aplinkos pažinimas, darbo ir profesinių sričių tyrinėjimas. Šiame etape pradeda formotis asmens savivaizdis.</p>
<p>A. Roe Asmenybės vystymosi ir profesijos pasirinkimo teorija</p>	<p>Asmenybę formuoja:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Prigimtiniai genai. - Socialinė aplinka, ypač šeima. - Vaikystės patirtos bausmės ir apdovanojimai. <p>Šeimose vyrauja trys emocinių santykių tipai:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Emocinis susitelkimas į vaiką. - Vaiko vengimas. - Vaiko priėmimas, toks, koks jis yra. 	<p>Gabumai, susilaukę pagyrimų ankstyvojoje vaikystėje, išliks ir plėtosis tolimesniuose karjeros etapuose. Gabumai ir pomėgiai lydimi bausmių bus užmiršti ir nekartojami ateityje.</p> <p>Emocinių santykių tipai suformuoja du elgesio tipus, pagal kuriuos individai vėliau renkasi profesijų kryptį:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Į žmones orientuotas elgesys (bendravimo reikalaujančios profesijos) - Ne į žmones orientuotas elgesys (techninės profesijos)
<p>J. L. Holland Profesinių asmenybės tipų teorija</p>	<p>Profesijos pasirinkimą lemia ne interesai, o asmenybės bruožai, pagal kuriuos formuojasi keli asmenybės tipai:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Realistinis - Tyrinėtojo - Meninis - Normatyvinis - Bendrautojo - Iniciatyvinis 	<p>Profesinį kelią įtakoja socialinė klasė, tėvai, jų profesijos, ekonominė padėtis, geografinė ir kita aplinka, kuri formuojasi nuo ankstyvosios vaikystės.</p>
<p>A. Bandura Socialinė kognityvinė teorija</p>	<p>Trys elementai lemiantys asmens karjeros vystymąsi:</p> <ul style="list-style-type: none"> - saviveiksmingumas, - veiklos pasekmių lūkesčiai, - asmeniniai tikslai. 	<p>Ankstyvaisiais karjeros etapais svarbus – formuojamasis saviveiksmingumas. Vaikai veikdami įvairiose situacijose patiria sėkmes ir nesėkmes. Sėkmę ir pasitenkimą teikiančios veiklos, formuoja aukštą saviveiksmingumo lygį, plėtoją platų interesų ratą, kurių pagrindu individas vėliau renkasi karjeros kelią.</p>
<p>L. S. Gottfredson Karjeros vystymosi teorija</p>	<p>Profesijos pasirinkimas priklauso nuo susikurto įsivaizdavimo apie save, norų ir galimybių.</p> <p>Išskiriamos keturios raidos stadijos:</p> <ul style="list-style-type: none"> - orientacija į dydį ir jėgą, 	<p>Ankstyvajam amžiumi priklauso dvi raidos stadijos:</p> <ul style="list-style-type: none"> - orientacija į dydį ir jėgą. (3 – 5m.) Šiame amžiuje vaikai jau pradeda skirti realias profesijas, nuo įsivaizduojamų. Suvokia, kad darbas yra viena iš pagrindinių suaugusio žmogaus veiklų.

	<ul style="list-style-type: none"> - orientacija į lyčių vaidmenis, - orientacija į socialinę vertę, - orientacija į vidinę unikalią savastį. 	<ul style="list-style-type: none"> - orientacija į lyčių vaidmenis (6 – 8m.) Vaikai įsivaizduoja, kad tam tikros profesijos galimos tik tam tikrai lyčiai ir ne kitai. Šiame amžiuje svarbu, kad suaugusieji neperduotų požiūrio, jo vienos profesijos yra skirtos tik vyrams, kitos tik moterims
--	--	--

Šaltinis. Sudaryta darbo autorės, pagal Nazli, 2007., Patton, McMahon 2014., Simone, 2018., Urbanavičiūtė, 2009., Pilkauskaitė - Valickienė, 2011

Apibendrinant galima teigti, kad aptarti mokslininkai nagrinėję karjeros vystymąsi ir procesus atsižvelgė ir į ikimokyklinį, ankstyvąjį amžių, pripažindami jo svarbą ir reikšmę. Dauguma mokslininkų akcentavo, kad karjera prasideda nuo savęs pažinimo, savo gabumų, polinkių, stipriųjų ir silpnųjų pusių atpažinimo. Labai svarbu, kad savęs pažinimas prasidėtų ankstyvojoje vaikystėje, sudarius sąlygas vaikams žaisti, fantazuoti, eksperimentuoti ir išbandyti save įvairiose situacijose. Mokslininkai (Roe, Holland) taip pat kalba ir apie tai, kad vaikų savęs pažinimui ir asmenybės formavimuisi didelę įtaką daro ir tėvai, jų profesijos, ekonominė padėtis ir socialinė aplinka. Dėl to svarbu, kad suaugusieji žinotų, kokių gabumų, kompetencijų turėtų įgyti ikimokyklinio amžiaus vaikas, kad tolimesniuose karjeros raidos etapuose galėtų pasiekti jį tenkinančią karjerą, nes, kaip pažymi M. Savickas (2002) neišspręstos karjeros problemos viename raidos etape, dažnai turi neigiamą poveikį kitose raidos etapuose.

2.2 Ikimokyklinio amžiaus vaikų raidos teorijos

Siekiant suvokti vaikų poreikius ir numatyti tinkamus ugdymo tikslus, labai svarbu susipažinti ir su vaikų raidos teorijomis. Terminas „raida“ apibūdina procesą, kurio metu žmogus nuo gyvybės užsimezgimo pradžios, auga ir keičiasi viso gyvenimo bėgyje (Žukauskienė, 2008). R. Žukauskienė (2009) taip pat pastebi, kad nėra vienos, apibendrinančios teorijos apie žmogaus raidą. Šiuo metu yra kelios, pagrindinės teorijos, iš kurių kiekviena analizuoja tam tikrą raidos dimensiją. V. Navicko, A. Vaičiulienės (2010) teigimu, sukauptas žinias apie žmogaus raidą galima skirstyti į tris sritis: fizinę, kognityvinę ir psichosocialinę. Fizinė, tai žmogaus kūno pasikeitimai, motoriniai sugebėjimai. Kognityvinė, apima žmogaus mąstymą ir kalbą. Psichosocialinė, apima emocijas, bei tarpusavio ryšius su kitais žmonėmis (R. Žukauskienė, 2002). D. T. Dodge ir kt. (2008) autorių nuomone, vaiko vystymąsi galima stebėti keturiose srityse – socialinėje - emocinėje, fizinėje, pažinimo ir kalbos. Tačiau autoriai

taip pat pažymi, kad vaiko raidą suskirstyti į tokias aiškiai apibrėžtas kategorijas galima tik iš dalies. Vaiko raida vienoje srityje visada turi įtakos ir jo raidai visose kitose srityse.

Vaiko raida, tai tam tikram amžiui priskiriami vaiko gebėjimai. L. Allen ir B. B Kelly (2015) teigimu tie patys gebėjimai gali būti priskiriami skirtingoms vaikų raidos sritims. Pavyzdžiui savireguliacija, turi ir pažintinių ir emocinių aspektų, taigi ji gali būti priskirta tiek prie socialinės – emocinės, tiek prie pažinimo raidos srities. Psichinė sveikata yra glaudžiai susijusi su socialine – emocine kompetencija, bet tuo pačiu yra neatskiriama ir nuo fizinės vystymosi srities.

Kalbėdami apie vaiko vystymą(si) ir pozityvų ugdymą(si) edukologijos srities atstovai (Burvytė, 2012, Ralys 2012, Žukauskienė 2012) dažniausiai aptaria J. Piaget – kognityvinę, A. Bandūros – socialinio išmokimo, L. Vygotskio – asmeninio vystymosi, S. Freudo – psichoanalitinę, E. Eriksono – psichosocialinę, B. Skinnerio – biheavioristinę teorijas. Karjeros ugdymą tyrinėję autoriai (R. Pilkauskaitė – Valickienė, 2011, J. Navaitienė, 2014, V. Stanišauskienė, 2006, K. Pukelis, 2002 ir kt.) pripažįsta, kad sėkmingą asmens karjeros kelią lemia jo vystymosi raida nuo pat ankstyvosios vaikystės, dėl to toliau darbe bus nagrinėjamos pagrindinės mokslininkų išskiriamos asmens raidos teorijos ir jų įtaka ikimokyklinio amžiaus vaikų karjeros kompetencijų įgyjimui.

Kognityvinės vaiko raidos teorijos atstovas yra šveicarų psichologas J. Piaget, savo straipsniuose ir knygose aprašęs vaiko intelekto vystymosi raidą ir kaitos tendencijas (Kerevičienė, 2014). Jo sukurta genetinės epistemologijos mokykla padėjo suprasti, kokios pažinimo operacijos turi susiformuoti ankstyvajame amžiuje, kaip vaikas perima patirtį ir įtraukia ją į savo pasaulį, kaip stiprėja moralinės vaiko vertybės, kada jis pradeda logiškai samprotauti, simboliškai mąstyti, kada formuojasi jo lagesnė vaizduotė ir kaip ji kinta (Gaižutis, 2016). J. Piaget teorijos svarbiausia mintis yra ta, jog individas yra aktyvus ir išradingas visą savo gyvenimą. Tiek vaikai tiek suaugę žmonės nuolat konstruoja ir rekonstruoja savo supratimą apie pasaulį, žinodami, kad nėra vienos moralės, kad kiekvienas individas susiformuoja savo patirties nuostatas, kas yra gera ir kas yra bloga, ir to laikosi (Černius, 2006). Ši J. Piaget mintis yra labai artima šiuolaikinei karjeros sampratai, kuri taip pat apibrėžiama kaip žmogaus viso gyvenimo kelias, kuriame jame jis pats yra aktyvus dalyvis ir kūrėjas (Dromantaitė, 2012).

Atliktų tyrimų ir stebėjimų rezultatai, leido J. Piaget suformuluoti vaiko intelekto vystymosi seką, grindžiant ją tuo, kad visų vaikų intelektas panašiai vystosi, nuosekliai pereinamas nuo vienos raidos fazės prie kitos (Kerevičienė, 2014). Anot J. Piaget yra keturios pagrindinės intelekto vystymosi stadijos: sensomotorinė, priešoperacinė (kuri dar skirstoma į priešoperacinę ir intuicijos), konkrečių operacijų ir formaliųjų operacijų (A. Gaižutis, 2016).

Kiekvienai stadijai būdingos skirtingos ypatybės, kurios lemia skirtingas mąstymo rūšis. J. Piaget manė, kad panašiai kaip mažas vaikas šliaužioja, o vyresnis moka vaikščioti, taip ir mąsto: kūdikis vienaip (sensomotorinė stadija), ikimokyklinio amžiaus vaikas kitaip (priešoperacinė stadija), mokyklinio amžiaus savaip (konkrečių operacijų stadija), o paauglys dar savaip (formalus operacinis mąstymas) (Žukauskienė, 2009).

Tarpsnis nuo 2 iki 7 metų, J. Piaget (1969) pavadintas priešoperacine raidos stadija ir yra skirstomas į dvi fazes: priešoperacinę (2 – 4 m.) ir intuicijos (4 – 7 m.) J. Piaget teigimu, šio amžiaus vaikai jau geba klasifikuoti objektus pagal kurį nors vieną požymį, tačiau jie dar nepajėgia klasifikuoti sudėtingesnių daiktų, formuluoti išvadų (Kerevičienė, 2014). Šiame amžiaus tarpsnyje išryškėja simbolinis mąstymas, kuomet sparčiai lavėja vaiko vaizduotė, jis jau geba apsimesti, mėgdžioti, atkurti, net gerokai anksčiau stebėtą kitų žmonių elgesį. Neveltui ikimokyklinis amžius psichologų yra vadinamas žaidimų amžiumi, šiame raidos etape žaidimas tampa pagindine vaiko veikla. J. Piaget teigimu susiformavus simboliniam mąstymui, vaikai vis dažniau žaidžia vaidmeninius žaidimus. Kaip pastebi, R. Pilkauskaitė – Valickienė (2011) vaikai šiame amžiaus tarpsnyje žaiddami vaidmeninius žaidimus pradeda imituoti įvairius profesinius vaidmenis, dažniausiai jie būna susiję su artimiausia aplinka, mėgdžiojami tėvai, ar imituojamos televizoriuje matytos situacijos. Vaidmeninių žaidimų metu, ugdydami savo pažintinius gebėjimus, vaikai pradeda konstruoti savo karjeros galimybes (Pilkauskaitė – Valickienė, 2011).

J. Piaget teigimu, vaiko mąstymo ir pažinimo struktūros plėtojasi kalbiniu pagrindu, pažintiniai gebėjimai skatina išmokti kalbą. J. Piaget teigė, kad pirmiausia vaikas išmoksta mąstyti ir tik tada kalbėti. Dėl to mokslininkas nuodugniai tyrinėjo vaikų psichikos fenomeną – egocentrinę kalbą (Gaižutis, 2016). J. Piaget skyrė tris egocentrinės kalbos rūšis: pakartojimą ir atkartojimą, monologą ir kolektyvinį monologą. Pakartojimu ir atkartojimu vadinamas toks kalbėjimas, kai vaikas kartoja žodžius savo malonumui, kai jam patinka tariamų žodžių skambėjimas. Monologu vadinama vaiko kalba, nukreipta į save, kai vaikas dažnai kalba pats sau, kartais kitiems žmonėms, tačiau nelaukdamas atsakymo (Žukauskienė, 2009). Kolektyvinis monologas išryškėja, kai vaikas sulaukia 3 – 4,5 metų. Išsivysčius kolektyviniam monologui, atsiranda klausimai, atsakymai, prašymai, dažnai ir paliepimai ar net grasinimai, kuriais išreiškiamas vieno vaiko poveikis kitam (Nasvytienė, 2005)

Anot J. Piaget priešoperacinėje raidos stadijoje, išsivysčius kolektyviam monologui, atsiranda pirmieji vaiko klausimai, susiję su profesijomis. Vaikai pradeda domėtis, kur dirba mama ir tėtis, kodėl jiems reikia dirbti, kokios egzistuoja profesijos ir kam jos reikalingos. Anot, R. Pilkauskaitės – Valickienės (2011) vaikų klausinėjimas, jų smalsumas yra pirmieji pamatai asmeninės karjeros projektavime. Taigi iš pateiktų J. Piaget minčių galima matyti, kad jo

teorijos samprata yra labai artima šiuolaikinės karjeros sampratai, kadangi kalbama apie tai, kad individas aktyviai veikia visą savo gyvenimą ir pats yra savo gyvenimo konstruotojas. J. Piaget įvardina, kad 2 – 7 metų vaikams būdingas egoцентриškumas – tai vaikų įsivaizdavimas, kad jie yra centrinė figūra ir visas pasaulis sukasi tik aplink juos. Galima daryti prielaidą, kad tai yra pats geriausias metas savęs pažinimui, jei vaikas įsivaizduoja, kad jis yra centrinė viso gyvenimo figūra vadinasi ir stimulus pažinti save bus didesnis nei bet kada vėliau. Šiame amžiuje anot J. Piaget pradeda vystytis vaikų simbolinis mąstymas, kuris įtakoja vaikų vaizduotės lavėjimą, vaidmeninių žaidimų atsiradimą ir tai tampa puiki proga vaikams susipažinti su įvairiomis profesijomis, bei kitomis jį supančioje aplinkoje egzistuojančiomis veiklomis. J. Piaget taip pat pabrėžia, kad šiame amžiuje aktyviai vystosi vaiko kalba, kurios pagalba jis susipažįsta su juo supančiu pasauliu. O atsiradus pirmiesiems klausimams, išaugus vaikų smalsumui, susiformuoja ir pirmieji pamatai asmeninei karjerai.

Kitas vaiko raidos tyrinėtojas – L. Vygotskis. Kaip ir J. Piaget, L. Vygotskis tyrinėdamas vaiko protinius ir pažintinius gebėjimus daug dėmesio skyrė vaiko kalbos vystymuisi. Kalbą jis išskiria, kaip pagrindinę priemonę, skatinančią vaiko vaizduotę, mąstymą ir sąmoningą suvokimą. Pasak L. Vygotskio pažintinė ir kalbinė vaiko raida tarpusavyje persipina, vienai gerėjant kita prastėja ir atvirkščiai, vienai blogėjant ir kita blogėja. Vaiko pažintinei raidai labai svarbi vaiko vidinė kalba, kuri vaikui padeda mąstyti. Iš pradžių vaikas kalba garsiai, vėliau pašnibždomis, kol galiausiai sugeba kalbėti ir be garso tik judindamas lūpas, atsiradus šiam įgūdžiui, galima teigti, kad vidinė vaiko kalba yra išlavėjusi (Kerevičienė, 2014). Nagrinėdamas rašytinę kalbą, L. Vygotskis iškėlė idėją, kad į mokyklą vaikas turi išeiti mokėdamas rašyti. Autorius teigimu, mokėdamas rašytinę kalbą, kaip sunkią ženklų ir simbolių sistemą, vaiko pažintinėje raidoje įvyksta lūžis ir jis pereina į kitą, daug aukštesnį lygį (Žukauskienė, 2002). Kaip pastebi K. Pukelis (2002) pagrindinis klausimas kylantis 3 – 5 metų amžiaus tarpsnyje yra „kodėl?“ ir tai rodo pagrindinį žmogaus įgimtą poreikį pažinti priežastis dėl kurių vyksta vieni ar kiti dalykai jame supančiame pasaulyje. Apie tai kalba ir L. Vygotskis, kalba ir pažinimo procesai vienas kitą stipriai įtakoja ir yra tarpusavyje persipinę. Šiuo atveju svarbi tampa vaiką supanti socialinė aplinka, nes jos pagrindinė užduotis yra skatinti, o ne slopinti vaiko kalbinius ir pažinimo procesus.

L. Vygotskio teigimu suaugusieji turi skatinti vaiko smalsumą, kurdami turiningą aplinką, nes tik taip galima paspartinti vaiko pažintinę raidą (Kerevičienė, 2014). Įdomu tai, jog L. Vygotskis kalbėdamas apie socialinės aplinkos įtaką, pabrėžia, kad joje turėtų dominuoti natūralumas, socialinių santykių realybė. Anot autoriaus, apie tinkamas dorinės moralės normas vaikai turėtų sužinoti ne iš knygų, suaugusiųjų pasakojimų, nurodymų, draudimų, o iš realių situacijų, kai yra atpažįstamas netinkamas elgesys, padaromos išvados ir matytas ar pačių

išgyventas elgesys daugiau nebekartojamas (Černius, 2006). L. Vygotskio teigimu, socialiai aktyvesnis asmuo pasiekia daug geresnių ugdymosi rezultatų. Ankstyvojo amžiaus vaikams ugdanti(s) bendravimo ir bendradarbiavimo įgūdžius, formuojasi savaiminis noras išmokti naujų dalykų, laikytis tam tikrų taisyklių, išklausti ir įvertinti kitų nuomonę, prisiimti atsakomybę už savo mokymąsi. Autoriaus teigimu, bendradarbiaujantis vaikas dažniau imasi iniciatyvos, yra aktyvesnis, jį dažniau lydi sėkmė, formuojasi jo motyvacija veikti ir taip jis tenkina visus kylančius pažintinius interesus, siejant juos su ateities perspektyva (Adomaitienė., Zubrickienė, 2015).

L. Vygotskis tyrinėdamas vaiko raidą akcentavo ir žaidimo svarbą ikimokykliniame amžiuje. Autoriaus nuomone, vaikas vystosi per žaidybinę veiklą, dėl to tai turėtų tapti jo gyvenimo „varikliu“. Žaidimas tampa erdve, kurioje vaikas per sąveiką su kitais kuria save ir yra labiau toks, koks jis norėtų būti gyvenime. (Brandišauskienė, Maslienė, 2014) L. Vygotskis pastebėjo, kad žaidimo metu išryškėja keturios pagrindinės sąmonės funkcijos: mąstymas, vaizduotė, siekimas įgyvendinti savo sumanymus, bei gebėjimas apibendrinti. Anot L. Vygotskio, žaidime glūdi visi įgūdžiai ir gebėjimai, reikalingi tolesniam vaiko gyvenimui (Kerevičienė, 2014).

L. Vygotskis išskiria ir keturias svarbiausias amžiausias tarpsnių krizes. Pasak R. Žukauskienės (2002), amžiaus tarpsnių krizės, tai vaiko galimybių išaugimas, jo branda, veiklos kitimas, santykių su suaugusiais kaita. L. Vygotskio (1978) pagrindinės amžiaus tarpsnių krizės:

1. Pirmųjų gyvenimo metų krizė
2. Trejų metų krizė
3. 6 – 7 metų krizė
4. Paauglystės krizė

Ikimokykliniam amžiui priklauso trejų metų krizė, kuri pasak L. Vygotskio (1978) turi keturis ryškius bruožus. Pirmasis bruožas – negatyvizmas. Tai elgesys, kai vaikai priešinasi tėvų valiai, paliepiamas, nenori daryti ko nors tik dėl to, kad to prašo suaugęs žmogus, arba daro viską atvirkščiai nei yra prašomas. Antrasis bruožas – užsispyrimas. Vaikas tvirtai laikosi savo nuomonės, sprendimo ir primygtinai nori gauti to, ko pareikalavo. Trečiasis bruožas – atžagarumas. Labai išryškėja vaiko savarankiškumas, jis ima priešintis suaugusių nustatytoms taisyklėms ir tampa viskuo nepatenkintas. Ketvirtasis krizės požymis – savivaliavimas. Vaikas siekia veikti be suaugusiojo pagalbos, tampa aktyvus, nori viską daryti pats. Nors šis laikotarpis vadinamas krize, tačiau L. Vygotskis (1978) tuo pačiu jį įvardija, kaip labai svarbų asmenybės psichinio vystymosi etapą, kuriame susiformuoja naujos savybės, tokios kaip savęs skyrimas nuo aplinkos bei lyginimas su kitais žmonėmis.

Taigi L. Vygotskio raidos teorijoje galima išvėgti kelis pamatinius dalykus turinčius įtakos ikimokyklinio amžiaus vaikų karjeros vystymuisi. Pirmiausia, kaip vieną iš svarbiausių šio amžiaus veiksmių autorius įvardija intensyvią vaiko kalbos lavėjimą, kuris yra atsakingas ir persipina su žmogaus pažinimo procesais, o pažinimas yra viena iš svarbiausių karjeros kompetencijų, kuri padeda žmogui pažinti ne tik save, bet ir jį supantį pasaulį. Antra, L. Vygotskis daug kalbėjo apie socialinę aplinką ir netgi teigė, kad ji gali nulemti asmens pasirinkimus ir tolimesnę ateitį. Žvelgiant į šiuolaikinę karjeros koncepciją su šiuo teiginiu galima nesutikti, nes šiuolaikinė karjera kalba apie žmogų, kuris pats yra atsakingas už savo gyvenimo kelio konstravimą. Tačiau reikia pripažinti, kad L. Vygotskis iš dalies buvo teisus, nes socialinė aplinka vistik įtakoja žmogų ir ypač ikimokyklinio amžiaus vaikus, nes jų tėvai, giminės ir kiti artimieji yra jiems svarbūs asmenys ir jų rodomas pavyzdys, bei taikomas ugdymo būdas turi įtakos vaikų asmenybės formavimuisi. Žaidimas, dar viena sritis, apie kurią kalba L. Vygotskis, jo teigimu vaikai žaidimų metu įgyja daug naujų gebėjimų, atranda sau patinkančius dalykus, o kuo anksčiau žmogus supras jam patinkančius dalykus, tuo paprasčiau jam bus pasirinkti ir savo karjeros kelią. Autorius pažymi ir tai, kad ikimokyklinio amžiaus vaikas išgyvena trejų metų raidos krizę. Joje dominuoja vaiko negatyvizmas, užsispyrimas, savivaliavimas ir atžagarumas. Dėl to ypač ugdytojams svarbu išmanyti vaiko raidos krizes. Suaugusiems šiame etape svarbiausia padėti vaikui įveikti jam iškylančius sunkumus, suteikti laisvę, tačiau tuo pačiu nustatyti ir aiškias elgesio taisykles. Sėkmingas krizių įveikimas laiduoja sėkmingą perėjimą į kitą raidos etapą, kas yra labai svarbu ir asmeniniame karjeros konstravime.

Albertas Bandūra aprašė socialinio išmokymo teoriją. Pagrindinė A. Bandūros teorijos mintis, jog žmogus ir aplinka vienas kitą veikia. Autorius teigia, kad žmogus stebi aplinką, kitų elgesį, aplinkinių reakciją į ta elgesį ir tuomet nusprendžia, perimti tą elgesį, atsisakyti jo, ar bandyti visiškai kitokius elgesio būdus. Taigi žmogaus elgesį lemia nuolatinė aplinkos, pažinimo ir elgesio veiksmių tarpusavio sąveika (Kerevičienė, 2014).

Kaip pastebi, A. Bandura vaikai dažniausiai stengiasi perimti tą elgesį už kurį yra paskatinama ir rečiau perima tą elgesį, už kurį yra baudžiama. Taigi tokiu būdu galima modeliuoti norimą vaikų elgesį, teigiamą paskatinti, nepageidaujamą slopinti atitinkamomis pasekmėmis (Žukauskienė, 2002).

B. F. Skinneris aprašė biheviorizmo teoriją. Skinneris labai panašiai, kaip ir A. Bandūra kalbėjo apie tai, kad individas yra linkęs mokytis arba atlikti tam tikrą veiksmą priklausomai nuo to, ar praecityje jis už tai buvo skatinamas ar baudžiamas. Anot autoriaus norint išmokyti individą konkretaus elgesio, būtina surasti tinkamus jam pastiprinimo būdus. Jei pastiprinimai yra teigiami, patinkantys individui, tuomet elgesys yra kartojamas ir išmokstamas, jei

pastiprinimai yra neigiami – individai tokio elgesio nekartos. Skinneris įvardija jog pastiprinimo priemonėmis gali būti materialūs dalykai, dėmesys, pagyrimai, ar tiesiog asmeniui patinkanti veikla. Autorius taip pat pabrėžia, kad svarbu nepainioti neigiamo pastiprinimo su bausmėmis, nes bausmės dažnai gali sukelti neigiamas reakcijas, neigiamas emocijas. Tuo tarpu neigiamas pastiprinimas, kai tarkim yra išreiškiamas nepasitenkinimas, pasakoma, kad matytas elgesys yra netinkamas, dažnai žmogų priverčia nebekartoti tokio elgesio. Tačiau A. Bandūra neneigia ir to, kad jei ilgą laiką netinkami paskatinimai neveikia, tuomet bausmės yra neišvengiamos, tačiau jos turi būti taikomos iškart po neigiamo veiksmo ir turi būti tiek griežtos, kiek tai yra būtina.

Taigi, autoriaus teigimu, pastebint netinkamą vaiko elgesį svarbu jį įspėti, aiškinti, kodėl jo elgesys yra netinkamas, pasiūlyti tinkamo elgesio alternatyvas, jam pasirinkus šias alternatyvas jį teigiamai paskatinti. Bausmes taikyti tik tada, kai jos nebeįmanoma išvengti. (Kerevičienė, 2014).

Kadangi A. Bandura ir B. F. Skinneris kalbėjo apie labai panašius dalykus, galime teigti, kad jų abiejų nuomone pagrindinis šio amžiaus uždavinys yra socialinių ryšių užmezgimas ir palaikymas. Autorių teigimu socialiniai įgūdžiai įgyti ikimokykliniame amžiuje išlieka visam gyvenimui, dėl to labai svarbu juos skatinti, ugdyti vaikų gebėjimus bendrauti su bendraamžiais, susirasti naujų draugų. Abu autoriai pažymi, kad svarbu ne tik gebėti prisitaikyti socialinėje aplinkoje, bet lygiai tokia pat svarbi tampa ir vaikus supanti socialinė aplinka, nes ji gali įtakoti vaikų charakterį, būdo bruožus ir netgi dalykus, kuriuos vaikai norės mokytis ir pažinti. Anot jų vaikų asmenybę galima formuoti taikant įvairius paskatinimo būdus. Taigi, šis aspektas tampa labai svarbus ugdant vaikų karjerą. Laiku pastebėti ir paskatinami vaikų pomėgiai, interesai tikėtina išliks ir tolimesniuose vaiko raidos etape ir galbūt net taps pagrindine veikla asmens karjeroje. Tuo pačiu autoriai pažymi, kad jei vaikui patinkanti veikla nuolatos bus slopinama, ar net vertinama neigiamai tikėtina, kad vaikas daugiau šia veikla užsiimti nenorės, nuslops jo savarankiškumas ir noras bandyti naujus veiklos būdus.

Sekantis, asmenybės raidos teoretikas yra Zigmundo Froido, kuris aprašė asmenybės vystymosi teoriją. Zigmundas Froidas – austrų neuropatologas, psichiatras ir psichologas. Z. Froidas pristatė struktūrį asmenybės modelį, jo teigimu asmenybę sudaro trys lygmenys – struktūros: Id, Ego ir Superego. Šios struktūrinės dalys apibūdina augančio vaiko pažintinį ir adaptacinį vystymąsi (Lesinskienė., Karalienė, 2008).

Id anot Z. Froido yra veikiama malonumo principų, čia svarbu tampa tučtuojau patenkinti iškilusius poreikius, neatsižvelgiant į galimas pasekmes. Šiame lygmenyje neegzistuoja suvokimas, moralinės normos, čia dominuoja instinktas ir poreikių bei su jais

susijusių malonumų patenkinimas. Šį lygmenį labai aiškiai iliustruoja kūdikis, kai norėdamas valgyti verkia naktį, pakelia tėvus ir reikalauja maisto (Kerevičienė, 2014).

Augdamas vaikas sužino, kad egzistuoja ne tik jis ir jo poreikiai, bet taip pat yra jį supanti aplinka, turinti tam tikras moralės normas, prie kurių jis turi prisitaikyti. Vaikui suvokus realybę ir joje galiojančias taisykles pradeda formuotis naujas asmenybės lygmuo – Ego. Šioje struktūroje dažnai kyla asmeniniai konfliktai, nes Ego visais būdais bando kontroliuoti Id instinktyvius troškimus. Z. Froido teigimu, kylantys asmeniniai konfliktai formuoja asmens moralines vertybes, jo asmenybės stiprėjimą ir augimą.

Maždaug 4 – 5 gyvenimo metais pradeda formuotis trečioji struktūra – superego. Ją pasak Z. Froido galima apibūdinti, kaip žmogaus sąžinę, nes ji nuolatos skiria gera nuo blogo, vertina ir teisia Ego, yra visiškai priešprieša Id, leidžia asmeniui patirti teigiamus pasididžiavimo arba neigiamus kaltės jausmus, perimti tėvų ir visuomenės moralės standartus.

Z. Froido išskirtos trys asmenybės struktūros – Id, Ego ir Superego yra svarbios asmenybės raidai, nes jos parodo kaip dvasinis pasaulis persipina su žmogaus raida. Analizuojant visus lygmenis matyti, kad tarp jų kyla nuolatiniai konfliktai, kurie žmogaus viduje sukelia dvasinę sumaištį (Lesinskienė., Karalienė, 2008)

Kita svarbi Z. Froido teorija – genetinės asmenybės vystymosi stadijos. Z. Froidas kiekvieną asmenybės vystymosi etapą siejo su tam tikra vaiko kūno vieta. Ikimokyklinis amžius (3 – 6m.) priskiriamas falinei stadijai.

Falinėje stadijoje svarbiausi tampa lytiniai organai ir domėjimasis fiziniais lyčių skirtumais. Šiame amžiaus tarpsnyje vaikai jaučia stiprų potraukį priešingos lyties tėvui ir tuo pačiu jaučia norą konkuruoti su juo, Z. Froidas tai pavadina Edipo kompleksu. Tuo metu vyraujantys jausmai vaikui sukelia kaltę dėl seksualinių fantazijų. Stadijos pabaigoje, vaikas įveikęs savo norus, kaltės jausmą, visuomenėje vyraujančius reikalavimus prisiderina prie savo sąžinės ir taip pradeda formuotis vaiko Superego (Žukauskienė, 2009).

Tačiau nevisada asmenybei pavyksta išspręsti iškylančius konfliktus. Z. Froido teigimu neišsprendus iškilusio asmenybės konflikto vaikystėje, jis persiduoda tolimesnei asmenybės brandai. Ir kaip pastebi W. Patton., M. McMahon (2014) žmogus, kuris nesugebėjo vaikystėje išspręsti Edipo komplekso jį išgyvena tolimesniuose karjeros etapuose. Edipo kompleksą turintis asmuo dažnai nori ir karjeros srityje susitapatinti su savo tėvų profesijomis vien tam, kad patiktų kitos lyties šeimos nariui. Tokiems žmonėms dažnai pritrūksta drąsos, ryžto ieškoti sau patinkančių dalykų, dėl to jie seka tėvų karjeros keliu, tačiau jame nesulaukia vidinio pasitenkinimo.

Z. Froido teigimu, vaiko potyriai ir išgyvenimai kiekvienoje genetinės asmenybės stadijoje yra svarbūs jo asmenybės bruožų formavimuisi. O nesėkmės tam tikrose fazėse turi įtakos tolimesniam brendimui (Lesinskienė., Karalienė, 2008).

Žvelgiant į ugdymą karjerai ikimokykliniame amžiuje iš Z. Froido asmenybės vystymosi raidos perspektyvos, galima teigti, kad čia svarbiausia tampa asmens vidinių konfliktų išsprendimas. Z. Froido teorija tampa artima šiuolaikinei karjeros sampratai, nes kalba apie asmenybės bruožų formavimąsi, kuris yra nepastovus ir gali kisti visą žmogaus gyvenimo laikotarpį. Z. Froido teigimu, žmogaus asmeniniai konfliktai formuoja jo, kaip asmens moralines vertybes, jo asmenybės stiprėjimą ir augimą. O neišspręsti konfliktai gali turėti įtakos tolimesniam žmogaus brendimui, taip pat ir asmeninės karjeros kūrimui.

Psichosocialinės raidos atstovas E. Eriksonas visą žmogaus gyvenimą padalijo į 8 dalis, kiekvienai priskirdamas tam tikrą tuo laikotarpiu išgyvenamą psichosocialinę krizę, kurios rezultatas lemia tolimesnio gyvenimo eigą (Braidokienė., Ignatovičienė, 2015). E. Eriksono teigimu, pagrindinis žmogaus, kaip asmenybės poreikis – įveikti kiekvienos stadijos krizę. O sėkmingai įveiktos krizės formuoja žmogaus individualumą, jo charakterį, stiprina bręstančią asmenybę. Neįveikus krizės, žmogus dažnai tampa užsidariusiu, tikslo neturinčiu asmeniu. Tačiau E. Eriksonas pažymi ir tai, kad neįveikta krizė viename etape, gali būti įveikta kitame etape, svarbu ją atpažinti ir su aplinkinių pagalba stengtis įveikti (Kerevičienė, 2014).

Ikimokyklinį amžių E. Eriksonas įvardijo, kaip vidurinioji vaikystė ir išskyrė, kad šiame amžiuje įvyksta prieštaravimas tarp vaiko iniciatyvumo ir jam nesuprantamo kaltės jausmo. Šiame etape pradeda formotis vaikų sąžinė, jie mokosi suprasti žodžio „ne“ reikšmę, dažnai imasi iniciatyvos ir mokosi vadovauti. Šiame amžiaus tarpsnyje dominuoja frazė „aš pats“, kurios metu vaikas išreiškia savo savarankiškumą ir užsispyrimą. Tačiau tuo pačiu dažnai vaikas sulaukia ir jam nepriimtino grįžtamojo ryšio, kuomet aplinkiniai į jo savarankiškumą reaguoja tokiomis frazėmis, kaip „neimk“, „neliesk“ ir pan. ar net sulaukia bausmių. Dėl to šiame amžiuje tėvams ir kitiems aplinkiniams yra labai svarbu suvokti, kad nereikia riboti vaikų pažintinės veiklos, jų savarankiškumo, nes tai yra prigimtiniai jų poreikiai (Burvytė, 2013). J. Kerevičienė (2014) pažymi, kad anot E. Eriksono, šiame amžiuje svarbu subalansuoti vaiko iniciatyvumo ir kaltės jausmą. Jei aplinkiniai dažnai slopina vaiko savarankiškumą, jis gali pradėti bijoti rodyti savo iniciatyvą, o jei tėvai priekaištaus per retai gali neišsivystyti vaikų sąžinė.

Taigi, tai dar vienas asmens raidos tyrinėtojas, kuris akcentuoja, kad žmogus tam tikru laikotarpiu išgyvena krizes ir jo pagrindinė užduotis tampa šių krizių įveikimas. Tuo pačiu autorius pažymi, kad krizės ir jų įveikimas asmenybei yra labai naudingos, nes jų metu žmogus vis labiau tampa stipria, savimi pasitikinčia asmenybe, kas yra labai svarbu renkantis ir

projektuojant savo gyvenimo karjerą. E. Eriksonas kalbėdamas apie ikimokyklinį amžių įvardijo, kad įveikus šiame amžiuje iškylančią krizę vaikui formuojasi savarankiškumo ir iniciatyvumo būdo bruožai. O iniciatyvus žmogus sugeba veikti bei įsitvirtinti šiandieniniame pasaulyje, konkuruoti, nebijo iššūkių. Vadinasi iniciatyvumas, savarankiškumas yra svarbi karjeros kompetencija, kurią galime padėti vaikui įgyti jau ikimokykliniame amžiuje. Dar vienas svarbus E. Eriksono įvardintas aspektas priklausantis ikimokykliniam amžiui yra vaiko sąžinė. Būtent šiame amžiuje, anot autoriaus, atsiranda jos formavimosi pamatai. Formuojantis sąžinei, kartu formuojasi ir vaiko pareigos jausmas, kuris tampa skatinančiu veiksniu prisiimant atsakomybę už save, savo sprendimus, artimus žmones.

Aptarti vaikų vystymosi teorijos mokslininkai (Piaget., Vygotskis., Ericsonas ir kt.) pripažino ir apibūdino vaikystę, kaip dramatiškų pokyčių laikotarpį. Autorių teigimu ikimokykliniame amžiuje formuojasi vaikų savarankiškumas, ugdomi gebėjimai bendrauti su šeima, draugais, bendraamžiais ir kitais jį supančiais aplinkiniais, ugdomi savigarba, savirealizacija, pradedamos spręsti socialinės ir psichologinės problemos. Aptartos asmens raidos teorijos pažymi, kad visi asmens raidos etapai yra vienodai svarbūs, nes kiekviename iš jų individas įgyja skirtingas asmenines, socialines, bei kultūrines patirtis. Taigi ikimokyklinis amžius yra toks pats svarbus, kaip ir tolimesni žmogaus raidos etapai. Jame vaikas išgyvena raidos krizes, susiduria su asmeniniais konfliktais, kurių įveikimas garantuoja savarankiškos, atsakingos, bei brandžios asmenybės pradžią. Ikimokykliniame amžiuje iškylančios krizės skirtingai įtakoja ir žmogaus karjerą. Šiame raidos etape žmogus įgyja tam tikrą karjeros kompetencijų kapitalą, kuris vėliau sąlygoja karjeros sėkmę. Įveiktos krizės, tinkamas socialinės aplinkos palaikymas ikimokykliniame amžiuje laiduoja gausesnį, kokybiškesnį karjeros kompetencijų įgyjimą.

2.3 Karjeros kompetencijų integravimo galimybės ikimokykliniame amžiuje

Karjeros raida prasideda ankstyvojoje vaikystėje ir trunka visą žmogaus gyvenimą. Šiame procese formuojasi įvairios asmenybės savybės, įgūdžiai, patirtys ir jos turi įtakos individo karjeros tapatumui (Cahill., Furey, 2017). R. Jautakytė (2014) pažymi, kad ikimokykliniame amžiuje pradeda formotis vaikų interesai ir gabumai. Vaikai atranda kas jie yra ir kas jie gali būti, jie žaidžia, tyrinėja ir susipažįsta su juos supančia aplinka. Autorė teigia, kad ikimokykliniame amžiuje susiformavę gabumai ir pomėgiai nėra stabilūs ir nekeičiami, atvirkščiai jie yra dinamiški, dažnai nepastovūs ir sekančiuose raidos etapuose gali kisti. Dėl to svarbu, kad suaugusieji vaikams sudarytų tokias sąlygas, kad vaikai galėtų tyrinėti ir susipažinti su kuo įvairesniu pasauliu. Pasak R. Jautakytė (2014) aplinkos tyrinėjimas ir naujų dalykų

išbandymas bei atradimas, kokia veikla vaikui yra priimtinausia ir labiausiai patinkanti, vėliau persiduoda ir profesinėje veikloje bei karjeros konstravime. Dauguma veiklų išbandęs asmuo lengviau atsirenka, kas jam geriausiai sekasi ir kas labiausiai tenkina jo poreikius, be to įpratęs tyrinėti dar ikimokykliniame amžiuje, žmogus nebijos tyrinėti ir rinkdamasis karjerą, nebijos keisti profesiją, jei susidurs su iššūkiais ar problemomis.

Ugdymo karjerai programoje (2014) apibrėžiama, kad karjeros ugdymo tikslas yra „veiksmingai ugdyti ir sudaryti sąlygas visiems mokiniams ugdytis karjeros kompetencijas, palaikyti mokinius, jiems pažįstant, kuriant ir realizuojant save“. Nors apibrėžime yra minimi būtent mokiniai, tačiau toje pačioje programoje teigiama, kad karjera yra tęstinis viso gyvenimo procesas, kuris turėtų prasidėti nuo ikimokyklinio amžiaus ir tęstis visą žmogaus gyvenimą. Taigi, karjeros ugdymo tikslas ikimokykliniame amžiuje galėtų būti apibrėžiamas, kaip veiksmingas ugdymas ir sąlygų sudarymas visiems ikimokyklinio amžiaus vaikams ugdytis karjeros kompetencijas, jiems pažįstant, kuriant ir realizuojant save.

Ugdymo karjerai programoje (2014) yra išskiriamos keturios pagrindinės karjeros kompetencijų ugdymo sritys: savęs pažinimas, karjeros galimybių pažinimas, karjeros planavimas, karjeros įgyvendinimas. Visos šios sritys yra plačiau aptariamoms ir pateikiamoms rekomendacijos, kaip jas ugdyti skirtinguose lygiuose: pradiniam, pagrindiniame, viduriniajame. Apie ikimokyklinį amžių nėra kalbama, nors ir pabrėžiama, kad šis amžius yra svarbus ir pamatinis ugdant asmens karjeros kompetencijas. Pradiniam ugdyme ugdymą karjerai siūloma integruoti į pasaulio pažinimo ar kitų dalykų turinį, neformalųjį švietimą. Ikimokykliniame ugdyme tokių atskirų dalykų, kaip pasaulio pažinimas, lietuvių kalba ir pan. nėra. Ikimokyklinio ugdymo rekomendacijose (2014) nurodoma, kad už veiksmingą asmenybės brandinimą, sėkmingą ugdymosi pažangą yra atsakingos aštuoniolika vaiko pasiekimų sričių. Kitaip tariant, norint ugdyti brandžią asmenybę reikia skirti dėmesį visoms sritims: fizinei, emocijų suvokimo ir pažinimo, kasdienių gyvenimo įgūdžių ir t.t. Ikimokyklinio ugdymo turinys turi būti grindžiamas integralumo ir individualizavimo principais, nes integruotas ugdymo turinys padeda geriau suvokti visuminio pasaulio ypatumus (Ikimokyklinio ugdymo metodinės rekomendacijos, 2014). Vadinasi karjeros kompetencijų ugdymą ikimokykliniame amžiuje taip pat geriausia būtų integruoti į įstaigų ikimokyklinio ugdymo programas. Kadangi dažniausiai ikimokyklinio ugdymo programos yra kuriamos remiantis kompetencijomis, svarbu pažvelgti kaip pasiekimų sritis galima apjungti į kompetencijas.

Pav. 1 Vaiko pasiekimų jungimas į kompetencijas

Šaltinis: Ikimokyklinio ugdymo rekomendacijos, 2014

Iš pateikto pav. matyti, kad visas ikimokyklinio amžiaus pasiekimų sritis galima apjungti į penkias kompetencijas. Remiantis ikimokyklinio amžiaus vaikų pasiekimų sritimis ir atsižvelgiant į ugdymo karjerai (2014) pradiniam ugdymui programą galima pažvelgti kokia galima karjeros ir ikimokyklinio ugdymo kompetencijų sąsaja.

Lentelė 4. Karjeros ir ikimokyklinio ugdymo kompetencijų sąsaja

GALIMOS TEMOS, VEIKLOS.	KARJEROS KOMPETENCIJA	IKIMOKYKLINIO UGDYMO KOMPETENCIJA
„Ką valgysiu, kad būčiau sveikas ir stiprus“	SAVĖS PAŽINIMAS	Socialinė kompetencija
„Kiek manyje paslapčių?“		Sveikatos saugojimo kompetencija
Nuotraukų paroda: „Koks aš buvau mažas ir koks aš esu dabar?“		Komunikavimo kompetencija
		Pažinimo kompetencija

Piešinių paroda: „Mano giminės medis“		Meninė kompetencija
„Kodėl žmonės dirba?“	KARJEROS GALIMYBIŲ PAŽINIMAS	Komunikavimo kompetencija
Ekskursiją į biblioteką, gaisrinę, parduotuvę ir t.t.		Pažinimo kompetencija
Knygelių kūrimas: „Ką mėgsta mano šeima“		Meninė kompetencija
Piešinių paroda: „Mano svajonė“		
Bendrų grupės susitarimų (taisyklių) kūrimas	KARJEROS PLANAVIMAS	Socialinė kompetencija
Pokalbis: „Koks šiandieninis mano mūsų veiklos planas?“		Komunikavimo kompetencija
„Budinčių“ vaikų išrinkimas		Pažinimo kompetencija
„Kaip aš rengsiuos rudenį, žiemą, pavasarį ir t.t?“		
Diskusija: „Kodėl man (ne) patinka būti darželyje?“	KARJEROS ĮGYVENDINIMAS	Socialinė kompetencija
„Koks aš esu“ prisistatymas grupėje		Sveikatos saugojimo kompetencija
„Svečiuose pas priešmokyklinukus“		Komunikavimo kompetencija
Renginys - „Talentų šou“		Pažinimo kompetencija

Šaltinis: Sudaryta darbo autorės remiantis ikimokyklinio ugdymo rekomendacijomis (2014) ir karjeros ugdymo programa (2014)

Sudarytoje lentelėje matyti, kad siekiamas išugdyti karjeros kompetencijas galima integruoti į ikimokyklinio ugdymo programas, atsižvelgiant į vaikų amžiaus tarpsnius ir jiems priimtinas, suprantamas veiklos temas.

Ugdant savęs pažinimo kompetenciją ikimokyklinio amžiaus vaikams svarbu pažinti save, savo stipriąsias ir silpnąsias puses, gebėti apibūdinti savo jausmus, norus, lūkesčius. Ikimokyklinio amžiaus vaikams tai ir gebėjimas apibūdinti savo biologinę išvaizdą, išskirtinumą nuo kitų. (Kučinskienė, 2003). Pasak autorės, kuo giliau vaikas pažįsta savo prigimtį, savo troškimus ir norus, tuo prasmingesnis tampa jo vertybių ir karjeros kelio pasirinkimas. M. A. Harkins (2001) teigimu vaikų savęs pažinimo ugdymas ikimokykliniame amžiuje turėtų vykti visose vaiko raidos srityse – socialinėje, kognityvinėje, fizinėje ir emocinėje. Kitaip tariant, vaikas turi save pažinti visose srityse, tik taip jis atras kas jam geriausiai sekasi ir kas jam teikia didžiausią pasitenkinimą. Autoriaus teigimu, ikimokykliniame amžiuje vaikui labai svarbu suprasti, kad žmogus gali rinktis, o tai padaryti jam lengviau tuomet, kai jis gerai pažįsta save. Savęs pažinimo kompetencija apima ir socialinės

aplinkos pažinimą. J. Chlevickienė (2008) pažymi, kad bendravimas ir bendradarbiavimas su artimoje aplinkoje esančiais žmonėmis (tėvais, seneliais, mokytojais, auklėtojais, bendraamžiais) ugdo vaikams klausymosi, konfliktų sprendimų, derėjimosi įgūdžius.

Ugdant karjeros galimybių pažinimo kompetenciją svarbiausias aspektas čia tampa aplinkos pažinimas. Anot R. W. Lent (2013) įdomi ir ugdymą skatinanti aplinka skatina ikimokyklinio amžiaus vaikus drąsiai keisti savo pomėgius, svajones, formuoja asmenybę, kuri ateityje nebijos ieškoti savęs bei karjeros galimybių. Pasak autorių, vaikų vaidmenis ikimokykliniame amžiuje įtakoja tėvai, pedagogai, taip pat TV, žiniasklaida, dėl to svarbu, kad vaikus suptų pozityvūs pavyzdžiai, kūrybinga ir įvairi aplinka. W. Patton., M. McMahon (2014) atliktas tyrimas parodė, kad vaikai dažnai patinkančias profesijas įvardija būtent tas, kurias dirba jų tėvai, mokytojai ar kiti artimoje aplinkoje esantys žmonės. Tai kartu parodo, kad aplinkiniai žmonės turi didelę įtaką formuojant vaikų karjeros vystymąsi ir jų pagrindinę užduotį suteikti vaikams informacijos, kad karjeros pasirinkimo galimybių yra daug ir įvairių ir nebūtinai mamos ar tėčio profesija yra pati geriausia ir bus tinkama jų vaikui.

Karjeros planavimo kompetencijos ugdymas ikimokykliniame amžiuje grindžiamas vaikų savarankiškų sprendimų ir jų įgyvendinimu kasdieninėse situacijose, bei gebėjimu planuoti ir numatyti artimiausias veiklas. Ugdytis šiai kompetencijai padeda struktūruotos dienvakšės buvimas ikimokyklinėje įstaigoje, bendrų grupės taisyklių, susitarimų kūrimas, pareigų keikvienam vaikui paskirstymas. M. A. Harkins (2001) teigimu pareigų paskirstymas yra tai, kas padeda ugdyti vaikų atsakomybės įgūdžius. Vaikas, kuris yra atsakingas už stalo serviravimą, žaislų priežiūrą ar pan. įgyja pareigos, atsakomybės, atkaklumo, sąžiningumo jausmus. Karjeros įgyvendinimo kompetencijos viena iš sudedamųjų dalių yra gilinti visas bendrąsias kompetencijas ir tai ypač siejasi su ikimokykliniu ugdymu, nes jis remiasi holistiniu požiūriu, jog vaikui būtina gilinti žinias ir gebėjimas visose gyvenimo srityse. Dar viena svarbi sritis šioje kompetencijoje yra adaptyvumas ir sėkmingas prisitaikymas naujoje aplinkoje. Ikimokyklinio ugdymo pagrindinė užduotis – laiduoti vaiko sėkmingą perėjimą į kitą švietimo lygmenį, priešmokyklinį ugdymą (Ikimokyklinio ugdymo rekomendacijos, 2014).

Aptarus karjeros kompetencijų ugdymo galimybes ikimokykliniame amžiuje matyti, kad jau šiame amžiuje galima padėti pamatus vaiko vizijai, koks jis bus ateityje. Šiame laikotarpyje vaiko svajonės ir siekiai geriausiai yra išreikšiami per vaidmenų žaidimus, meninius užsiėmimus ir kitas ikimokykliniam amžiui būdingas veiklas. M. Cahill ir E. Furey (2017) atlikto tyrimo metu atsiskleidė, kad pati patraukliausia ir labiausiai ikimokyklinio amžiaus vaikus dominanti veikla yra natūralus jų žaidimas. A. Mazolevskienė, I. Kerulienė (2014) pažymi, kad žaidimas yra pagrindinė šio amžiaus vaikų veikla, kuria jie užsiima savaime, niekieno neverčiami, nes ši veikla jiems yra maloni ir įdomi. Žaisdamas vaikas įgyja

įgūdžių, kurie yra svarbūs ir visą likusį gyvenimą. Žaisdamas vaikas patiria pirmąsias nesėkmes, sėkmes, mokosi jas priimti ir taip formuojasi įgūdžius, kuriuos vėliau naudos karjeros sėkmėms ar nesėkmėms priimti (M. Cahill ir E. Furey, 2017). R. Žukauskienė (2009) laikotarpį nuo 2 iki 6 metų vadina „žaidimų metais“, pabrėždama didžiulę žaidimų svarbą vaiko tolimesnei raidai. Autorės teigimu, žaisdami vaikai įgyja naujų sugebėjimų, socialinių įgūdžių, ugdo fizinę raidą, lavina savo protą, įsisamonina socialiai priimtinas elgesio normas, bei moralės taisykles. Vaidmeninių žaidimų metu, ugdydami savo pažintinius gebėjimus, vaikai pradeda konstruoti savo karjeros galimybes (Pilkauskaitė – Valickienė, 2011).

Tačiau A. Mazolevskienė ir I. Kerulienė (2014) atlikto tyrimo metu atskleidė, kad ikimokyklinėse įstaigose tik 22, 5% vaikų, gali užsiimti jiems patinkančiu žaidimu, jiems patogiu laiku. Šią vaikų teisę pažeidžia pedagogai, vadovaudamiesi išanksto numatytu ugdymo planu ir nekreipdami dėmesio į realius vaikų norus ir lūkesčius. Atlikto tyrimo rezultatai tik paantrina aukščiau pateiktų autorių išsakytoms mintims, kad vaikų ugdymui, tiek bendrajam, tiek karjeros labai svarbi yra vaikus supanti aplinka ir joje veikiančių asmenų požiūris, bei ugdymo stilius.

Pedagogai, tėvai ir visi kiti asmenys ugdantys vaikų karjeros kompetencijas turi gerai išmanyti šiuolaikinę karjeros sampratą ir jos ugdymosi būdus. Kad ir toks pats paprasčiausias klausimas – kuo tu būsi kai užaugsi? atrodytų yra pats pagrindinis ugdant vaikų karjeros kompetencijas. Visgi G. Belli (2015) vaikų karjeros kompetencijų ugdyme šį klausimą vertina labai neigiamai. Autorė pastebi, kad šiuo metu, kai stipriai veikia globalizacijos ir aplinkos įtaka, vaikai dažniausiai į šį klausimą atsakys atsižvelgę į tai, kokios profesijos dabar yra populiariausios, apie kokias profesijas jie dažniausiai girdi iš aplinkinių, medijos ir žiniasklaidos atstovų. G. Belli (2015) pateikė štai tokį pavyzdį – jei šalyje kyla karo grėsmė, galima nuspėti, jog dauguma berniukų tuo metu norės būti karininkais, o mergaitės medicinos seselėmis.

Natūraliai kyla klausimas, taigi kokius klausimus ugdant vaikų karjerą reikėtų jiems užduoti? Pasak autorės tinkamiausi klausimai yra - „Kas tave labiausiai domina“, „Ką tu mėgsti veikti?“, „Ką norėtum sužinoti apie...?“. Šie klausimai, priešingai nei aptartasis, skatina vaikų smalsumą, tyrinėjimą, fantaziją ir savęs pažinimą.

Apibendrinant galima teigti, kad ikimokyklinio amžiaus vaikai yra labai entuziastingi, smalsūs ir imlūs naujovėms. Jų interesai, pomėgiai, gabumai yra pagrindiniai ugdymo karjerai veiksniai. Dėl to labai svarbu atkreipti dėmesį į vaikų stipriąsias puses ir suteikti galimybę jiems tobulėti. Pagrindinės karjeros kompetencijos – savęs pažinimo, karjeros galimybių pažinimo, planavimo ir įgyvendinimo gali būti pradėtos ugdyti ikimokykliniame amžiuje integruojant jas į ikimokyklinio ugdymo programų turinį. Žaidimas – pagrindinė ikimokyklinio amžiaus vaiko veikla. Žaidimų metu plėtojasi vaikų kūrybiškumas, bendrosios ir specialiosios kompetencijos,

formuojasi pasitikėjimas savimi, atsiskleidžia pageidavimai ir mėgstamos veiklos. Jei vaikams bus sudarytos sąlygos pilnavertiškai plėtoti natūraliai kylančius žaidimus, vystysis visos prieš tai aptartos karjeros kompetencijos. Dažniausiai mokslininkų (Cahill., Furey (2017), Kučinskienės, (2003), Brown., Lent (2005)) įvardijami veiksniai turintys įtakos karjeros ugdymui ankstyvajame amžiuje yra kuo geresnis vaikų savęs pažinimas, aplinkos pažinimas, bei tėvai, pedagogai, bedraamžiai ir kiti vaikui svarbūs asmenys. Visi jie prisideda prie vaikų vertybių, pomėgių, vilčių ir svajonių formavimo, dėl to svarbu, kad šie asmenys turėtų karjeros ugdymo pagrindus ir išmanytų, kaip tam tikras jų elgesys, ar veiksniai veikia jų vaikų ateities karjerą.

3. KARJEROS KOMPETENCIJŲ UGDYMO IKIMOKYKLINĖSE ĮSTAIGOSE ANALIZĖ

Literatūros šaltinių analizė parodė, kad ikimokyklinio amžiaus vaikų karjeros kompetencijų įgijimui didelę įtaką turi artimoje vaikui aplinkoje esantys asmenys, iš kurių vaikai mokosi. Ikimokyklinio ugdymo institucijose pagrindiniai vaikus supantys asmenys yra ikimokyklinio ugdymo pedagogai ir kiti švietimo pagalbos specialistai. Ikimokyklinio ugdymo rekomendacijose (2014) nurodoma, kad šiuolaikinė sąvoka „ugdymas“ ikimokykliniame kontekste, reiškia dvišypes kryptis. Pirmoji orientuota į tikslingą pedagogo poveikį vaiko ugdymuisi, antroji akcentuoja savaiminį vaiko ugdymąsi pedagogo tikslingai sukurtoje edukacinėje aplinkoje. Vadinasi, pedagogas yra svarbus asmuo, turintis įtakos ikimokyklinio amžiaus vaikų ugdymuisi ikimokyklinėje institucijoje. Šiame skyriuje bus analizuojama, kaip ikimokyklinio amžiaus vaikų pedagogas yra pasiruošęs ugdyti vaikus karjerai, kokiomis kompetencijomis pasižymi jis pats, kaip ugdo vaikų karjeros kompetencijas ir su kokiais iššūkiais bei problemomis susiduria organizuojant ugdymą karjerai.

3.1 Tyrimo metodologija

Tyrimo filosofinė prieiga. Tyrimas organizuotas remiantis socialinio konstruktyvizmo ir humanistinio ugdymo teorinėmis prielaidomis.

Tyrime remiamasi socialiniu konstruktyvizmu, nes jo pamatas yra realybė, kurią kuria bendros žmonių socialinės veiklos konstruktas (Creswell, 2009). Remiantis socialinio konstruktyvizmo teorija, tyrimo dėmesys turi būti sutelktas į sąveikų procesus ir socialinę praktiką. M. R. Roller., P. J. Lavrakas (2015) teigimu, socialinis konstruktyvizmas grindžiamas požiūriu, kad visi vadinamieji „realumai“ yra konceptualūs, tai yra pačių žmonių asmeninių vertybių ir jų santykių su jų pačia asmenine patirtimi objektas. Autorių teigimu, socialinis konstruktyvizmas neturi vienos ir galutinės „tiesos“, dėl to jis yra labai artimas kokybiniam tyrimams. Ugdymo karjeros programoje (2014) išskiriama, kaip reikėtų ugdyti vaikus karjerai nuo pradinės klasės, tačiau ugdymas karjerai ikimokykliniame amžiuje nėra apibrėžiamas, dėl to šiame tyrime svarbios tampa subjektyvios žmonių patirtys socialiniame kontekste.

Humanistinė ugdymo teorija grindžia požiūrį į kultūriškai prasmingą visapusiškos asmenybės ugdymą, o pagrindinis individo tikslas yra savastis, savojo aš kūrimas (Maslow, 2006). Remiantis humanistine teorija, tyrimo metu siekiama atkreipti dėmesį į ikimokyklinio amžiaus vaikų saviraišką, kūrybiškumą, kur už faktines žinias yra kur kas svarbiau noras pažinti

ir tobulėti. A. H. Maslow (2006) teigimu, vaikas save atrasti, visapusiškai pažinti gali tik psichologiškai palankioje aplinkoje. Humanistinėje teorijoje labai svarbus tampa ugdytojas, nes jis yra pagrindinis veikėjas, kuriantis ugdytiniams palankią aplinką, įgalinančią ugdytis bendražmogiškas vertybes (McLaughlin, 1997). Dėl šios priežasties, tyrimo tiksline grupe pasirinkti būtent pedagogai. Šiame darbe laikomasi požiūrio, kad pedagogai yra vieni iš svarbiausių veiksnių, skatinančių vaikams ugdytis karjeros kompetencijas ikimokykliniame amžiuje.

Tyrimo metodas. Siekiant iširti karjeros kompetencijų ugdymą ikimokyklinėse institucijose 2018 m. spalio – lapkričio mėnesiais buvo atliktas kokybinis tyrimas, kurio **tikslas** – iširti karjeros ugdymą ikimokykliniame amžiuje. V. Žydžiūnaitės., S. Sabaliausko (2017) teigimu, surinkti kokybiniai duomenys, atskleidžia ne faktus ir statistiką, o patirtis, prasmes ir procesus, ko ir siekiama šiuo tyrimu. Tyrimo metu buvo siekiama atskleisti, kaip pedagogai suvokia karjeros sampratą, ugdymą karjerai, kokia yra jų patirtis ugdant vaikų karjeros kompetencijas, koks yra jų pasiruošimas, kiek dėmesio yra skiriama ugdymui karjerai ikimokyklinio ugdymo institucijose.

Pasirinktas duomenų rinkimas pusiau struktūruotu interviu metodu. Metodo pasirinkimą lėmė tai, kad jis leidžia labiau įsigilinti į nagrinėjamo objekto esmę, išsamiau išnagrinėti tyrimo reikšmę. Pusiau struktūruotas interviu suteikia galimybę iš anksto apsvarstyti pagrindines klausimyno pokalbio temas, tačiau tuo pačiu klausimyno struktūra išlieka lanksti, galima keisti pagrindinių klausimų eilę, jų formuluotę, kelti papildomų klausimų, iškilusių realaus interviu eigoje (Gaižauskaitė, Valavičienė, 2016).

Tyrimo imtis. Atsižvelgiant į tyrimo tikslą - pedagoginiu požiūriu iširti karjeros ugdymą ikimokykliniame amžiuje, tyrimo tiksline grupe pasirinkti ikimokyklinio amžiaus vaikų pedagogai. Kokybiniam tyrimui labai svarbus tampa dalyvių informatyvumas (Žydžiūnaitė., Sabaliauskas, 2017). Atsižvelgiant į tai, imties sudarymui pasirinkta kriterinė ir sniego gniūžties atranka. Kriterinės atrankos metu buvo išsikelti tikslūs kriterijai, kuriuos turėjo atitikti tyrime dalyvaujantys asmenys. Šio tyrimo dalyviams buvo keliami kriterijai, susiję su profesija, išsilavinimu ir darbo patirtimi. Buvo ieškomi informantai, turintys aukštąjį ikimokyklinį arba priešmokyklinį išsilavinimą, dirbantys ikimokyklinio ugdymo institucijose ir turintys ne mažesnę, nei 5 metų patirtį, bei metodininko kvalifikaciją. Pasirinkta metodininko kvalifikacija, nes pagal mokytojų ir pagalbos mokiniui specialistų (išskyrus psichologus) atestacijos nuostatus (2008), auklėtojo metodininko kvalifikacinė kategorija gali būti suteikiama asmeniui, įgijusiam aukštąjį ar aukštesnįjį (specialųjį vidurinį, įgytą iki 1995 metų) išsilavinimą ir gebančiam puikiai organizuoti ir analizuoti ugdymo, mokymo ir mokymosi procesą, pedagogines situacijas, diegiančiam šiuolaikinės didaktikos principus ir metodus,

nuolat atnaujinančiam savo žinias, rengiančiam ugdymo projektus, aktyviai dalyvaujančiam metodinėje veikloje, skleidžiančiam savo gerąją pedagoginio darbo patirtį institucijoje ir regione. Šiuo atveju buvo daroma išankstinė prielaida, kad auklėtojas – metodininkas, nuolatos atnaujinantis savo žinias, bus informatyvus dalyvis, gebantis pasidalinti savo patirtimi, susijusia su ugdymu karjerai ikimokykliniame amžiuje. 5 metų darbo patirtis pasirinkta dėl to, kad auklėtojas įgyti metodininko kvalifikaciją gali tik nepertraukiamai išdirbęs penkerius metus (mokytojų ir pagalbos mokiniui specialistų (išskyrus psichologus) atestacijos nuostatai, 2008). A. Dromantaitės, V. Pokšto (2014) atliktas tyrimas parodė, kad pirmaisiais metais vyksta pedagogo praktinis susipažinimas su nauja darbo vieta, darbo vieta bei būsimomis pareigomis. Kiekvieno pedagogo adaptacijos laikotarpis yra skirtingas, tačiau tikėtina, kad penkeri metai yra pakankamas laikas, pedagogui prisitaikyti prie konkrečių darbo sąlygų, įgyti papildomas jo darbui reikalingas žinias.

„Sniego gniūžties“ atrankos pasirinkimą lėmė tai, jog pats tyrėjas nerado tiek informantų, kurie atitiktų visus išsikeltus kriterijus. „Sniego gniūžties“ atrankos pagrindinis principas yra tyrimo dalyvių tapimas savotiškais tarpininkais, įtraukiančiais savo pažįstamus į tyrimą, kuriame jie patys jau dalyvavo (Rupšienė, 2007)

Imties dydis ir tyrimo dalyvių charakteristika. Kokybinio tyrimo imties dydžio nustatymui dažnai aiškių taisyklių nėra ir jis priklauso nuo reiškinių tyrimo detalumo, tyrimo strategijos, duomenų rinkimo metodo ir renkamų duomenų informatyvumo (Bitinas, Rupšienė, Žydžiūnaitė, 2008). Remiantis šiuo teiginiu imties dydis buvo nustatomas remiantis prisotinimo principu. I. Gaižauskaitės ir N. Valavičienės (2016) teigimu, nauji interviu turėtų būti imami tol, kol informacija pradeda kartotis ir iš esmės nebeatskleidžia naujų, su tyrimo tikslu susijusių aspektų. Tai vadinama duomenų prisotinimo principu. Galutinis, per tyrimą atliktų interviu skaičius priklausė nuo iš kiekvieno naujai atliekamo interviu gaunamų duomenų kiekio ir kokybės.

Visi tyrimo dalyvavę apklaustieji, tyrimo metu dirbo ikimokyklinėse įstaigose ir turėjo auklėtojo – metodininko kvalifikaciją. Tyrimo dalyviai buvo surinkti remiantis asmeninėmis pažintimis: pedagogai – bendradarbiai, kolegos, kurie kartu baigė ikimokyklinio ugdymo studijas, bei pirmųjų tyrimo dalyvių draugai iš kitų ikimokyklinio ugdymo institucijų. Buvo ieškomi tokie tyrimo dalyviai, kurie atitiktų tyrimo dalyviams išsikeltus kriterijus. Tyrimo dalyvių demografiniai duomenys pateikiami 1 – oje lentelėje.

Lentelė 5. Tyrimo dalyvių demografiniai duomenys

Eil. Nr.	Lytis	Amžius	Patirtis ikimokyklinio ugdymo srityje	Kodas
1.	Mot.	51 m.	10 m.	[P1]
2.	Mot.	50 m.	33 m.	[P2]
3.	Mot.	49 m.	29 m.	[P3]
4.	Mot.	46 m.	16 m.	[P4]
5.	Mot.	32 m.	10 m.	[P5]
6.	Mot.	30 m.	8 m.	[P6]
7.	Mot.	50 m.	6 m.	[P7]
8.	Mot.	46 m.	13 m.	[P8]
9.	Mot.	47 m.	28 m.	[P9]
10.	Mot.	28 m.	7 m.	[P10]

Tyrimo instrumentas. Prieš atliekant kokybinį tyrimą buvo paruoštas pusiau – struktūruoto interviu klausimynas. Interviu pradžioje iš tyrimo dalyvių buvo gautas raštiškas jų sutikimas dalyvauti tyrime (sutikimo pavyzdys, Žr. priedas Nr.1), buvo pristatomas tyrimo tikslas, nurodoma, kad pokalbis bus įrašinėjamas diktofonu, tačiau dalyvių konkretūs atsakymai viešinami nebus, o jų nuomonė bus pateikiama apibendrinta kartu su kitų dalyvių atsakymais. Taip pat pažymima, kad tyrimui svarbi kiekviena dalyvio išsakyta mintis ir, kad čia negali būti teisingų ar neteisingų atsakymų, dėl to savo nuomonę jie gali reikšti laisvai. Tokiu būdu nuimama įtampa tyrimo pradžioje, kas leidžia dalyviui atsipalaiduoti ir natūraliai dėstyti savo mintis.

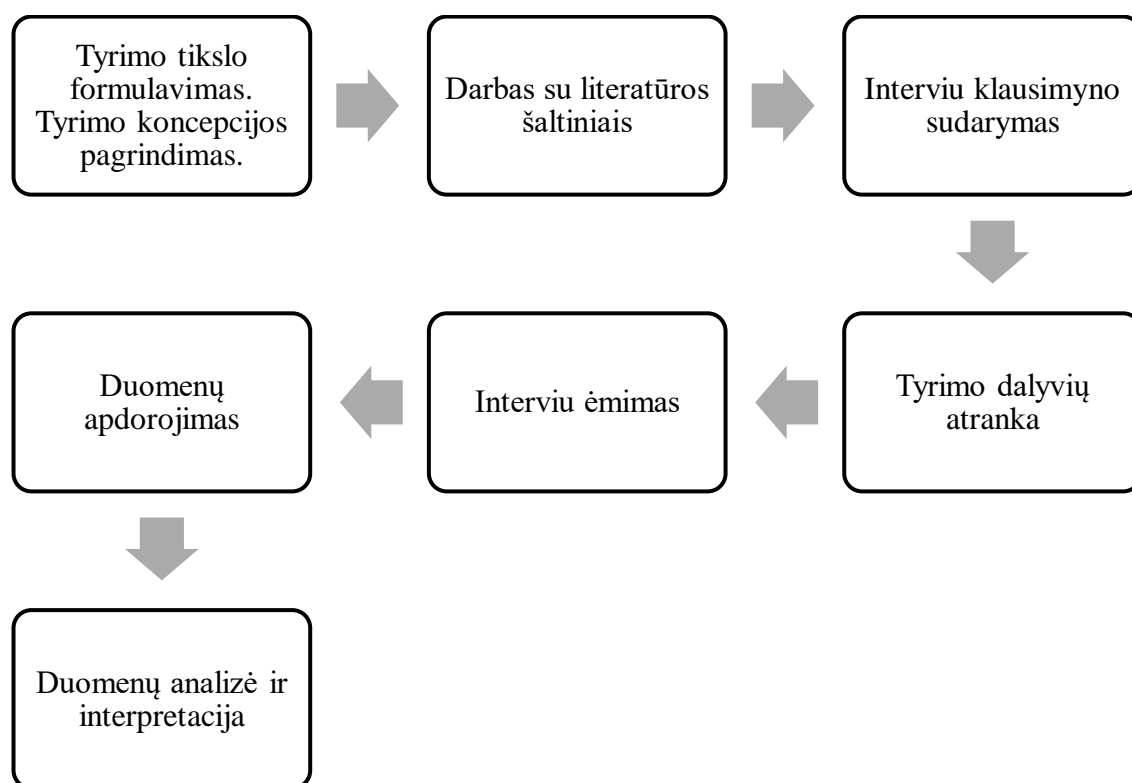
Pusiau struktūruoto interviu scenarijų sudarė 3 iš anksto parengti klausimų blokai, kurie buvo sudaryti atsižvelgiant į kokybinio tyrimo probleminius klausimus (Žr. priedas Nr.2).

Pirmas pusiau struktūruoto interviu blokas buvo parengtas siekiant išsiaiškinti, kaip pedagogai supranta kas yra karjera ir kas jų manymu yra ugdymas karjerai. Antrojo bloko klausimai sudaryti, siekiant išsiaiškinti, kokias karjeros kompetencijas ugdo pedagogai ikimokykliniame amžiuje, kokias veiklas jų ugdymui organizuoja. Paskutinis pusiau struktūruoto interviu blokas apėmė klausimus susijusius su pedagogų pasiruošimu ugdyti vaikus karjerai ikimokykliniame amžiuje.

Tyrimo eiga. Empirinis tyrimas buvo atliekamas spalio – lapkričio mėnesiais. Dėl susitikimo su tyrimo dalyviais buvo tartasi asmeniškai arba telefonu. Tyrimo dalyviams buvo iš anksto pristatyta tyrimo tema, tačiau konkretūs klausimai pateikti nebuvo. Du tyrimui kviešti

pedagogai atsisakė dalyvauti, grindžiant tuo, kad ugdymo karjerai tema jiems yra pirmą kartą girdima ir neturės ką šia tema pasakyti. Visi pokalbiai vyko ikimokyklinio ugdymo institucijose, vaikų pietų miego metu. Tokį pageidavimą išreikšdavo patys pedagogai. Pusiaus struktūruotas interviu trukdavo nuo 15 iki 40 minučių.

Visi pokalbiai, sutikus dalyviams, buvo įrašomi į diktofoną, prieš tai įspėjant dalyvius, kad jų konkretūs atsakymai niekur viešinami nebus. Vėliau interviu pokalbiai buvo transkribuojami. Tyrimo eigai apibūdinti, sukurta diagrama, remiantis I. Gaižauskaitės., N. Valavičienės (2016, p. 72 – 74) pateikta lentele.

Pav. 2 Tyrimo atlikimo eiga

Tyrimo etika. Atliekant tyrimą buvo laikomasi mokslinio tyrimo etikos. B. Bitinas., L. Rupšienė., V. Žydžiūnaitė (2008) pažymi, jog etiškas tyrėjo elgesys įgalina pasiekti aukštesnę tyrimų kokybę. Etiško elgesio principų buvo laikomasi siekiant apsaugoti tiek patį tyrėją, tiek ir tyrimo dalyvius, šiuo atveju ikimokyklinio ugdymo pedagogus. Tyrime laikomasi V. Žydžiūnaitės., S. Sabaliausko (2017) išskirtų mokslinio tyrimo etikos principų:

- Pagarbos asmens privatumui.
- Konfidencialumo ir anonimiškumo.
- Geranoriškumo ir nusiteikimo nekenkti tiriamam asmeniui.
- Teisingumo.

Tyrimo metu buvo vengiama, bet kokio tiriamųjų spaudimo, gerbiami tyrimo dalyvių interesai, požiūriai, idėjos, organizuojama veikla, susijusi su karjeros ugdymu ikimokyklinėse įstaigose. Tyrimo dalyviams buvo leidžiama pasirinkti, kiek ir kokios informacijos norės atskleisti.

Tiriamųjų suteikta informacija saugoma remiantis konfidencialumo ir anonimiškumo principais. Taip užtikrinama pagarba tyrimo dalyvių privatumui. (V. Žydžiūnaitė, S. Sabaliauskas, 2017). Prieš tyrimą informantams buvo paaiškinama, kaip bus naudojami surinkti duomenys ir saugoma tyrimų medžiaga.

Tyrimo dalyviams buvo suteikiami kodai, kurie vėliau siejami su interviu tekstais ir buvo vartojami analizuojant duomenis.

Pokalbių su tiriamaisiais metu, buvo siekiama sudaryti atvirumu ir pasitikėjimu grįstą tyrimo aplinką. Pasak K. Kardelio (2002) nuoširdumas, draugiški santykiai tyrimo metu, padeda gauti vertingesnę ir informatyvesnę informaciją.

Remiantis teisingumo principu, tyrimo dalyviai buvo laikomi lygiaverčiais partneriais, dalyvaujantys tyrime laisva valia (Žydžiūnaitė, Sabaliauskas, 2017).

Su tyrimo dalyviais buvo iš anksto sutariama, dėl interviu vietos, laiko, paaiškinamas interviu tikslas, gautų duomenų panaudojimas.

Siekiant užtikrinti savanoriškumo principą buvo gautas raštiškas tyrimo dalyvių sutikimas, laisva valia dalyvauti tyrime. Jiems prieš interviu buvo atskleista tyrimo esmė, su visais tyrimo dalyviais buvo elgiamasi mandagiai ir pagarbiai, stengiantis nepažeisti jų garbės ir orumo.

Duomenų analizės metodas. Interviu duomenų apdorojimui pasirinktas kontent analizės duomenų metodas. Šio metodo pagrindą sudaro kategorijos ir subkategorijos, kurios išskiriamos atsižvelgiant į darbo temą, tyrimo tikslą ir uždavinius. Remiantis kontent analizės metodu, tyrimo duomenų medžiaga apdorota tokiu nuoseklumu (Bitinas, Rupšienė, Žydžiūnaitė, 2008):

1. Tiriamųjų pokalbių transkribavimas, skaitymas po kelis kartus ir esminių aspektų išskyrimas.
2. Prasminių elementų nustatymas: kategorijų turinio skaidymas į elementus.
3. Prasminių elementų suskirstymas į subkategorijas.
4. Turinio duomenų interpretavimas.
5. Lentelėje pateikiami duomenys sudaryti iš kategorijų, subkategorijų ir interviu dalyvių kodų.

Tyrimo ribotumas. Atliekant kokybinį tyrimą išryškėjo keletas tyrimo ribotumų. Pirmasis tyrimo ribotumas susijęs su paties tyrėjo kompetencijos trūkumu atliekant kokybinį

tyrimą, taikant pusiau struktūruoto interviu metodą, nes tai buvo pirmasis tyrėjo atliekamas kokybinis tyrimas. Antrasis ribotumas taip pat susijęs su tyrėju, jo turima subjektyvia nuomone į tyrimo objektą, nes tyrėjas taip kaip ir tyrimo dalyviai dirba ikimokyklinio ugdymo srityje. Trečiąjį ribotumą sąlygoja geografinis laukas, nes tyrime dalyvavo tik informantai dirbantys Vilniaus mieste. Taip pat tyrimas negali būti vertinamas, kaip visapusiškas objekto atskleidimas, nes buvo tiriama tik viena tyrimo tikslinė grupė, nebuvo tiriami patys vaikai, jų tėvai ir kita ikimokyklinio amžiaus vaikus supanti aplinka.

3.2 Kokybinio tyrimo duomenų analizė

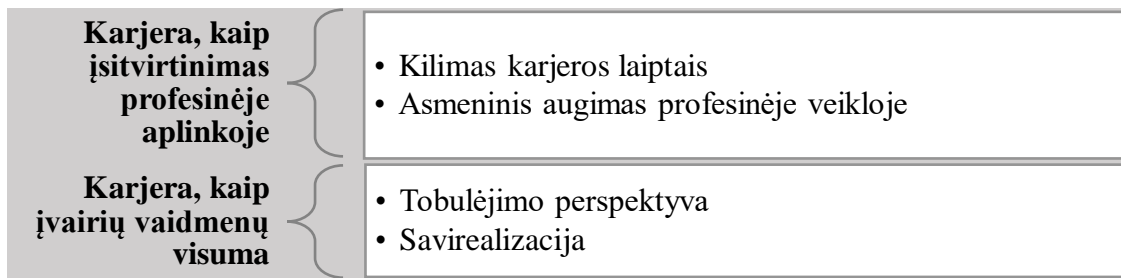
Duomenys, gauti kokybinio tyrimo metu, leido atskleisti pedagogų, ugdančių ikimokyklinio amžiaus vaikus požiūrį į karjerą ir ugdymą karjerai. Gauti duomenys suteikė informacijos apie tai, kokias karjeros kompetencijas ugdo pedagogai, kaip organizuoja ugdymą, atskleidė pedagogo vaidmenį, pasirengimą ugdymo karjerai procese.

Atsižvelgiant į tyrimo metu gautus duomenis buvo suformuluotos trys pagrindinės temos: karjeros ir karjeros ugdymo samprata, ugdymas karjerai ikimokykliniame amžiuje, pedagogas, dalyvaujantis ugdyme karjerai ikimokykliniame amžiuje.

3. 2. 1 Karjeros ir karjeros ugdymo samprata

Tyrimo metu buvo remtasi socialinio konstruktyvizmo teorija, kuri pažymi, kad mokymasis vyksta per mokytojo ir vaikų tarpusavio priklausomybę, o žinios ir gebėjimai konstruojami per bendrą ugdytinių ir ugdytojų patirtį (Creswell, 2009, Roller, Lavrakas, 2015). J. Laužikas (1981, 1993) savo darbuose akcentavo, kad tik nuolatos tobulėjanti, priimanti besikeičiančio švietimo vertybes asmenybė, gali išugdyti kitą asmenybę. Vadinasi, galima daryti prielaidą, kad nuo pedagogo asmeninio požiūrio į karjeros ir karjeros ugdymo sampratą gali priklausyti karjeros kompetencijų ugdymasis.

Atlikus tyrimo dalyvių atsakymų į klausimą „Kas jums yra karjera?“, kokybinę turinio analizę, išskirtos dvi karjeros sampratos kategorijos: **karjera, kaip įsitvirtinimas profesinėje aplinkoje** ir **karjera, kaip įvairių vaidmenų visuma**. Kategorijoje karjera, kaip įsitvirtinimas profesinėje aplinkoje išskirtos dvi subkategorijos: *kilimas karjeros laiptais* ir *asmeninis augimas profesinėje veikloje*. Kategorijoje karjera, kaip įvairių vaidmenų visuma: *tobulėjimo perspektyva* ir *savirealizacija*. (Žr. 3 priedas).

Pav. 3 Ikimokyklinio ugdymo pedagogų karjeros samprata

Dalis tyrimo dalyvių karjerą siejo su kilimu karjeros laiptais: <...> *Karjera tai kili tais laipteliais, na profesijoje pavyzdžiu* [P8], <...> *Karjera tai turbūt toje srityje kur žmogus dirba aukščiausias taškas kurį gali pasiekti* [P1]; <...> *Karjera prasideda kai jau pradedi studijuoti, kai jau studijuoji, dirbi pagal profesiją ir kili karjeros laiptais* [P6]. Karjeros sėkmę šie pedagogai sieja su konkrečiais sau išsikeltais kriterijais, pabrėždami pareigybių hierarchiją: <...> *Savo srityje aš galiu siekti taip vadinamos karjeros, ar pavaduotojos, ar direktorės, čia kaip sako žinai, blogas tas, kuris nenori būti generolu* [P5]. R. Kučinskienė (2003) pažymi, kad karjeros sėkmė priklauso nuo kiekvieno asmens požiūrio į ją. Vadinasi, kilimas karjeros laiptais nėra „netinkamas“ požiūris į karjerą, tačiau čia tampa svarbu, kad požiūrio, jog karjera yra tik aukštesnių laiptelių siekimas, pedagogai neperduotų savo ugdytiniais.

Kiti pedagogai įsitvirtinimą profesinėje srityje sieja su asmeniniu augimu tame lauke ir su sukaupta vertinga patirtimi ir įgūdžiais darbe: <...> *tobulėti savo darbe* [P2], <...> *pasiekti kažko karjeros srityje. Toje srityje kurioje aš dirbu* [P4]. Profesinėje aplinkoje, pedagogams svarbus tampa įvertinimas: <...> *Mūsų darbe sieki kažkokio įvertinimo, aš džiaugiuosi, kai vaikai per tai tobulėja ir brandūs išeina į mokyklą* [P3]. Matyti, kad šiems pedagogams svarbu tapti savo srities žinovais profesinėje srityje.

Prieš tai aptarti tyrimo dalyvių pasisakymai atskleidė, kad karjera yra tobulėjimas konkrečioje veikloje. Tačiau, šiuolaikinio pedagogo karjeros samprata apibūdinama, kaip pedagogo įvairių vaidmenų visuma, siejama ne tik su pedagogo individualiu profesiniu tobulėjimu, bet ir su jo saviraiška, bei asmeninio gyvenimo patirtimis (Pedagogo karjeros aprašo projektas, 2015). Tyrimo rezultatai atskleidė, jog kita dalis pedagogų vadovaujasi būtent tokia, šiuolaikine karjeros samprata. Pedagogai pažymėjo, kad jiems karjera yra nuolatinio tobulėjimo rezultatas: <...> *Siekimas kažko geresnio sau* [P3], <...> *Tai tiesiog galimybė tobulėti* [P10]. Tobulėjimo pedagogai nesusiaurina ties profesine veikla, atvirkščiai pabrėžia, jog tobulėti reikia visose gyvenimo srityse: <...> *Tai tobulinti save visur ir visada* [P3]. Pedagogų nuomone, veikla turi teikti asmeninį pasitenkinimą, dėl to ją sieja su savirealizacija: <...> *kada tu atsiduri ten kur tu tikrai nori tada man rodos tu pasieki savo karjeros viršūnę*

[P10]; Karjerą apibūdina, kaip mylimą veiklą: <...> *Tai tiesiog mylima pirmiausiai veikla sau* [P10].

Tyrimo rezultatai parodė, kad pedagogai karjerą supranta dvejopai. Galima daryti prielaidą, kad pedagogai, vadovaudamiesi profesiniu požiūriu į karjerą, karjeros kompetencijų ugdymą labiau sies su darbo pasaulio pažinimu, darbo rinka, tuo tarpu pedagogai suprasdami šiuolaikinę karjeros sampratą, galimai skatins vaikus tobulėti visose gyvenimo srityse, realizuoti ir pažinti save įvairiuose vaidmenyse.

Analizuojant **ugdymo karjerai** sampratą, išskirtinos keturios subkategorijos: *asmeninių savybių ugdymas, gebėjimų, reikalingų karjeros plėtojimui ugdymas, lyderių ugdymas, bei gabių vaikų ugdymas* (Žr. Priedas Nr. 4).

Pedagogų teigimu, asmeninės savybės įgytos ikimokykliniame amžiuje: <...> *galėtų prisidėti prie vaikų karjeros* [P9]. Pedagogai akcentavo tokias savybes, kaip: <...> *Smalsumas, žingeidumas, verslumas, kūrybiškumas, veržlumas* <...>

Įvardinant ugdymo karjerai sampratą, pedagogai pabrėžė, tam tikrų gebėjimų įgijimo svarbą, siekiant sėkmingos vaiko veiklos tolimesniuose gyvenimo etapuose: <...> *tai pasitikėjimą vaikui ugdyti, tikslo siekimas, leisti pačiam, per bandymus, užbaigti darbus atliktus. Tai yra gebėjimai, kuriuos vaikas turėtų įgyti norėdamas išsiugdyti karjerą* [P4]; *Įgūdžiai, gebėjimai, žinios, viską ką vaikas gauna, tai atsiliepia ir jo tolimesnei ateičiai ir siekime karjeros* [P1].

Tyrimo duomenys atskleidė, jog anot pedagogų, ugdymas karjerai yra gabių vaikų ir vaikų lyderių ugdymas: <...> *Lyderystės gal. Vistiek grupėje atsiranda du, trys, keturi lyderiai, ir jau jaučiasi, kad jie lyderiai. Tai skaitoma kaip ir jų jau karjera ugdoma.* [P8]. <...> *Reikia dėmesį skirti gabiams vaikams, tie kurie yra labai judrūs, labai visur jų pilna, tai aš manau, kad į tokius vaikus labiausiai reikia dėmesio kreipti ir reikia juos skatinti rasti save, nes jų judrumas, aktyvumas yra jų gabumas, tai va tuos vaikus reikia labai matyti* [P9], <...> *Gal tą karjerą labiau priskiriame prie gabių vaikų ir stengiamės puoselėti tuos jų gebėjimus, kompetencijas* [P5]. Šie tyrimų rezultatai išryškina tendenciją, jog dalis pedagogų ugdo karjerai tik vaikus lyderius arba gabius vaikus. Nors lyderystė yra pabrėžiama, kaip viena iš sudedamųjų karjeros kompetencijų dalių, tačiau, kaip pažymi A. Anužis, A. Antanaitienė (2014), ugdymą karjerai būtina organizuoti visiems be išimties vaikams, tam, kad jie įgytų visiems asmenims reikalingų karjeros kompetencijų. Tiesa, vienas iš pedagogų išvelgia, kad: <...> *Lyderius reikia mokyti, nes vieni turi savyje tą grūdėlį karjeros, verslumo, lyderystės, o kitiems reikia to pasimokyti ir lygiai taip pat idėję daug pastangų ir žinių gali pasiekti savo karjerą* [P1]; Tai yra svarbus pedagogo suvokimas, jog lyderiais nėra gimstama, jais tampama ir dėl to lyderystės savybes būtina ugdyti visiems vaikams, neišskiriant nei vieno. Tyrimo rezultatai parodė, kad ne

visi pedagogai pripažino ugdymo karjerai svarbą nuo ikimokyklinio amžiaus, kai kurių tyrimo dalyvių teigimu, karjera yra svarbus dalykas, tačiau jį ugdyti reikėtų pradėti vėliau, nuo priešmokyklinio amžiaus ar net paauglystės, kadangi tik tuomet individas pradeda svarstyti, ką jis veiks baigęs mokyklą: <...> *Priešmokyklinio amžiaus, nes iki to labiau eina, na kaip ir priežiūra, siūloma veikla, na o po priešmokyklinukai jau pradeda norėti visai kitų veiklų* [P6]; <...> *aš manau, kad vėlesni amžiai yra svarbiau karjeros ugdyme, tai turėtų būti gal paauglystėje ugdoma* [P4]. Šios išsakytos pedagogų mintys parodo, kad ugdytojai karjerą sieja su darbine veikla, apie kurią jų manymu tikslingiausia pradėti galvoti vyresniame amžiuje.

Apibendrinant pedagogų požiūrį į karjerą bei karjeros ugdymą galima teigti, kad pedagogai pasiskirstė į dvi dalis, vieni iš jų pripažįsta karjerą, kaip įvairių veiklų visumą ir asmeninį tobulėjimą bei pasitenkinimą jose, kiti karjerą sieja profesiniu tobulėjimu, siekiant aukštesnių pareigų, pripažinimo ir įvertinimo. Didžioji dalis pedagogų pripažįsta, kad ugdymą karjerai svarbu pradėti ugdyti nuo ikimokyklinio amžiaus, ugdant gebėjimus, asmenines savybes, reikalingas tolimesniai asmens karjerai, kiti tai sieja su lyderių, bei gabių vaikų ugdymu.

3.2.2 Ugdymas karjerai ikimokykliniame amžiuje

Vaikų karjerai reikia pradėti ruošti nuo tada kai jam kyla klausimas: „kuo aš būsiu užaugęs?“ (Rudžinskienė, Paulauskaitė, 2012). Vadinasi, karjeros kompetencijas būtina pradėti ugdyti nuo ikimokyklinio amžiaus. Svarbu pažymėti, kad šiuo metu nėra ugdymą karjerai ikimokykliniame amžiuje reglamentuojančių dokumentų, dėl to analizuojant ugdymo karjerai procesą ikimokykliniame amžiuje, ypač svarbios tampa asmeninės pedagogų patirtys.

Ugdomos kompetencijos kategorijoje išskirtos penkios subkategorijos: *socialinė kompetencija, komunikavimo kompetencija, meninė kompetencija, pažinimo kompetencija, kompetencijų visuma*. (Žr. Priedas Nr. 5).

Iš pateiktų subkategorijų matyti, kad kai kurie pedagogai labai aiškiai išskyrė vieną, ar keletą kompetencijų, kurios jų manymu labiausiai siejasi su karjeros ugdymu ikimokykliniame amžiuje. Kiti pedagogai kalbėjo, kad tai yra visų bendrųjų kompetencijų visuma. Kalbėdami apie socialinę kompetenciją, pedagogai pabrėžė, kad labai svarbu vaikui turėti tikslą ir kryptingai jo siekti: <...> *Kad žmogus turėtų kryptingą tikslą ir norėtų siekti kažko* [P2]. S. E. Rimm-Kaufman, B. K. Hamre (2010) analizuodami socialinę kompetenciją, taip pat išskėlė teiginį, kad tikslo kėlimo ir jo įgyvendinimo gebėjimas ugdomas ikimokykliniame amžiuje, turi įtakos asmens profesijos pasirinkimui ir karjeros planavimui. Tyrimo dalyviai atskleidė, kad jie skiria dėmesį vaikų atsakingumui, savarankiškumui, pasitikėjimui savimi, bei vaikų brandumui

mokyklai: <...> *vaikas tai ir savarankiškesnis, brandesnis, kad vaikai brandūs išeitų į mokyklą* [P3]; <...> *savarankiškumo poreikis, taip pat atsakingumas, tai manau karjerai tas irgi reikalinga ateityje* [P6]. Socialinė kompetencija ugdoma, sudarant sąlygas susipažinti su kitomis aplinkomis: <...> *Einame į kitas aplinkas, pas kitus vaikus, kad susipažintų su kita aplinka* [P7], bendraujant su bendraamžiais: <...> *su kitais vaikais bendrautų, pasižiūrėtų, pamatytų* [P7]. R. Valickienė (2011) pažymi, kad aplinkos tyrinėjimas, naujų dalykų išbandymas jose, prisideda prie individualios veiklos projektavimo. Anot autorės, vaikas įpratęs tyrinėti naujas veiklas ikimokykliniame amžiuje, vėliau drąsiau tyrinės karjeros galimybes, nebijos keisti profesiją, susidūrus su iššūkiais. Taigi, galima daryti prielaidą, kad pedagogai ugdydami vaikų socialinę kompetenciją, prisideda prie jų ateities karjeros.

Komunikavimo kompetencija taip pat buvo įvardinta, kaip karjeros kompetencijos sudedamoji dalis. Pedagogai teigė, kad vaikams labai svarbu gebėti veikti ne tik individualiai, bet ir bendrauti tarpusavyje, veikti grupelėse: <...> *Ne tik individualiai dirbti, kaip ten bebūtų, bet vistiek mes gyvename visuomenėje, turėtų būti ir tarpusavio santykiai* [P3]; <...> *veikti kartu, veikti grupelėmis* [P5], o tam būtina ugdytis gebėjimus bendrauti, dalintis informacija <...> *kad vaikai kuo daugiau bendrautų, išmokyti dalintis informacija vieni su kitais ir teikti informaciją* [P5]. Pedagogų nuomone, komunikavimo gebėjimus vaikai ugdomi ryto rato metu, rytiniais pasisveikinimais: <...> *Tai tarkime bendravimą ryto rate, pasisveikinti, pasižiūrėti į akis, palaikyti kontaktą* [P5]; <...> *Na geriausias pavyzdys kai prasideda mūsų diena, tėvai pasisveikina* [P8];

Aptardami karjeros kompetencijų ugdymą, tyrimo dalyviai minėjo ir meninę kompetenciją. Labiausiai pedagogai vertino vaikų kūrybiškumą: <...> *Kūrybiškumo, tą meninę kompetenciją* [P7]. Pedagogai atkreipė dėmesį, kad ugdant meninę kompetenciją, būtina vaikus supažindinti su procesu ir leisti patiems pasirinkti priemones: <...> *vėlgi pasirenkame temą, pagal temą, prieš tai aptariame ką mes darysime, sakykim ar piešim, ką, kaip, kokias priemones pasirinksim, kas kokiom priemonėm nori tą kūrybinį darbėlį atlikti* [7]. Pedagogų manymu, kūrybiškas asmuo gali generuoti kūrybiškas idėjas, kurios gali pasitarnauti siekiant sėkmingos karjeros. Kūrybiškumas, pasak pedagogų, tampa svarbus ne tik meninėje srityje, kūrybiškų idėjų vis dažniau prireikia ir kitose gyvenimo srityse: <...> *Vaikas turi būti kūrybingas, nes idėja kyla kūrybiškų žmonių galvose* [P1].

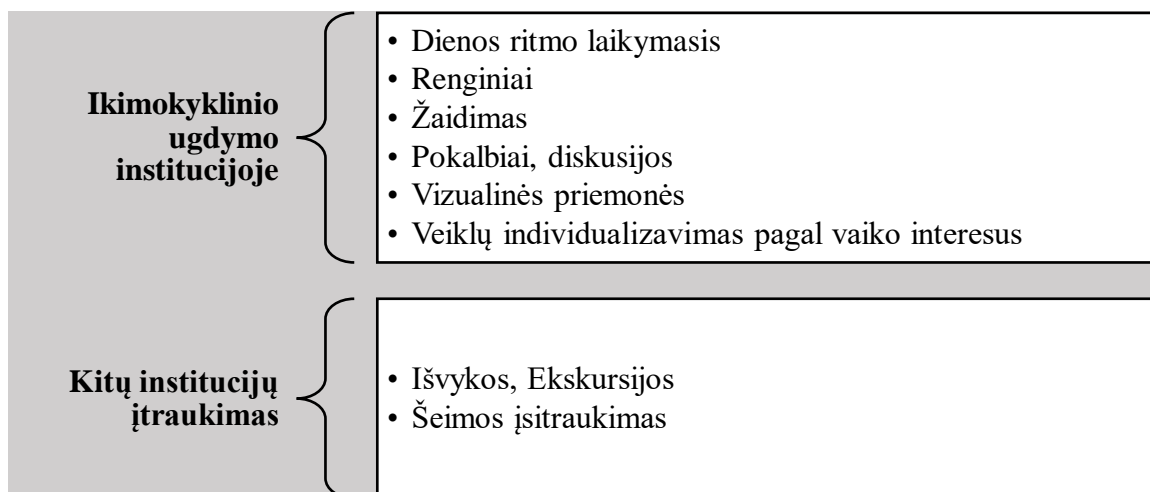
Pažinimo kompetencijoje tyrimo dalyviai išskyrė aplinkos pažinimo svarbą. Pedagogų nuomone ikimokyklinio amžiaus vaikams yra būtina susipažinti su įstaigoje vyraujančia dienotvarke: <...> *Vaikui labai svarbu yra dienotvarkė* [P3]. Vaikai žinantys, kokia eiga viskas vyks dienos metu, pradeda patys planuoti laiką: <...> *nes jie išmoksta tada, suvokia dienos eigą, darbų pradžių, pabaigą, labai jiems įsitvirtina šitie dalykai* [P3], supranta darbų pradžia

ir pabaigą: <...> *Jie išmoksta planuoti laiką, kad suspėtų visur ir į tualetą nueina ir kad spėtų priešpiečius pavalgyti ir kūno kultūra, muzika* [P8]. Vadinasi pedagogai pripažįsta, kad laiko planavimas, veiklų numatymas yra svarbūs veiksniai plėtojant asmeninę karjerą. Tyrimo dalyviai nurodo, kad pažinimo kompetencijai labai svarbus tampa smalsumas, noras pažinti, tyrinėti: <...> *Smalsumas, noras sužinoti, noras pažinti, aš manau irgi viena iš karjeros savybių yra* [P9]; <...> *išsirinkti <...> pabandyti, čia irgi yra pagrindas karjerai* [P1], gebėti spręsti problemas: <...> *Kad gebėtų spręsti įvairias situacijas, gebėtų jas įvardinti ir rasti būdų kaip jas išspręsti* [P3]; Pažinimo kompetencijai priskirtas pedagogų akcentuotas sėkmės pojūtis: <...> *Asmeninė sėkmė svarbu* [P5], kurią jie sieja su asmeniniais gabumais : <...> *pastebėjus, kad vaikas meniškai skatinti dalyvauti konkurse, kad jeigu sportiškas, tai va tie būreliai* [P5]. Tai parodo, kad plėtojant vaikų pažinimo kompetenciją, pedagogai kartu sudaro sąlygas vaikų asmeninės sėkmės pajautimui.

Dalis tyrime dalyvavusių pedagogų neįvardino konkrečių kompetencijų. Pedagogai mano, kad siekiant visapusiško ugdymo karjerai, svarbu ugdyti visas bendrąsias kompetencijas, kurios yra apibrėžtos ikimokykliniame amžiuje: <...> *Šiaip aš manau, kad visos kompetencijos yra svarbios* [P10], <...> *Socialinę, komunikavimo, sveikatos saugojimo, kūrybiškumo. Aš manau, kad visos kompetencijos tinka karjeros ugdymui* [P7], kartu patikslino, kad ikimokyklinio ugdymo programa yra parengta pagal aštuoniolika pasiekimų sričių ir jas visas galima jungti į atskiras kompetencijas: <...> *Mes ugdome vaikus pagal aštuoniolika sričių ir visose srityse tam tikrą kompetenciją galima išvelgti* [P10]. Atsižvelgiant į šiuos tyrimo dalyvių išsakytus teiginius, galima daryti prielaidą, kad ikimokyklinio amžiaus vaikų pedagogai karjeros kompetencijas tapatina su bendrosiomis kompetencijomis, akcentuodami, kad visos bendrosios kompetencijos yra reikalingos asmens karjeros plėtojimui.

Apibendrinant tiriamųjų atsakymus, apie ugdomas karjeros kompetencijas, galima teigti, kad pedagogai yra linkę jas sieti su bendrosiomis kompetencijomis, kurios yra ugdomos ikimokykliniame amžiuje. Vieni pedagogai karjeros kompetencijas įvardino, kaip integralių į ugdymo procesą, bendrųjų kompetencijų visumą, kiti pedagogai, atskirai įvardino, kad karjerai ugdo socialinę, komunikavimo, pažinimo, meninę kompetencijas. Įdomu tai, kad pedagogai kalbėdami apie ugdomas kompetencijas neakcentavo sveikatos saugojimo kompetencijos, būtent dėl to jai nebuvo sukurta atskira subkategorija. Ikimokyklinio ugdymo rekomendacijose (2014) nurodoma, kad į sveikatos saugojimo kompetenciją įeina fizinio aktyvumo ir kasdienio gyvenimo įgūdžių ugdymas, kuris apima vaiko sveikatos saugojimo ir stiprinimo būtinus įpročius ir elgesį. Galima daryti prielaidą, jog pedagogai mano, kad ši sritis nėra labai svarbi karjeros ugdyme ikimokykliniame amžiuje.

Analizuojant, kaip vyksta karjeros kompetencijų ugdymasis išsiskyrė dvi kategorijos: **ugdymo organizavimas ikimokyklinio ugdymo institucijoje** ir **ugdymo organizavimas įtraukiant kitas institucijas**. Kategorijai ikimokyklinio ugdymo institucijoje, priskirtos šešios subkategorijos, kategorijai kitų institucijų įtraukimas priskirtos dvi subkategorijos. (Žr. Priedas Nr. 6).

Pav. 4 Ugdymo karjerai organizavimas ikimokykliniame amžiuje

Išanalizavus tiriamųjų atsakymus, paaiškėjo, kad ikimokyklinio amžiaus vaikų pedagogai taiko platų spektrą būdų ir formų karjeros kompetencijoms ugdyti, ikimokyklinio ugdymo institucijose.

Pedagogai pažymėjo, kad vieni iš būdų, padedančių vaikams ugdytis reikiamas kompetencijas yra dienos ritualai: <...> *Dienos ritualai labai svarbūs* [P4], dienotvarkė: <...> *dienotvarkės laikymasis svarbus* [P4], grupėje galiojančių taisyklių laikymasis: <...> *Taisyklių laikymasis* [P2]. Pedagogų nuomone, vaikams yra būtina nustatyti tam tikras ribas ir padėti jų laikytis, nes ribų ir taisyklių laikymasis padeda vystyti jo asmens raidai: <...> *jis žino, išmoksta, tada suvokia dienos eigą, darbų pradžią, pabaigą* [P3], suteikia saugumo garantą: <...> *nes tai padeda jaustis jam saugiau* [P3]. Pedagogai pateikė dienos ritualo pavyzdį: <...> *pavyzdžiui budėtojų išrinkimas* [P2] ir išryškino, kad šio ritualo metu: <...> *vystosi vaiko atsakingumas* [P2].

Tyrimo dalyviai išskyrė, kad karjeros kompetencijas vaikai ugdomi įvairių veiklų metu: <...> *Organizuojame viktorinas* [P1]; <...> *Nuotraukų darome parodas* [P10]; kalbant ir diskutuojant: <...> *Ugdome per pokalbius, pasikalbėjimus, klausimų kėlimus* [P3]; <...> *kalbėti su vaikais apie profesijas sakykim, diskutuoti, daugiau klausinėti kur tėveliai dirba, kuo jie norėtų būti* [P7]; žaidimų metu: <...> *Na žaidžiant viskas vyksta* [P4]; <...> *Vaikas visa laiką veikia, o ta veikla yra žaidimas, ištikrųjų tai visas vaikų gyvenimas yra žaidimas* [P9].

Pedagogai, atskleidami organizuojamas veiklas ugdyme karjerai, nurodė ir kokias kompetencijas vaikai ugdomi šių veiklų metu: komunikavimo: *<...> tai jau irgi pradžia sakykim retorikos* [P1], pažinimo: *<...> Vaikas per žaidimą suvokia aplinkinį pasaulį* [P3]. N. Grinevičienės (2002) teigimu, žaidimas vaikas tobulėja visapusiškai, žaidimo metu vystosi jo asmeninės savybės, kurios ateityje bus reikalingos asmens mokymosi, darbinėse ir kitose gyvenimo srityse. Matyti, kad tiriamieji pedagogai, taip pat išvelgia žaidimo svarbą ikimokykliniame amžiuje ir pripažįsta, kad jo metu vaikai gali ugdytis karjeros kompetencijas: *<...> Nes pagrindinė veikla yra žaidimas ir ugdymasis per žaidimą* [P4].

Pedagogai pastebi, kad jiems organizuojant ugdymą karjerai pagelbėja ir įvairios vizualinės priemonės *<...> Knygos, vizualiniai plakatai, visokios interaktyvios lentos* [P10].

Tyrimo dalyviai šioje temoje iškelia ir labai svarbų aspektą karjeros kompetencijų ugdyme – veiklų individualizavimą, pagal vaiko interesus. Pedagogų nuomone, norint ugdyti sėkmingą asmenybę, svarbu jai suteikti galimybes pasirinkti norimą veiklą, bei norimas priemones: *<...> Jeigu yra kažkoks darbelis, aš dirbu su kolege, mes turime kažkokią temą, tai mes neduodame 22 vaikams nupiešti ir nuspalvinti, mes suskirstome į grupes ir vieni vaikai lipdo, kiti konstruoja, kiti piešia, bet visa tai susiję su viena tema* [P10];

Pedagogai pažymėjo, kad karjeros kompetencijos ugdomos ne tik ikimokyklinio ugdymo institucijose, kitų institucijų įtraukimas šioje srityje taip pat išlieka svarbus. Vaikai dalyvaudami įvairiose išvykose už darželio ribų, lankydami įvairiose institucijose: *<...> Važiuojame į gelbėtojų stotį* [P2], turi galimybę plėtoti savo pažinimo kompetenciją, susipažinti su įvairiomis profesijomis, specialybėmis: *<...> važiuojame, susipažiname su gelbėtojų uniformomis.* [P2]; Tyrimo dalyviai pabrėžia, kad ekskursijos yra naudingos siekiant praplėsti vaikų požiūrį, kokios karjeros galimybės vyrauja šiuolaikiniame pasaulyje: *<...> Ekskursijos, išvykos, išvis nauji vaiko potyriai, nauja erdvė, duoda daug daugiau negu buvimas vienoje erdvėje* [P9];

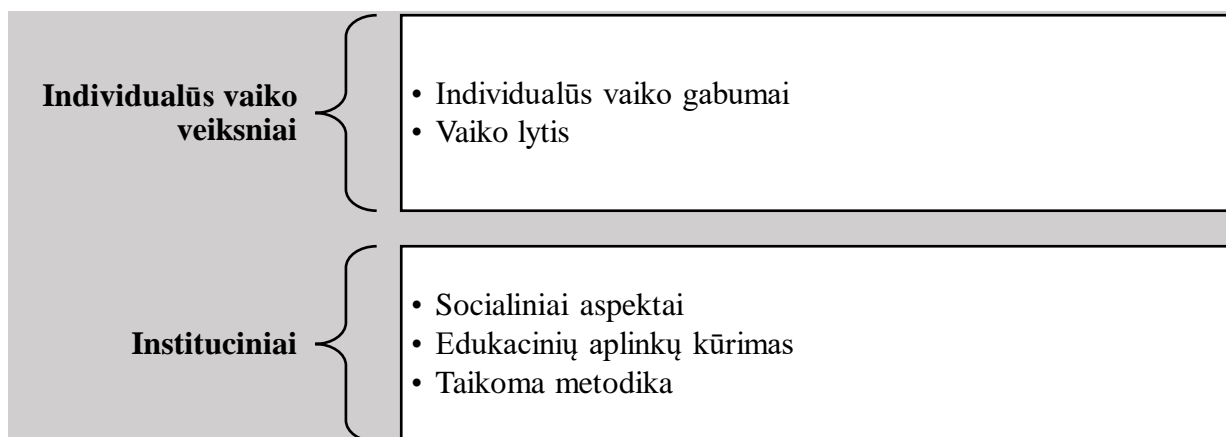
Šeimos įsitraukimą tiriamieji taip pat laiko svarbiu ir reikalingu. Organizuodami šventes, renginius pedagogai skatina dalyvauti, įsitraukti ir šeimos narius: *<...> Visada įtraukiame šeimą, kad ji galėtų papildyti vaiką* [P2]; *<...> šeima aktyviai dalyvauja visose darželio renginiuose, parodėlėse* [P5]. Populiarios yra ir šeimos „pamokėlės“, kuomet tėvai ateina į grupes, pasidalinti savo patirtimi, žiniomis, supažindinti vaikus su savo profesijomis, specialybėmis: *<...> pasikviečiame tėvelius į grupę, kad papasakotų apie profesijas, parodytų, ar paskaitytų, kad ir tėveliai įsijungtų, pakalbėtų apie sakykim gydytojas, ugniagesys, geležinkelietis* [P7]. Pedagogų nuomone, vaikai iš šeimos perima vertybes, nuostatas: *<...> aš manau, kad labai daug nuo šeimos priklauso, kas namuose yra kalbama, kas yra vertinama tėvų, aplinkos, kokios vertybės, nu pagal tas vertybes vaikai man atrodo ir orientuojasi* [P3]. S.

Burvytės (2012) teigimu, šeima yra vienas iš svarbiausių žmogaus socialinių institutų, kuriame jis turi galimybę perimti visas dorovines gyvenimo normas, bei pozityvias gyvenimo patirtis. Kaip pastebi tyrime dalyvavę pedagogai, šeimos nariai dažnai tampa pavyzdžiu vaikui: <...> *labai didelis pavyzdys yra vyresni broliai, seserys, tada jie irgi nori eiti į mokyklą* [P8]. Atsižvelgiant į pedagogų išsakytus pastebėjimus, galime daryti prielaidą kad šeimos pavyzdys turi būti teigiamas ir tuo pačiu skatinantis vaiką atsižvelgti į savo individualius gabumus ir norus renkantis karjeros kelią.

Apibendrinant tyrimo rezultatus, susijusius su karjeros kompetencijų ugdymosi organizavimu ikimokykliniame amžiuje galima teigti, kad pedagogai tam renkasi įvairius veiklos būdus ir formas, organizuoja renginius, išvykas, į ugdymo procesą įtraukia vaikų šeimas, vertina žaidimą, kaip pagrindinę ikimokyklinio amžiaus vaikų veiklą, įgalinančią ugdytis karjeros kompetencijas, individualizuoja ugdymą, pripažįstant kiekvieno vaiko individualius poreikius.

Atliekant kokybinį tyrimą, buvo siekta sužinoti, kas tiriamųjų nuomone gali turėti įtakos karjeros kompetencijų ugdymuisi ikimokykliniame amžiuje. Šioje temoje išsiskyrė dvi kategorijos: **individualūs veiksniai** ir **instituciniai veiksniai**. (Žr. Priedas Nr.7).

Pav. 5 Veiksniai, turintys įtakos ugdymuisi karjerai ikimokykliniame amžiuje

Pedagogai pastebėjo, kad įtakos karjeros kompetencijų ugdymuisi, gali turėti šie individualūs vaiko veiksniai: *asmeniniai vaiko gabumai, lytis*.

Tyrimo dalyvių nuomone, asmeniai gabumai gali lemti sėkmingą asmens karjerą, dėl to juos svarbu pastebėti, išvelgti ir skatinti tobulėti: <...> *Tai žiūrint pagal vaiką, jeigu vaikas linksta link kažkokių tai matematinių gebėjimų, tai beabejo tą jo stipresnę pusę ir ugdui, skaičiavimas, matavimas. Jeigu linksta labiau link kažkokių tai pasakojimų, eilėraščių, tai beabejo irgi ugdui tai. Tai viskas priklauso nuo vaiko, tu turi pamatyti, ko pats vaikas reikalauja* [P6]. Pedagogai atkreipė dėmesį, kad vaikų stipriąsias puses jie tobulina sistemingai dirbdami su jais: <...> *pastebi vaike tam tikrus gabumus ir sistemingai dirbi su tuo vaiku* [P10], bei <...>

bendradarbiaujant su jo tėvais [P10]. A. Dromantaitė – Stancikienė (2012) analizuodama pasitenkinimo karjera veiksnius, pažymėjo, kad asmeniniai individo gabumai ir jo stipriųjų pusių pažinimas, padeda asmeniui geriau suvokti kurią karjeros sritį geriausiai pasirinkti. Matyti, kad tiriamieji, taip pat išvelgia, jog asmeniniai vaiko gabumai nulemia asmens karjeros pasirinkimus, o pedagogai atpažindami vaiko gabumus, jo stipriąsias puses ir suprasdami, kad tai būtina skatinti, prisideda prie galimai sėkmingos vaiko karjeros ateityje.

Pedagogai atkreipė dėmesį, kad vaiko lytis yra asmeninis veiksnys, nuo kurio taip pat gali priklausyti asmens karjeros vystymasis: *<...> Paskui jau jie gal renkasi kas populiariu, o dabar gal labiau pagal lytį* [P3], išskiriamos ir specialybės, kurias anot pedagogų renkasi kiekviena lytis: *<...> mergaitės nori būti daktarėmis, ledų pardavėjomis* [P3], *berniukai vairuotojais* [P3]; Vienas iš pedagogų iškelia prielaidą, kad šias specialybes vaikai renkasi, nes *<...> Jiems reikia tą energiją kažkur išlieti, jie nori, kad jie būtų pastebėti, nori kažką išgelbėti, kad jiems dėkotų, berniukai nori pirmauti* [P2], *mergaitės <...> švelnesnės aš įsivaizduoju, kad joms, na svarbu grožis* [P2]. Cahill., E. Furey (2017) atliktas tyrimas, apie ankstyvojo amžiaus vaikų karjeros kompetencijų ugdymąsi, taip pat atskleidė, kad asmens lytis įtakoja jo karjeros pasirinkimus. Anot autorių, šis aspektas yra labai svarbus, dėl to viena iš svarbiausių pedagogų užduočių ankstyvajame amžiuje yra supažindinti vaikus su karjeros galimybėmis, tam, kad vaikai neapribotų savo galimybių dėl lyčių stereotipų.

Nagrinėjant veiksnius, turinčius poveikį karjeros ugdymuisi ikimokykliniame amžiuje, labiausiai išsiskyrė veiksniai, dominuojantys ikimokyklinio ugdymo institucijose. Dėl šios priežasties buvo sukurta atskira kategorija – **instituciniai veiksniai**. Jai išskirtos trys subkategorijos: *socialiniai aspektai, edukacinių aplinkų kūrimas, taikoma metodika*.

Socialiniams aspektams buvo priskirtas pedagogų akcentuotas emocinis saugumas: *<...> jis emociškai saugiai turi geri jaustis, tam kad priprastų ir galėtų po to veikti* [P4], socialinių kontaktų svarbumas: *<...> kartais tiems vaikams kurie lanko nuo ryto iki galo tai turi būti kaip antra mama*. [P8], pasirinkimo laisvė: *<...> Vaikas turi turėti teisę rinktis veiklą, gali rinktis komandą, gali individualiai dirbti, gali dirbti su visa grupe, gali atsisakyti veikti* [P3].

Ne ką mažiau karjeros ugdymui, anot pedagogų, svarbus ir edukacinių aplinkų kūrimas. Tyrimo duomenys atskleidė, kad pedagogai atsižvelgdami į tai, kuria naujas edukacines erdves: *<...> Tu turi pamatyti ko pats vaikas reikalauja. Tai sukuriame tokias kaip ir zonas, kur jie turi ugdytis tam tikrus gebėjimus* [P4], *<...> Mes šiomet įvedėm žinių kampelį* [P6]. Pasak tiriamųjų, naujos erdvės ir organizuojama veikla jose, padeda plėtoti vaikų asmeninius gebėjimus: *<...> jie turi ugdytis tam tikrus gebėjimus* [P4]; *Mes šiomet įvedėm žinių kampelį, kur yra įvairūs žaidimai, žaidžia jie ten tokius sudėtingesnius stalo žaidimus, įvairias korteles, emocijų korteles*

dėlioja [P6]. Gauti tyrimo rezultatai patvirtino S. D. Brown ir R. W. Lent (2013) teorinius teiginius. Akcentuodami aplinkos svarbą, jie pabrėžė, kad tinkama aplinka, skatina vaikus kurti, drąsiai keisti savo pomėgius, svajones.

Kai kurie pedagogai atkreipė dėmesį, kad metodika, taip pat turi įtakos ugdymuisi karjerai. Pedagogai pažymėjo, kad ugdymas priklauso tiek nuo metodikos parinkimo konkrečiam vaikui: <...> *Reikia parinkti metodiką, skirtą būtent jam. Žiūrėti pagal jo gebėjimą, jeigu jis jau nori skaityti, bet dar nemoka, tai jau taikyti kažkokią metodiką skaitymo pradžiai, korteles įvairias* [P6]; tiek nuo vyraujančios metodikos grupėje, ar net visoje ikimokyklinio ugdymo institucijoje: <...> *nuo 1997 m. mes dirbame pagal „Geros pradžios“ metodiką <...> ta metodika apjungia daug gerų dalykų <...> vaikai turi teisę pasirinkti, bendrauti, ten tokių kompetencijų visuma* [P3].

Apibendrinant veiksnius turinčius įtakos ugdymuisi karjerai ikimokykliniame amžiuje, matyti, kad išryškėjo dvi pusės, tai individualūs vaiko veiksniai ir ikimokyklinio ugdymo institucijoje egzistuojantys veiksniai. Pedagogų nuomone, karjeros kompetencijų ugdymasis iš dalies priklauso nuo vaiko asmeninių gabumų, jų pastebėjimo ir plėtojimo, bei vaiko lyties, nes vaikai yra linkę rinktis tipines veiklas, kurios jų manymu yra labiau tinkamos vyrams arba moterims. Ikimokyklinio ugdymo institucijoje, karjeros kompetencijų ugdymąsi iš dalies lemia socialiniai aspektai, tinkamai parinkta metodika ir edukacinių aplinkų kūrimas.

3.2.3 Pedagogas, dalyvaujantis ugdyme karjerai ikimokykliniame amžiuje

Trečiojo bloko klausimai buvo skirti atskleisti, koks pedagogo vaidmuo dominuoja ugdyme karjerai, koks yra jų pasirengimas šiame kontekste, kokie yra jų lūkesčiai ir su kokiomis problemomis jie susiduria ugdant vaikų karjeros kompetencijas. Pedagogų profesijos kompetencijų apraše (2015) teigiama, kad pasirinkti pedagogų vaidmenys gali paskatinti įsitraukti vaikus į ugdymosi, savęs pažinimo, socializacijos, kūrybines, demokratines ir kt. veiklas, reikalingas asmens brandumui pasiekti.

Iš pateiktų klausimų pedagogams išryškėjo keturios temos: pedagogų vaidmenys ugdyme karjerai, pedagogų pasirengimas ugdymui karjerai, iššūkiai su kuriais susiduria ikimokyklinio ugdymo pedagogai ir pedagogų lūkesčiai, susiję su ugdymu karjerai ikimokykliniame amžiuje.

Analizuojant karjeros kompetencijų ugdymąsi ikimokykliniame amžiuje, būtina kalbėti ir apie pačių pedagogų vaidmenis, nes jie yra pagrindiniai ugdymo organizatoriai. Nors pedagogai negali numatyti visos vaiko raidos perspektyvos, tačiau jų pasirinkti vaidmenys ir bendravimo strategijos, gali nulemti, ar plati bus ta perspektyva (Hakkarainen., Brėdikytė ir kt., 2015). Vadinasi, galime daryti prielaidą, kad skirtingi pedagogų atliekami vaidmenys karjeros

ugdyme, gali nulemti skirtingus vaiko raidos rezultatus, kurie turės poveikį ir asmens karjeros projektavimui. Remiantis tyrimo rezultatais, buvo išskirtos trys kategorijos, atskleidžiančios pedagogo veiklą, ugdyme karjerai ikimokykliniame amžiuje: pedagogų vaidmuo ugdyme karjerai, veiksniai, skatinantys vaikų ugdymąsi karjerai, veiksniai, ribojantys vaikų ugdymąsi karjerai (Žr. Priedas Nr. 8).

<p>Pedagogo vaidmuo ugdyme karjerai</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Skatintojas • Sąlygų sudarytojas • Pagalbininkas • Pavyzdys • Stebėtojas • Autoritetas • Žinių perdavėjas
<p>Pedagogo veiksniai, skaitinantys vaikų ugdymąsi karjerai</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Nuolatinis pedagogo tobulėjimas • Vaiko įtraukimas
<p>Pedagogo veiksniai, ribojantys vaikų ugdymąsi karjerai</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Iniciatyvos slopinimas • Intervencija į vaikų veiklą

Pav. 6 Pedagogas, dalyvaujantis ugdyme karjerai ikimokykliniame amžiuje

Analizuojant, kokie, pasak pedagogų yra svarbiausi jų vaidmenys organizuojant ugdymą karjerai išsiskyrė keturios subkategorijos: *skatintojas*, *pagalbininkas*, *pavyzdys*, *autoritetas*.

Pedagogų teigimu, ugdyme karjerai jiems svarbu būti skatintojais: <...> *tiesiog paskatinti vaikus daugiau patiems savo idėjas realizuoti* [P1]. Pedagogai tikisi, kad skatindami vaikų veiklą jie nukreips juos mokytis, įgyti daugiau žinių ir formuoti tam tikrus įgūdžius: <...> *reikia skatinti, kad kuo daugiau domėtusi, žinotų, ar sužinotų* [P8]. Tiriamieji pateikia pavyzdžių, kaip, kokiais būdais galima skatinti vaikų karjeros kompetencijų ugdymąsi: <...> *pastebėjus, kad vaikas meniškas, skatinti dalyvauti konkurse, kad jeigu sportiškas, tai va tie būreliai* [P5], pasidalina patirtimi, kaip sudomina vaikus ugdymoju procesu: <...> *turime ir paslaptinių dėžučių, turime ir skrybėlių ir keliaujančių žaislų, turime ir įvairių bendrų žaidimų, tokių, kurie apjungia vaikus* [P3].

Kai kurie pedagogai atkreipė dėmesį, kad jiems ugdymo procese svarbu būti <...> *padėjėjais, pagalbininkais, bet ne reguliatoriais* [P1], taip pat <...> *pedagogas turi būti*

pavyzdys, negalima, kad vieną kalbėtų, kitą darytų [P2], pedagogų veikla turi būti grįsta pavyzdžiu: *<...> aš tik pasakau, kaip pavyzdį, kaip tai turėtų atrodyti* [P10]. O. Monkevičienės (2003) teigimu, pedagogas, grindžiantis ugdymą, savo teigiamu pavyzdžiu, skatina vaikus susidomėti ugdymo procesu. Pavyzdys yra tai iš ko vaikas mokosi, iš ko gali perimti kultūrinės vertybes, dorovines normas.

Dar vienas svarbus vaidmuo, kurį minėjo pedagogai yra jų buvimas autoritetu vaikams. Tiriamųjų manymu: *<...> Auklėtoja jiems darosi toks kaip ir autoritetas, jeigu ji jiems yra svarbi* [P6], o *<...> Jei auklėtoja yra vaikams autoritetas, jeigu imponuoja pedagogas, tada sako būsiu pedagogas, auklėtoja, mokytoja* [P1]. Vadinasi, kai auklėtoja tampa autoritetu, vaikai yra pasiruošę sekti jų pėdomis ir galbūt net pasirinkti tą patį karjeros kelią. C. Barberiato (2015) tyrinėdama autoriteto sampratą ir reikšmę pastebi, kad šiuo metu dominuoja dvilypė šio žodžio samprata. Vieni mokslininkai labiau linkę laikytis nuostatos, kad pedagogas autoritetas varžo vaikų laisvę, neleidžia atsiskleisti jų asmenybei. Kiti mokslininkai, labiau tyrinėję žodžio autoritetas etimologiją pripažįsta, kad šiame žodyje yra daug pozityvumo ir jis yra paremtas „auginimo“ samprata. Vadinasi, pedagogas autoritetas yra tai kas padeda augti asmenybei. Galima daryti prielaidą, kad ikimokyklinio ugdymo pedagogai pabrėždami savo, kaip autoriteto svarbą vaikams, taip pat turėjo omenyje pagalbą jiems augti.

Pasak tyrimo dalyvių, norint ugdyti karjerai ikimokyklinio amžiaus vaikus, pirmiausia ir pats turi nuolatos tobulėti, atnaujinti savo žinias: *<...> Pedagogas ir privalo ir turi norėti tobulėti, ieškoti naujovių, naujienų ir būti pasirengęs visa laiką keistis* [P1]. Pedagogų manymu: *<...> Labai svarbu jeigu tai yra šiuolaikinis pedagogas. Ta prasme šiuolaikinis pedagogas turi neatsilikti nuo šiuolaikinio vaiko* [9]. Tobulėjimą pedagogai sieja su informacinių technologijų išmanymu: *<...> Pedagogas turi mokytis naudotis informacinėmis technologijomis, nes vaikams dabar reikia greito informacijos pateikimo, virškinimo, jiems visko reikia greitai* [P1]; Tyrimo dalyviai pripažįsta, kad jie nėra viską žinantys ir kad jų turima informacija nėra galutinė ir nekeičiama, jie turi mokytis, būti šiuolaikiškais, neatsilikti nuo naujovių, mokėti naudotis informacinėmis technologijomis ir jų mokytojai gali būti netgi vaikai, nes jų atradimai dažnai būna labai įdomūs: *<...> Mes tobulėjame kartu <...> kartais jų mintys būna tokios įdomios, kad aš pati nežvelgiu, kaip mes tobulėjame kartu* [P10].

Tinkamų sąlygų sudarymas, anot pedagogų, taip pat yra labai reikšmingas aspektas vaikų ugdymuisi: *<...> pedagogo darbas turėtų būti sudaryti sąlygas vaikui įgyvendinti savo idėjas, kuo sėkmingiau* [P1]; Pasak S. Neifacho (2007) pedagogams yra labai svarbu gebėti sudaryti tinkamas sąlygas vaikų tobulėjimui, augimui, bendravimui ir bendradarbiavimui su bendraamžiais ir suaugusiais (Neifachas, 2007). Iš tyrimo dalyvavusių pedagogų atsakymų matyti, kad jie irgi pripažįsta, jog vienas svarbiausių jų gebėjimų yra sudaryti ugdymuisi

palankiais sąlygas: <...> *pedagogo darbas turėtų būti sudaryti sąlygas vaikui įgyvendinti savo idėjas, kuo sėkmingiau* [P1].

Tyrimo dalyviai viso tyrimo metu, gana dažnai akcentavo asmenines vaiko vertybes, jo gabumus, kurie, pasak jų, turi įtakos karjeros kompetencijų ugdymuisi. Galimai dėl to, pedagogai išvelgė, kad jiems svarbu gebėti įvertinti individualią vaikų raidą: <...> *Juk tu negali palikti vaiko savieigai jo vystymosi, tu stebi, tu matai jo savybes, įgūdžius, įpročius* [P3]. Ikimokyklinio ugdymo pedagogų atliekamas vaiko stebėjimas padeda įvertinti vaiko gebėjimus, nuostatas, žinias ir numatyti reikiamą jų plėtotę (Ikimokyklinio ugdymo rekomendacijos, 2014). Pedagogai įvardina, kad stebėjimo metu jie gali atpažinti gabius ir negabius vaikus: <...> *mes galime pastebėti atitinkamus vaikus na kalbant apie gabius, negabius vaikus* [P6]. Įvertinti turimas vaikų savybes, ir esant reikalui vienas skatinti, kitas koreguoti: <...> *ne charakterį mūsų darbas keisti, bet pastebėti jo charakterio bruožus, atitinkamus išskirti, kitus labiau lavinti, kad išmokyti charakterio bruožus suvaldyti* [P3].

Žinių perdavimas – veiksnys, kurio neatsisako ikimokyklinio ugdymo pedagogai, kalbėdami apie ugdymą karjerai: <...> *Viskas įeina ir auklėjimas ir žinių perdavimas, vistiek kuo daugiau duodi žinių, tuo daugiau jie pasiima* [P8]; <...> *Tu turi išmokyti, išugdyti, suformuoti tam tikras savybes* [P3]. Nors šiuo metu galima išgirsti nemažai nuomonių, kad žinių perdavimas neturėtų būti pagrindinis ugdytojo vaidmuo, bet visiškai apsieiti be jo irgi neįmanoma.

Nors dauguma pedagogų akcentavo, savo vaidmenis, kurie paskatina vaikus ugdytis karjeros kompetencijas, tačiau tyrimo metu išryškėjo ir nuomonė, kad kartais pedagogų pasirenkami vaidmenys gali ir nuslopinti, neleisti plėstis karjeros kompetencijoms. Pedagogų teigimu, pasitaiko atvejų, kai pedagogai slopina vaikų idėjas, veiksmus, jei jiems tuo metu tai yra nepalanku, ne pagal dienotvarkę ir pan.: <...> *Jeigu pedagogui nepatogu, gal net ir slopina, nu nes taip vyksta, kai yra nepatogumai tai yra ir nusižengimas* [P9], tuo pačiu išvelgiamos ir vaiko slopinimo priežastys: <...> *bet gyvenimas padiktuoja savo aplinkybes, negali užbaigt žaidimo, nes reikia eiti tai į lauką, tai į būrelį* [P9]. Čia iškyla tam tikri prieštaravimai - svarbi dienotvarkė, ji padeda vaikui įgyti laiko planavimo įgūdžius, bet tuo pačiu gali slopinti vaiko iniciatyvas, idėjų generavimą. Tyrimo dalyviai pastebi, kad vaikai kurių iniciatyva yra slopinama, ilgainiui patys atsitrauks, nebenorės savarankiškai kurti, bendrauti su pedagogu, reikšti savo minčių: <...> *Jei tu nusodinsi vaiką, tai manau jis daugiau tau nieko nėsakys, nieko nepasakos, nes jis paprasčiausiai bus nusodintas* [P8]. Akivaizdu, kad esant tokioms situacijoms, pedagogui labai svarbu užsibrėžti, kuriuos vaiko gabumus svarbiau plėtoti ir pagal tai pasirinkti, griežtai laikytis dienotvarkės, ar leisti vaikui užbaigti pradėtą veiklą.

Intervencija į vaikų veiklą, dar vienas aspektas, kuris pedagogų nuomone stabdo vaikų tobulėjimą, patyriminį ugdymąsi: <...> *jei suaugęs žmogus įsikiša, numuša viską, norą žaisti, norą tobulėti, norą siekti, norą mokytis, tai su vienu stop gali padaryti labai negerų dalykų* [P1]. Pedagogai pažymi, kad nėra naudinga ir vaikui primesta, nurodyta veikla: <...> *Suaugęs vėl įkiša savo idėjas ir užbaigimą ir gali padaryti visiškai atvirkščiai, nei būtų sugalvojęs vaikas* [P1]. P. Hakkarainen, M. Brėdikytė ir kt. (2017) pastebi, kad reikėtų vengti tiesioginio vadovavimo, kaip vaikai turi elgtis ir dalyvauti žaidime. Tačiau pedagogo intervencija į vaikų žaidimą nevisada yra negalima, ji atneša ir pozityvių rezultatų, jei yra skirta nukreipti vaikus mokytis bei formuoti tam tikrus įgūdžius.

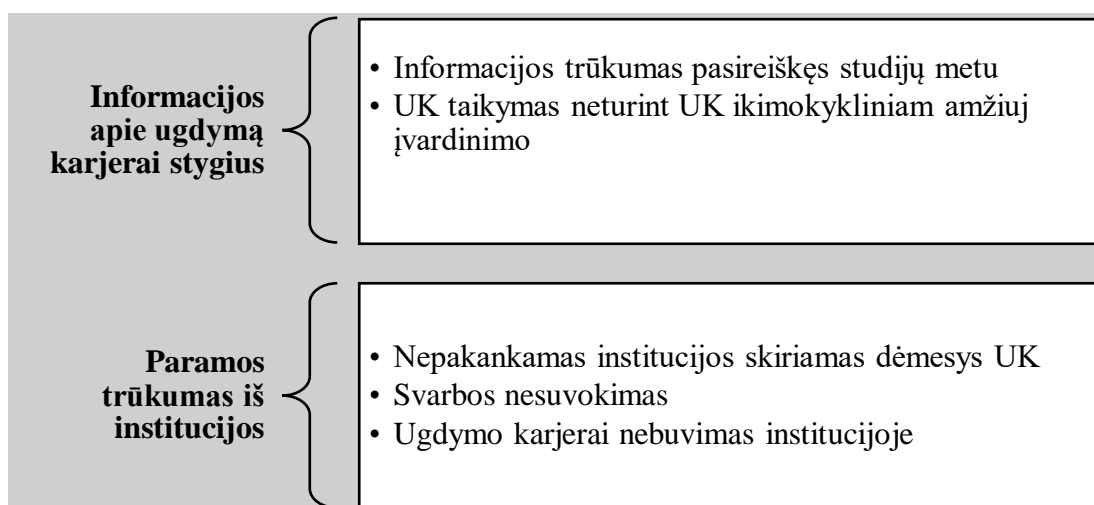
Apibendrinant pedagogo, organizuojančio ugdymą karjerai ikimokykliniame amžiuje „paveikslą“ galima teigti, kad tai yra daugybę vaidmenų atliekanti asmenybė, kurios veiklos spektras yra labai platus. Pedagogas turi gebėti sudaryti sąlygas ugdymuisi, skatinti vaikus įsitraukti į ugdymo procesą, tuo pačiu būdamas pavyzdžiu ir autoritetu. Pedagogai pripažįsta, kad tokie veiksniai kaip asmeninis pedagogo tobulėjimas, individualus vaiko raidos įvertinimas, gali paskatinti vaikus ugdytis karjeros kompetencijas. Kiti, tokie kaip iniciatyvos slopinimas, intervencija į vaikų veiklą, gali pristabdyti ar netgi neleisti plėtotis vaiko asmenybės ugdymuisi.

Tyrimo metu pedagogų klausiant, kaip įvertintų savo turimą kompetenciją ugdyti karjerai ikimokyklinio amžiaus vaikus, išryškėjo viena kategorija – **pedagogų pasirengimas** ir jai buvo priskirtos dvi subkategorijos: *ugdymas to neįvardinant ir nepakankamas pasirengimas* (Žr. Priedas Nr. 9).

Dalis pedagogų atskleidė, kad jie ugdo vaikų karjeros kompetencijas, tik niekur to tiesiogiai neįvardina: <...> *Gal tada pradėtume garsiai ir kalbėti ir dirbti ta linkme, nu gal labiau kalbėti, nes dirbame ir taip ta linkme. Pradėtume vartoti tuos žodžius, vaikai pradėtų girdėti kuo anksčiau* [P4]; <...> *Jei tik karjerai, tai kaip ir naujas žodis man. Jei pasikapščius po karjerą sueina viskas, tai tada pilnumoj galiu ugdyti* [P8]. Pedagogai išvelgia, kad jie ugdo karjeros kompetencijas, tik daro tai nepastebimai : <...> *nors sakau atrodo mes nepastebimai ir auklėjam, kad jie būtų ir verslūs, kūrybingi ir siektų ir sėkmės pojūčio ir tos laimės ir atrodo ugdai vaiką visokeriopai, pagaliau ir kalbant su vaiku mes jį mokome būti socialiu, būti mandagiu, būti iškalbingu, retorika, drąsiu, tai vat irgi tos savybės kurios reikalingos tolimesniam vaiko gyvenimui ir karjerai* [P1]. Galima daryti prielaidą, kad pedagogai tik šio tyrimo metu susimąstė, kas yra karjeros kompetencijos ir atsakė sau į šį klausimą suprato, kad tai ugdo, tiesiog prieš tai nebuvo įsivardinę. Likusi dalis pedagogų pripažino, kad jų pasiruošimas ugdyti karjerai ikimokyklinio amžiaus vaikus dar nėra pakankamas: <...> *na nėra dar didelis mano pasiruošimas, kadangi tų žinių nėra daug, kalbant apie karjerą* [P6]; ir jie

jaučia poreikį tobulėti: <...> šioje srityje mums dar gal reikėtų tobulėti [P3]; <...> Aš manau, kad šioje srityje mums gal dar reikėtų tobulėti [P10]; D. Malinauskienės (2010) teigimu, pedagogas norintis perduoti vaikams mokymosi visą gyvenimą nuostatą, pirmiausia pats turi norėti visą laiką mokytis ir atnaujinti savo žinias. Taigi, pedagogų pripažinimas, kad jiems reikia tobulėti, yra svarbus rodiklis, parodantis, kad pedagogai yra pasiruošę priimti naujoves, susijusias su ugdymu karjerai ikimokykliniame amžiuje.

Tyrimo metu išryškėjo iššūkiai su kuriais susiduria pedagogai ugdydami vaikų karjeros kompetencijas. Šiai temai buvo išskirtos kategorijos: **informacijos apie ugdymą karjerai stygius ir paramos trūkumas iš institucijos** (Žr. Priedas Nr. 10).

Pav. 7 Iššūkiai su kuriais susiduria ikimokyklinio ugdymo pedagogai ugdam karjerai

Pedagogai pripažino, kad jiems trūksta informacijos, susijusios su ugdymu karjerai. Informacijos trūkumą, pasak pedagogų, nulemia nepakankamas informacijos gavimas studijų metu: <...> Prieš 20 metų nebuvo apie tai kalbama. Jie patys gal dar nežinojo kas ta karjera yra tais laikais [P8], <...> Tokių karjeros teorijų trūko labai studijų metu [P10]. Svarbu pastebėti, kad dvidešimt metų yra nemažas laiko tarpas, per kurį studijų turinys galimai pasikeitė. Kai kurie pedagogai dalijosi patirtimi, kad studijų metu jie gavo informacijos apie vaikų lyderių ugdymą: <...> aišku vaikų lyderių ugdymas taip buvo [P9]. Tačiau, jie nėra įsitikinę, kiek lyderių ugdymas ir ugdymas karjerai yra tarpusavyje susiję: <...> net nežinau, kiek lyderis ir karjera yra susiję [P9]; V. Šilingienės (2011) atliktas tyrimas, siekiant nustatyti lyderystės kompetencijos poreikį ilgalaikės individualios karjeros kontekste atskleidė, kad individuali karjera labiausiai yra sąlygojama trijų kompetencijų grupių, tarp kurių viena yra individualioji lyderystė. Tyrimo metu buvo atskleista, kad lyderystės gebėjimai yra naudingi ne tik vadovams, bet ir su vadovaujančia veikla jokių ryšių neturintiems asmenims. Ši V.

Šilingienės (2011) tyrimo metu gauta išvada parodo, kad ugdyti lyderystės gebėjimus svarbu. Vadinasi pedagogai, turintys žinių ir įgūdžių, kaip ugdyti lyderystės gebėjimus ikimokykliniame amžiuje, galėtų juos panaudoti organizuojant karjeros kompetencijų ugdymąsi.

Tyrimo dalyviai pastebi, kad ugdyme karjerai ikimokykliniame amžiuje trūksta aiškios informacijos kas tai yra, karjeros, ugdymo karjeros apibrėžimų, karjeros kompetencijų sąvokų įvardinimo. Pedagogai pabrėžia, kad jų veikla yra reglamentuota tam tikromis švietimo patvirtintomis programomis: <...> *Mes dirbame pagal programas kurios yra parengtos* [P5] ir išryškina, kad ugdymas karjerai ikimokykliniame amžiuje juose nėra minimas, dėl šios priežasties tai ir nėra įgyvendinama: <...> *ir jeigu tose programose nėra apie tai kalbama, vadinasi to ir nėra įgyvendinama, man taip atrodo* [P5]. Vadinasi, norint turėti kokybišką karjeros kompetencijų ugdymąsi ikimokykliniame amžiuje, būtina jį įtraukti į švietimo programas, kuriomis vadovaujasi dirbantys pedagogai. Svarbu pastebėti, kad nuo 2014 – 2015 mokslo metų, vaikų karjeros kompetencijos ugdomos įgyvendinant Ugdymo karjerai programą (2014), tačiau ši programa yra skirta nuo pradinio ugdymo. Joje yra minima, kad ugdyti karjeros kompetencijas svarbu nuo pat ankstyvosios vaikystės, ikimokyklinio amžiaus, tačiau daugiau apie karjeros kompetencijų ugdymą ikimokykliniame amžiuje informacijos nėra. Kita vertus, Lietuvos respublikos švietimo įstatyme (2011) nurodyta, kad ikimokyklinis ir priešmokyklinis ugdymas yra neformalus švietimas, o ugdymo karjerai programa (2014) yra skirta formaliajam ugdymui. Vadinasi, galima kelti prielaidą, kad norint turėti patvirtintą ir apibrėžtą ugdymą karjerai ikimokykliniame amžiuje, tinkamiausia būtų jį įtraukti į ikimokyklinio ugdymo metodines rekomendacijas. Tai pastebi ir patys pedagogai: <...> *Jeigu ateis laikas kai ir programoje turėsime skiltį šalia visų kitų sveikatos saugojimo, meninės ir socialinės ir visų kitų tai dirbsime dar produktyviau, efektyviau ir ugdysime vaikų karjeros kompetencijas* [P5];

Ne mažas vaidmuo, organizuojant ugdymą karjerai ikimokykliniame amžiuje, atitenka ir institucijai. J. I. Layzer, B. D. Goodson (2006) teigimu, vaiko raidos vystymasis iš dalies priklauso, nuo to, kokia ugdymo programa yra grindžiamas ugdymo turinys, kokia filosofija, tikslai ir uždaviniai atsispindi institucijos programoje. Įvardinant iššūkius su kuriais susiduria pedagogai organizuojant ugdymą karjerai ikimokykliniame amžiuje išryškėjo institucijos vaidmuo, tačiau pedagogai jį įvardijo, kaip nepakankamą, dėl to buvo išskirta kategorija - paramos trūkumas iš institucijos.

Kai kurie tyrimo dalyviai pažymėjo, kad institucijos nepakankamai skiria dėmesio karjeros kompetencijų ugdymui: <...> *šiaip nedaug tokiam dalykui skiriama, trūksta,* [P7], <...> *šiaip tai manau, kad mažokai dėmesio* [P5], tuo pačiu pedagogai pagrindžia savo išsakytą teiginį: <...> *visi galvoja, kad ikimokykliniame ugdyme yra svarbūs visai kiti dalykai* [P5].

Galima numanyti, kad pedagogas, akcentuodamas „*kitus dalykus*“ turėjo omenyje kompetencijas, kurios yra apibrėžtos ikimokyklinio ugdymo metodinėse rekomendacijose (2015). Vienas iš pedagogų, šiuo klausimu, pateikia įžvalgą: <...> *mažai, galima sakyti išvis nieko, kiek pats savo indelį idėsi tiek ir turėsi* [P3]; Vadinasi, dar kartą yra pabrėžiama nuolatinė pedagogo tobulėjimo svarba.

Kai kurie pedagogų atsakymai atskleidė, kad dėmesys karjeros kompetencijų ugdymuisi institucijos lygmenyje visiškai nėra teikiamas: <...> *Mes dar nesame pažengę link to, kad būtų apie karjerą kalbama vaiko ir kad ugdyme atsispindėtų karjera* [P6], <...> *Šiaip pakolkas tokie dalykai nevyksta* [P1]. Kaip vieną iš priežasčių, kodėl ugdymas karjerai ikimokykliniame amžiuje yra neorganizuojamas, pedagogai įvardina vaikų amžiaus įtaką: <...> *mąstom mes, kad dar yra per maži vaikai tokiems dalykam, karjeros ugdymui.* [P5]; *dar per anksti, tokio amžiaus vaikui suvokti, kas tai yra karjera ir eiti ta linkme* [P4]. Iš dalies tai rodo, kad pedagogai ir institucija, kurioje jie dirba nežino, nesivadovauja šiuolaikinės karjeros samprata, kuri yra paremta nuostata, kad karjera yra visą žmogaus gyvenimą trunkantis procesas. Dalis pedagogų atkreipė dėmesį į tai, kad institucija skiria per mažai dėmesio ugdymui karjerai išvelgia ir tam tikras karjeros kompetencijų ugdymo galimybes: <...> *bet tikrai reiktų pagalvoti apie tam tikrus projektus karjeros* [P1]. Verta pastebėti, kad šie teiginiai yra tik dalies pedagogų nuomonė, jų įžvalgos, dėl to negalima daryti pagrįstos išvados, kad ikimokyklinio ugdymo institucijos visiškai neskiria dėmesio karjeros kompetencijų ugdymuisi.

Trečioji priežastis, anot pedagogų, yra svarbos nesuvokimas: <...> *Tiesiog manoma, kad tai nėra dar pagrindinis dalykas ikimokyklinėse įstaigose, mokykloje gal taip, o ikimokyklinio nėra pagrindinės karjeros kompetencijos* [P7]. Pedagogai kelia prielaidą, kad taip mano visi aplinkiai: <...> *Nes niekas dar apie tai neužsiminė, kad karjera turi būti ugdoma* [P6], tikėtina jie turi omenyje institucijas, savivaldybes, ir kitus už švietimą atsakingus subjektus. Vadinasi, pedagogai yra pavaldūs aplinkai, joje vyraujančiai nuomonei ir tam, kad pedagogai pripažintų karjeros kompetencijų ugdymo svarbą ikimokykliniame amžiuje, apie tai pirmiausiai turi pradėti šnekėti už švietimo organizavimą atsakingi asmenys.

Išryškėjus nepakankamam pedagogų pasirengimui, iššūkiams su kuriais jie susiduria, buvo svarbu analizuoti ir kokius lūkesčius susijusius su karjeros kompetencijų ugdymu iškelia pedagogai. Šioje srityje buvo iškelta viena kategorija - metodinė pagalba ir jai išskirtos trys subkategorijos: sąvokų įvardinimas, metodinės medžiagos poreikis, mokymai, ugdymo karjerai tema. (Žr. Priedas Nr. 11)

Vienas iš pedagogų išreikštų lūkesčių - sąvokų, susijusių su ugdymu karjerai įvardinimas: <...> *Apibrėžimų, sąvokų kas tai yra, nes aš manau, kad viskas pinasi ir persipina, tik reikia įsivardinti tai pačio įvardinimo reikia* [P9]. <...> *Aš norėčiau įvardinti, persiorentuoti*

į naujas sąvokas, į tą naują kryptį [P3]. Vadinasi, svarbu pedagogams apibrėžti ugdymo karjerai, karjeros kompetencijų sąvokas ir parodyti, kaip galima jas integruoti į pedagogų organizuojamas veiklas.

Pedagogai pažymi ir apie metodinės medžiagos nepakankamumą: *<...> trūksta daugiau medžiagos, kad pasiruošti* [P7], pedagogų manymu, jie galėtų tikslingiau pasiruošti ugdyti vaikus karjerai, jei lengviau rastų daugiau literatūros šia tema: *<...> Kažkokių tai straipsnių pasiskaityti, pasidomėti, kad būtų kažkokios nuorodos, kad galėtai kažkur įlysti, pasižiūrėti, kad galėtai kažką pritaikyti savo darbe* [P8]. Išsakyti pedagogų lūkesčiai dėl sąvokų įvardinimo, metodinės medžiagos poreikio vėlgi atskleidžia informacijos, apie ugdymą karjerai stygių.

Pedagogų nuomone, trūksta ne tik metodinės medžiagos, bet ir įvairių mokymų šia tema. Tyrimo dalyviai išvelgia, kad mokymai jiems būtų labai naudingi: *Aš taip įsivaizduoju, kad mums pedagogams reikėtų į kursus. Man pačiai trūksta žinių šia tema* [P2]; *Jeigu tai būtų kaip ir kursai, va būtent vaikų karjeros kompetencijų ugdymas. <...> Tai pasisemt patirties, įgyti žinių, galėtų tikrai būti ir kursų forma* [P5]; *<...> Jeigu tai jau yra siūloma, tai turėtų būti siūlomi seminarai, kažkokie mokymai, aš norėčiau tokiuose dalyvauti*[P6]. Pedagogų išsakytos mintys parodo, kad jiems trūksta žinių apie ugdymo karjerai turinį, o mokymai jiems šiomis temomis nerengiami: *<...> Na, aš nebuvo dar tokiam seminare ir negirdėjau tikrai, kad sakykim ankstyvojo amžiaus vaikams pateikti tokius pasiūlymus apie karjerą* [P1]. Atsižvelgiant į tai, pedagogams būtų naudinga parengti naujas mokymo programas, atskleidžiančias karjeros ugdymo turinį ikimokykliniame amžiuje.

Apibendrinus išsakytus pedagogų lūkesčius, matyti, kad jų pagrindinis noras yra gauti daugiau informacijos, apie ugdymą karjerai ikimokykliniame amžiuje iš įvairių šaltinių: literatūros, seminarų, kursų ir t.t. Labiausiai pedagogai jaučia poreikį žinoti šiuolaikinių sąvokų, susijusių su karjera, apibrėžtis. Vienas pagrindinių lūkesčių yra karjeros kompetencijų įtraukimas į ikimokyklinio ugdymo programas, nes iš tyrimo atsakymų matyti, kad pedagogai yra linkę vadovautis tuo, kas yra pateikta švietimą reglamentuojančiuose dokumentuose.

APIBENDRINIMAS

Interviu metodo pagalba surinkti kokybiniai duomenys rodo, kad ugdymą karjerai pedagogai supranta, kaip tam tikrų įgūdžių ir gebėjimų visumą, kuri yra reikalinga vaikui tolimesnei jo gyvenimo karjerai. Tačiau pastebėta, kad pedagogai aiškiai negali apibrėžti, kokius gebėjimus, reikalingus karjerai, vaikai turėtų įgyti ikimokykliniame amžiuje. Pedagogams uždavus klausimą, kokias karjeros kompetencijas jie ugdo ikimokykliniame amžiuje, pedagogai pasimesdavo, pradėdavo vardyti vaikų savybes, gabumus, pasakoti apie kiekvieną dieną vykstantį ugdymosi procesą. Šie pedagogų išsakyti teiginiai buvo apjungti į kompetencijas ir paaiškėjo, kad pedagogai ugdo socialinę, komunikavimo, meninę, pažintinę kompetencijas. Svarbu pastebėti, jog dalis apklaustųjų neišskyrė atskirų kompetencijų, o įvardino ugdymą karjerai, kaip bendrųjų kompetencijų visumą. Visi pedagogai pasibaigus interviu apklausai teiravosi – kokios yra karjeros kompetencijos? Tai leidžia daryti prielaidą, apie pedagogų neužtikrintumą ugdant karjerai ikimokyklinio amžiaus vaikus.

Tyrimo dalyviai nurodo, kad ugdymas karjerai ikimokyklinėse ugdymo institucijose vyksta įvairių veiklų metu. Pirmiausia tai dienotvarkės laikymasis, nes jos metu ugdomi laiko planavimo įgūdžiai, taip pat pedagogai mini įvairius renginius, pokalbius, vizualinę medžiagą. Žaidimas – nurodomas, kaip pagrindinė veikla, kurios metu vaikas ugdomi visapusiškai, tuo pačiu įgydamas ir karjerai reikalingų gebėjimų. Pedagogai akcentuoja išvykų, ekskursijų naudą, nes jų metu vaikai turi galimybę susipažinti su įvairiomis karjeros galimybėmis. Pastebėta, jog visos veiklos, kurias organizuoja pedagogai ar inicijuoja patys vaikai yra atitinkančios jų amžiaus poreikius ir raidą. Vadinasi, galima daryti prielaidą, kad visų šių veiklų metu vaikai gali ugdytis karjeros kompetencijas, tik svarbu tam skirti pakankamai dėmesio ir tikslingai išsikelti karjeros ugdymo tikslus bei uždavinius.

Tyrimo dalyviai įžvelgia, kad karjeros kompetencijų įgijimas gali priklausyti nuo individualių vaiko veiksmų ir nuo veiksmų, egzistuojančių institucijoje. Pasak pedagogų, vaiko ateities karjerą, gali lemti jo individualūs gabumai. Taigi pedagogų užduotis pastebėti ir skatinti juos plėtoti. Pedagogai įžvelgia ir lyties vaidmenį karjeros pasirinkimuose. Pasak jų, vaikai yra linkę skirstyti profesijas į berniukiškas ir mergaitiškas. Šiame kontekste iškyla poreikis plačiau supažindinti vaikus su juos supančia aplinka ir formuoti požiūrį, kad nėra profesijų labiau tinkančių vyrams ar moterims. Analizuojant institucijoje vyraujančius veiksmus, tyrimo dalyviai išskyrė, kad ugdymas karjerai gali priklausyti nuo edukacinės aplinkos, emocinio saugumo ir šiltų santykių su bendraamžiais, pedagogais. Vadinasi, čia iškyla pedagogo, kaip labai svarbaus subjekto ugdymo karjerai procese vaidmuo. Galima įžvelgti, kad institucijoje

dominuojančius veiksmus, gali koreguoti pats pedagogas: užtikrinti tinkamą, emociškai saugią aplinką, skatinti tarpusavio bendrystės ryšius.

Apžvelgiant pedagogo pasiruošimą ugdymui karjerai ikimokykliniame amžiuje pastebėta, kad pedagogai šiame kontekste yra pasiskirstę į dvi dalis, vieni jų teigia, kad ugdo karjeros kompetencijas, tačiau to niekur neįvardina, kiti pripažįsta, kad jų pasiruošimas šiame kontekste yra nepakankamas. Šis pasiskirstymas išryškina kvalifikacijos tobulinimo poreikį.

Remiantis tyrimo rezultatais išskirtos ir esminės problemos su kuriomis susiduria pedagogai, organizuodami ugdymą karjerai ikimokykliniame amžiuje:

- Nėra dokumentų, įtvirtinančių ugdymą karjerai ikimokykliniame amžiuje.
- Trūksta informacijos, apie ugdymą karjerai ikimokykliniame amžiuje, sklaidos.
- Institucijos vaidmuo yra nepakankamas, skatinant pedagogus organizuoti ugdymą karjerai ikimokykliniame amžiuje.

Atskleistos problemos iškelia ir pedagogų lūkesčius šiame kontekste. Tyrimo analizė parodė, jog pedagogai norėtų gauti kuo daugiau įvairios informacijos, susijusios su karjeros kompetencijomis. Jie kelia prielaidą, kad negali kokybiškai organizuoti ugdymo karjerai, nes neturi tam reikalingų žinių ir gabumų. Jų pakankamai neįgijo studijų metu ir šiuo metu jiems taip pat trūksta įvairios literatūros, bei mokymų šia tema. Euroguidance pateiktame „Karjeros kompetencijų ugdymo Lietuvoje, (2012) tyrime“ atskleista, kad įgyvendinant ESF 2007 – 2013 metų projektus, skirtus ugdymui karjerai, buvo sukurta daugybė metodinės medžiagos, tačiau ji buvo orientuota į bendrąjį ugdymą, o suaugusiems ir ikimokyklinio amžiaus vaikams dėmesio buvo skiriama mažiau. Šio tyrimo rezultatai patvirtina euroguidance tyrimo rezultatus, atskleisdami, kad pedagogai išvelgia problemą, susijusią su metodinės medžiagos trūkumu. Kita vertus, ikimokyklinio ugdymo pedagogai galėtų susipažinti su minėta literatūra. Tikėtina, kad analizuojant metodinę medžiagą, skirtą mokinių ugdymui karjerai, pedagogai susipažintų su sąvokų apibrėžimais, aiškinimais, egzistuojančiomis karjeros kompetencijomis ir tai jau galėtų būti pradžia, kryptingam ugdymui karjerai ikimokykliniame amžiuje.

Dauguma pedagogų įvardina, kad jie norėtų dalyvauti mokymuose susijusiuose su karjeros kompetencijų ugdymu, tačiau šiuo metu tokių pasigenda. Atlikus paiešką internete, kokie ugdymo karjerai ikimokykliniame amžiuje mokymai yra siūlomi, pastebėta, kad jų pasiūla yra tikrai labai ribota. Paskutinis seminaras – „Tikslingas karjeros ugdymas prasideda ikimokyklinio ugdymo įstaigoje“ buvo siūlytas 2016 metais, „Mukis“ internetinėje svetainėje. Tai parodo ne tik mokymų trūkumą ir poreikį, bet ir tai, kad dėmesys šiai temai nėra teikiamas ir nacionaliniu lygmeniu.

IŠVADOS

1. Ugdymas karjerai – kitų pagalba, įgalinimas asmenis įgyti karjeros kompetencijas, padedančias prisitaikyti prie nuolatos kintančio šiuolaikinio pasaulio. Ugdymas karjerai bendrojo lavinimo mokyklose organizuojamas pagal Ugdymo karjerai programą (2014), kurioje numatyta, jog mokyklos gali pasirinkti, koku būdu bus organizuojamas ugdymas karjerai. Rekomenduotina ugdymą karjerai realizuoti integralumo principu. Vienas iš svarbiausių ugdymo karjerai subjektų tampa ugdytojas, dėl to jam keliami reikalavimai, susiję su nuolatinio tobulėjimu ir žinių atnaujinimu. Karjeros kompetencijos turi keletą pagrindinių, sudedamųjų dalių: savęs pažinimas, karjeros galimybių pažinimas, karjeros planavimas ir karjeros įgyvendinimas. Svarbu paminėti, jog visos kompetencijos dedamosios yra vienodai svarbios.

2. Karjeros ugdymas ikimokykliniame amžiuje padeda formuoti savarankiško gyvenimo pagrindus, būtinus tolimesnei asmenybės raidai. Ikimokykliniame amžiuje vaikas įgyja tam tikrų kompetencijų visumą, kuri vėliau gali sąlygoti jo karjeros sėkmę. Rekomenduotina, ugdymo karjerai turinį integruoti į ikimokyklinio ugdymo programų turinį, parenkant vaikams priimtinas ir patinkančias veiklas, atsižvelgiant į jų amžiaus tarpsnio ypatumus. Pagrindiniai ugdymo karjerai uždaviniai ikimokykliniame amžiuje siejami su savęs pažinimo, bendravimo ir bendradarbiavimo, aplinkos tyrinėjimo, dienos planavimo įgūdžių tobulinimu, kas padėtų užtikrinti sėkmingą perėjimą į kitą švietimo lygmenį.

3. Kokybinio tyrimo metu atskleista, jog pedagogai ugdymą karjerai ikimokykliniame amžiuje supranta, kaip pagalbą, įgyti tam tikrų karjerai reikalingų gebėjimų ir žinių. Tačiau ne visi pedagogai yra linkę ugdymą karjerai organizuoti nuo ikimokyklinio amžiaus. Kai kurių pedagogų nuomone šis ugdymas turėtų prasidėti ne ankščiau nei priešmokykliniame, ar net mokykliniame amžiuje. Pastebėta, kad ugdymą karjerai pedagogai sieja su bendrųjų kompetencijų ugdymu, tačiau neturi tam nusimatę konkrečių tikslų ir uždavinių. Pedagogai pasidalino, jog ugdymą karjerai jie organizuoja įvairių veiklų metu: dienotvarkės laikymasis, įvairios meninės veiklos, išvykos, ekskursijos. Žaidimas yra laikomas, kaip viena pagrindinių veiklų, tinkamiausių karjeros kompetencijoms ugdytis. Dalis tyrimo dalyvių nesijaučia pilnavertiškai pasiruošę ugdyti karjerai, kita dalis pripažino, kad ugdo, bet niekur to neįvardina. Pedagogai nesijaučia užtikrintai ugdydami karjeros kompetencijas, nes jiems trūksta metodinės literatūros, jie pasigenda mokymų šia tema. Kaip vieną iš reikalingiausių dalykų ugdymui karjerai ikimokykliniame amžiuje, pedagogai įvardina karjeros kompetencijų įtraukimą į ikimokyklinio ugdymo programas.

REKOMENDACIJOS

Pedagogams:

1. Domėtis ugdymo karjerai galimybėmis ikimokykliniame amžiuje, analizuojant literatūrą, lankantis įvairiuose mokymuose šia tema.
2. Karjeros kompetencijų ugdymąsi įtrauki į ilgalaikius, bei trumpalaikius ugdymo planus.
3. Ugdant karjeros kompetencijas išsikelti tam skirtus tikslus, uždavinius.

Už švietimo organizavimą atsakingoms institucijoms:

1. Parengti metodinės literatūros, metodinių priemonių, skirtų ugdymo karjerai ikimokykliniame amžiuje tema.
2. Tobulinti pedagogų klafikaciją, ugdymo karjerai klausimais, aktyviau skleisti vertingą patirtį ir šiai temai skirtą metodinę literatūrą.
3. Apibrėžti ugdymą karjerai, karjeros kompetencijas ikimokykliame amžiuje.
4. Sukurti atskirą ugdymo karjerai programą ikimokykliniam amžiui, arba ugdymą karjerai įtraukti į ikimokyklinio ugdymo rekomendacijas (ši sritis galėtų papildyti aštuoniolika šiuo metu išskirtų vaiko pasiekimo sričių).

Ikimokyklinio ugdymo institucijų steigėjams:

1. Sudaryti palankes sąlygas pedagogų kvalifikacijai tobulinti, ugdymo karjerai ikimokykliniame amžiuje tema.
2. Organizuoti įvairaus tipo mokymus, siekiant populiarinti ugdymą karjerai, suteikti naujausią informaciją šia tema.
3. Į numatomus metinius ugdymo prioritetus įtraukti karjeros kompetencijų ugdymąsi.

Ikimokyklinio ugdymo pedagogų rengimo centrams:

1. Ugdymo karjerai ikimokykliniame amžiuje tematiką, įtraukti į šių sričių specialistams skirtas rengimo programas.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Adomaitienė, J. Zubrickienė, I. (2015) *Projektai mokymosi procese: Iniciatyvumą įgalinantys aspektai*. *Andragogika*, 1 (6) doi: <http://dx.doi.org/10.15181/andragogy.v5i0.960>
2. Adomaitienė, J., Zubrickienė, I. (2010). *Learners Reflections from the Viewpoint of Competence Development*. *Tiltai*, 2, p. 51
3. Allen, L., Kelly, B. B. (2015). *Transforming the workforce for children birth through age 8: a unifying foundation*. Doi: <https://doi.org/10.17226/19401>
4. Antanaitienė, A., ir Anužis, A. (2014). *Bendrojo ugdymo ir profesinio mokymo institucijų bendradarbiavimo modelis mokinių tikslingam profesiniam apsisprendimui užtikrinti*. *Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos*, 25, 62-73. 3
5. Augienė, D. (2009). *Karjera: nuo profesijos pasirinkimo iki profesinės veiklos organizacijoje*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla
6. Augustinienė, A. (2007). *Mokinių gebėjimų priimti karjeros sprendimus ugdymo galimybės bendrojo lavinimo mokykloje: (daktaro disertacija)*. socialiniai mokslai, edukologija (07S). Kaunas: Kauno technologijos universitetas.
7. Bandura, A. (1989) *Social Cognitive Theory*. In R. Vasta (Ed.), *Annals of Child Development*, 6. *Six Theories of Child Development*. Greenwich, CT, JAI Press.
8. Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. New York: Freeman
9. Barbierato, C. (2015). *Pedagoginio autoriteto sampratos ontologinės perspektyvos link. Aš ir kitas: socialiniai ir filosofiniai ugdymo aspektai*. *Acta paedagogica vilnensia*. DOI: <http://dx.doi.org/10.15388/ActPaed.2015.35.9194>
10. Belli, G. (2015) *Lets stop asking kids what they want to be when they grow up*. Prieiga per internetą: <<https://www.payscale.com/career-news/2015/06/lets-stop-asking-kids-what-they-want-to-be-when-they-grow-up>>
11. Bitinas, B.; Rupšienė, L.; Žydzūnaitė, V. (2008). *Kokybinių tyrimų metodologija*. Vadovėlis vadybos ir administravimo studentams. Klaipėda: S. Jokužio leidykla-spaustuvė.
12. Brandišauskienė, A., Maslienė, D. (2014). *Žaidimo situacijos apžvalga ikimokyklinio ugdymo institucijose*, *Pedagogika*, 115 (3), p. 190–205, DOI: <http://10.15823/p.2014.037>
13. Breidokienė, R., Ignatovičienė, S. (2015). *Pozityviosios tėvystės įgūdžių ugdymo. Metodinės rekomendacijos*. Prieiga per internetą: <

- http://www.sppd.lt/media/mce_filebrowser/2015/02/18/Pozityvius_tevystes_igudziu_ugdymo_metodines_rekomendacijos.pdf>
14. Burvytė, S. (2013). *Vaikų amžiaus tarpinių krizių*. Prieiga per internetą: <https://www.ikimokyklinis.lt/index.php/straipsniai/tevamsvaiku-amziaus-tarpsniu-krizes/16106>
  15. Burvytė, S. (2012). *Socio-pedagogical work with Lithuanian children adapting to school Preventative and corrective measures*. Journal of Social Policy and Social Work in Transition, 3(1), p. 50–73
  16. Burvytė, S., Ralys, S. (2012). *Ugdymo vaidmenys ir jų lygiateisiškumas*. Edukologija: Vilnius.
  17. Cahill, M., Furey, E. (2017). *THE EARLY YEARS Career Development for Young Children A Guide for Educators*. doi: 978-1-988066-25-7
  18. Chlevickienė, J. (2008). *Karjeros pradžia – nuo kada prasideda karjera?* Prieiga per internetą:<<http://www.manager.lt/blog/articles/view/karjeros-pradzia-nuo-kada-prasideda-karjera>>
  19. Černius, V. (2006). *Žmogaus vystymosi kelias nuo vaikystės iki brandos*. Kaunas: Pasaulio lietuvių kultūros, mokslo ir švietimo centras, p.72-202
  20. Creswell, J. (2009). *Tyrimų projektavimas: kokybiniai, kiekybiniai ir mišrūs metodai*. Thousand Oaks, CA: Sage.
  21. Danilevičius, E. (2013). *Profesijų klasifikavimas profesijos aprašo rengimo kontekste*. Tiltai,1. Prieiga per internetą:<<http://journals.ku.lt/index.php/tiltai/article/viewFile/440/pdf>>
  22. Dėl mokytojų ir pagalbos mokiniui specialistų (išskyrus psichologus) atestacijos nuostatų patvirtinimo. (2008). (Prieiga per internetą: < <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.332784>>
  23. Dodge D. T., Colker L. J., Heroman C., (2007). *Ikimokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumo ugdymas*, Vilnius: Presvika.
  24. Dromantaitė, A., Pokštas, V. (2014). *Naujų darbuotojų adaptacijos ypatumai ikimokyklinio ir vidurinio ugdymo mokyklose Lietuvoje*, Socialinių mokslų studijos, 6 (2), p. 361–375. Prieiga per internetą: <<http://dx.doi.org/10.13165/sms-14-6-2-08>>
  25. Dromantaitė, A. (2012). *Pasitenkinimo karjera veiksniai*. Socialinis darbas, 11 (2), 289300.
  26. Efektyvaus valdymo sprendimų centras. (2015). *Pedagogo karjeros aprašo projektas*. Prieiga per internetą: < <http://www.upc.smm.lt/projektai/pkt/rezultatai/PEDAGOGO-KARJEROS-APRASO-projektas.docx>>

27. Gaižutis, A. (2016). *Vaikystė ir grožis. Monografija*. Lietuvos edukologijos universiteto leidykla.
28. Gelžinytė, I., Bagdonas, A. (2016). *Šeimų, auginančių 4 – 5 metų vaikus, dalyvavimas vaikų ugdomojoje veikloje*. Prieiga per internetą: <http://dspace.kauko.lt/bitstream/handle/1/1120/Ikimokyklinio%20ir%20priesmokyklinio%20ugdymo%20Pedagogu%20rengimo%20problema_10.pdf?sequence=1>
29. Gražulis, V., Račelytė, D., Dačiulytė, R., Valickas, A., Adamonienė, R., Sudnickas, T., Raišienė, A.G. (2015). *Žmogiškųjų išteklių valdymas*. Vilnius: Mykolo Romerio Universitetas
30. Greenhaus, J. H., Callanan, G. A. (2006). *Encyclopaedia of Career Development*. Thousand Oaks: Sage Publications.
31. Kavalė, J. (2013). *Ugdymo karjerai modeliavimo problemos Vokietijos mokyklose. Mokslinė praktinė konferencija „Aktualios ugdymo problemos akademinio jaunimo tyrimuose“*: Vytauto Didžiojo universitetas.
32. Kaufman, R., Hamre, B. K. (2010). *The role of psychological and developmental science in efforts to improve teacher quality*. Teachers College Record, 112 (12).
33. Kardelis, K. (2002). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Kaunas: JUDEX leidykla.
34. Kerevičienė, J. (2014). *Pedagoginės psichologijos užrašai*. Kaunas: VU KHF. Prieiga per internetą: <http://www.khf.vu.lt/dokumentai/failai/katedru/germanu/vukhf_Kereviciene_Pedagogines_psichologijos_uzrasai.pdf>
35. Kučinskienė, R. (2003). *Asmeninės karjeros valdymo gebėjimai ir jų ugdymo gairės*. Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos, 7, p. 72 – 81.
36. Kuprienė, J., Balionytė, E., Tautkevičienė, G. (2008). *Karjeros valdymo informacinių šaltinių vadovas studentui*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
37. Lamanauskas, V., Augienė, D. (2015). *Universiteto studentų karjeros supratimas, darbo vertybių, kompetencijų ir studijų įtakos profesinei karjerai vertinimas*. Švietimas: politika, vadyba, kokybė, 7, p. 8–26
38. Laužikas, J. (1993). *Rinkiniai raštai*, 1. Kaunas: Šviesa.
39. Laužikas, J. (1981). *Mokymo proceso ir mokinių pažangumo. Mokymo proceso tobulinimo pagrindai*, p. 63-102. Kaunas: Šviesa.
40. Lent, R. W. (2013). *Social cognitive career theory*. Career development and counseling: putting theory and research to work, 2, p. 115 – 146.

41. Layzer, J. I., Goodson, B. D. (2006) *The „quality“ of early care and education settings. Definitional and measurement issues. Evaluation review, 30 (5), p. 556–576*
42. Lesinskienė S., Karalienė V. (2008). *Emocinės raidos įtaka tolimesniam vaiko asmenybės vystymuisi*. Vilnius: Švietimo ir mokslo ministerija specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras.
43. *Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030“*. (2012). Prieiga per internetą: <<https://www.docdroid.net/OHqeBsc/lietuva2030.pdf>>
44. *Lietuvos respublikos švietimo įstatymo pakeitimo įstatymas*. (2011). Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.395105>
45. Lukošūnienė, V. (2011). *Refleksija kaip integrali mokymosi mokytis kompetencijos dalis*. Pedagogika, 101, P. 43-49. Prieiga per internetą: ≤<https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=54735>>
46. Malinauskienė, D. (2010) *Ikimokyklinio ugdymo pedagogų profesinės kompetencijos: diagnostinis aspektas*. Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos, 19.
47. Maslow, A., H. (2006). *Motyvacija ir asmenybė*. Vilnius: Apostrofija.
48. Mazolevskienė, A., Kerulienė, I. (2014). *5–6 metų vaikų teisės žaidžiant*. Pasaulis vaikui: ugdymo realijos ir perspektyvos tęstinis mokslo straipsnių leidinys, 5.
49. McKenzie, J. K. (1999). *Correlations between self-efficacy and self-esteem in students*. A research paper.
50. McLaughlin, Terence H. (1997). *Šiuolaikinė ugdymo filosofija. Demokratiškumas, vertybės, įvairovė*. Kaunas: Technologija.
51. Mikštienė, R. (2010). *Inovatyvūs karjeros konsultavimo modeliai*. Prieiga per internetą: <http://www.euroguidance.lt/media/k2/attachments/Method_medz_apie_karj_kons_internete_rengimasIKKM_1.pdf>
52. Monkevičienė, O. (2013). *Ikimokyklinio amžiaus vaikų pasiekimų aprašas. Projektas „Ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo plėtra“* Nr. VP1-2.3-ŠMM-03-V-02-001.
53. Motiejūnienė, E., Žadeikienė, L. (2009). *Kompetencijų ugdymas: iššūkiai ir galimybės*. Pedagogika, 95, p. 86–93.
54. Nacionalinė profesinio orientavimo sistema: tarpinstitucinis paslaugų teikimo modelis ir verslo įtrauktis. (2018) Prieiga per internetą: <<http://kurkl.lt/projektai/nacionaline-profesinio-orientavimo-sistema-tarpinstitucinis-paslaugu-teikimo-modelis-ir-verslo-itrauktis-2/>>

55. Nasvytienė, D. (2005). *Vaiko elgesio ir emocinės problemos. Kontekstas, psichologinis įvertinimas ir pagalba*. Prieiga per internetą: <<http://www.biblioteka.vpu.lt/elvpu/48329.pdf>>
56. Navaitienė, J. (2014). *Profesinė branda: teorijos ir tyrimai*. Monografija: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla.
57. Navickas V., Vaičiulienė A. (2010). *Žmogaus raidos psichologija*. Vilnius: Versus Aureus.
58. Nazelskis, E. (2010). *Profesinis orientavimas švietimo ir verslo plėtros kontekste*. *Acta Paedagogica Vilnensia*, 25, p. 100–109.
59. Nazli, S. (2007). *Career development in primary school*. *Career Development International*, 12(5), p. 446-462.
60. Neifachas, S. (2007). *Priešmokyklinio ugdymo kokybės vadyba: vadovavimas ugdymo programos rengimo strategijai*. Vilnius: Ciklonas
61. Nureev, R., M. (2010). *Human Capital and Its Development in Present-Day Russia*. *Russian Education & Society*, 52(3), p. 3–29 Prieiga per internetą: <<http://rustem-nureev.ru/wp-content/uploads/2011/03/389.pdf>>
62. Paradnikė, K., Andriulaitienė, A., Bandzevičienė, R. (2016). *Career self-management resources in contemporary career frameworks*. *Organizacijų vadyba. Sisteminiai tyrimai*. Prieiga per internetą: <<http://dx.doi.org/10.7220/MOSR.2335.8750.2016.76.6>>
63. Patton, W., McMahon, M. (2014). *Career Development and Systems Theory Connecting Theory and Practice*. Prieiga per internetą:<<https://www.sensepublishers.com/media/1934-career-development-and-systems-theory.pdf>>
64. Porfeli, E. J., Hartung, P. J., Vondracek, F. W. (2008). *Children's development: A research rationale*. *Career Development Quarterly*, 57.
65. Pukelis, K. (2003). *Career designing skills in the knowledge society: new challenges for vocational counselling and career planing*. *Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos*, 6, p. 66–75.
66. Pukelis, K., Pundzienė, A. (2002). *Profesinis konsultavimas karjeros projektavimui: paradigmų kaita*, *Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos*.
67. Pūkevičiūtė, V. J. (2007) *Mokymosi mokyti kompetencijos ugdymo aspektai*. *Acta Paedagogica Vilnensia*, 19.

68. Gottfredson L. (2005). *Applying Gottfredson's theory of circumscription and compromise in career guidance and counseling*. Career development and counseling: Putting theory and research to work. New Jersey: John Wiley and Sons, p. 71–100.
69. Hakkarainen, P., Brėdikytė, M., Brandiškauskienė, A., Sujetaitė – Volungevičiūtė, G. (2015). *Ikimokyklinio amžiaus vaiko raida: Žaidimas ir Savireguliacija*. Monografija. Vitae Litera: Kaunas.
70. Harkins, M. A. (2001). *Developmentally Appropriate Career Guidance: Building Concepts to Last a Lifetime*. Early Childhood Education Journal, 28 (3).
71. *Ikimokyklinis ugdymas*. (2018). Prieiga per internetą: <https://www.smm.lt/web/lt/smm-svietimas/svietimo-sistema-ikimokyklinis-ugdymas>
72. *Ikimokyklinio ugdymo metodinės rekomendacijos*. (2015) Prieiga per internetą: https://www.smm.lt/uploads/documents/tevams_ugdymo_planai/knyga%20-%20rekomendacijos.pdf
73. *Ikimokyklinis ugdymas: ką apie jo poveikį vaiko raidai sako tyrimų duomenys*. (2011) Prieiga per internetą: <http://www.nmva.smm.lt/wp-content/uploads/2012/12/Ikimokyklinis-ugdymas-K%C4%85-apie-jo-poveik%C4%AF-vaiko-raidai-sako-tyrim%C5%B3-duomenys-2011-bir%C5%BEelis.pdf>
74. Jautakytė, R. (2014). *Kūrybiškumo samprata ir jo ugdymas darželyje: ikimokyklinio auklėjimo pedagogų pozicija*. Prieiga per internetą: <http://journals.ku.lt/index.php/tiltai/article/viewFile/780/pdf>
75. Gaižauskaitė, I., Valavičienė, N. (2016). *Socialinių tyrimų metodai: kokybinis interviu: vadovėlis*. Valstybinė įmonė: registrų centras.
76. Grinevičienė, N. (2002). *Vaikystės žaidimai*: Kaunas.
77. Gudžinskienė, V., Burvytė, S., Barkauskaitė, M. (2017) *Vaikų dienos centrų specialistų patirtys ugdant vaikų socialinius įgūdžius*. Pedagogika, 4, p.128-146. Prieiga per internetą: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=671711>
78. Gudžinskienė, V., Railienė, A. (2012). *Gyvenimo įgūdžių ugdymo ir ugdymo karjerai sąsaja*. Acta Paedagogica Vilnensia, 31. doi: <https://doi.org/10.15388/ActPaed.2012.29.1177>.
79. Roe, A. (1957). *Early determinants of vocational choice*. Journal of Counseling Psychology, 4, 3.
80. Roller, M. R., Lavrakas, P. J. (2015). *Applied qualitative research design: a total quality framework approach*. New York: Guilford press.

81. Rosinaitė, V. (2010). *Karjeros sampratos konstravimas Lietuvoje*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, sociologija, 05.
82. Rosinaitė, V. (2009). *Studentų karjeros kompetencijų ugdymas: empirinis efektyvumo sąlygų įvertinimas*. Acta Paedagogica Vilnensia, 22, 76-87.
83. Rosinaitė, V. (2008). *Lietuvos aukštųjų mokyklų studentų career development kompetencijos: subjektyvus jų įsisavinimo lygio ir ugdymo poreikio įvertinimas*. Filosofija. Sociologija, 19 (4), p. 62–71.
84. Rudžinskienė, R., Paulauskaitė, L. (2012) *Lietuvos gyventojų emigracijos priežastys ir padariniai šalies ekonomikai*. Socialinė teorija, empirija, Politika ir praktika, 8. doi: <https://doi.org/10.15388/STEPP.2014.0.2661>
85. Rupšienė, L. (2007). *Kokybinio tyrimo duomenų rinkimo metodologija*. Klaipėda: KU leidykla
86. Savickas, M. L. (2002) *Career Constuction. A Developmental Theory of Vocational Behavior*, D. Brown & Associates, Career choice and development, 4. San Francisco: Jossey-Bass.
87. Simone, K. H. (2018). *Parental influences, environment, and self – concept as key factors in child vocational development*. Prieiga per internetą: < <https://scholar.uwindsor.ca/major-papers/24>>
88. Stancikienė, A. (2009). *Teoriniai profesinės karjeros valdymo aspektai*. Viešoji politika ir administravimas, 29, 107-113.
89. Stanišauskienė, V. (2004) *Rengimosi karjerai proceso socioeducaciniai pagrindai: monografija*. Kaunas: Technologija.
90. Stanišauskienė V. (2000) *Rengimosi karjerai proceso socioeducaciniai pagrindai ir jo prielaidos Lietuvos bendrojo lavinimo mokykloje*. (Daktaro disertacija). Kaunas: Technologija.
91. Super, D. E. (1980) *Journal of Vocational Behavior*, 16, p. 282-298.
92. Surgėlienė, J., Bankauskienė, N. (2014). *Ugdymo karjerai procese veikiantys subjektai istoriniame kontekste*. Socialinis ugdymas, 37, p. 8-17.
93. Šilingienė, V. (2011). *Lyderystės kompetencijos raiška individualios karjeros kontekste*, Ekonomika ir vadyba, 16, p. 961–968
94. *Švietimo struktūrinė reforma*. (2018). Prieiga per internetą: < <https://lrv.lt/uploads/main/documents/files/%C5%A0vietimo%20reforma.pdf>>
95. Švietimo mainų paramos fondo („Euroguidance“ projekto) konferencija-diskusija. (2012). *„Karjeros valdymo kompetencijos: koncepcija ir tarpsektorinis tolydumas“ Konferencijos išvados*. Prieiga per internetą: <

- http://www.euroguidance.lt/images/docs/KVK_koncepcija_Konferencijos_isvados_2012.pdf>
96. Ugdymo karjerai programa mokiniams, besimokantiems pagal pradinio, pagrindinio, vidurinio ugdymo ir profesinio mokymo programas. (2014)
  97. Urbanavičiūtė I. (2009). *Profesinio rinkimosi vidiniai ir išoriniai veiksniai*, (Daktaro disertacija). Vilniaus universitetas
  98. Valickienė R. (2011). *Karjeros sėkmės veiksniai ikimokykliniame amžiuje*. Prieiga per internetą: <<https://www.ikimokyklinis.lt/index.php/straipsniai/tevams/karjeros-sekmes-veiksniai-ikimokykliniame-amziuje/8916>>
  99. Valickienė R. (2011). *Supratimo apie darbą, profesijas ir karjerą raida ikimokykliniame amžiuje*. Prieiga per internetą:<<https://www.ikimokyklinis.lt/index.php/straipsniai/bendri-straipsniai/supratimo-apie-darba-profesijas-ir-karjera-raida-ikimokykliniame-amziuje/5577>>
  100. Vygotsky L.S. (1978). *Mind in Society. The Development of Higher Psychological Processes*. Ed. Cole M., John-Steiner, Scibner S., Souberman E. Cambridge, Massachusetts, London, England: Harvard University Press
  101. Žemaitaitytė, I., Jankauskienė, L. (2008). *Vaikų globos namų auklėtinių profesinis informavimas kaip karjeros planavimo veiksnys*. Socialinis darbas, Nr. 7 (2), p. 59-66.
  102. Žydžiūnaitė, V. ir Sabaliauskas, S. (2017). *Kokybiniai tyrimai: principai ir metodai*. Vilnius: Vaga.
  103. Žukauskienė, R. (2009). *Raidos teorijos: antra paskaita*. Prieiga per internetą: <http://rzukausk.home.mruni.eu/wp-content/uploads/2-pask-teorijos-rz5.pdf>
  104. Žukauskienė R. (2008) *Kokybiniai ir kiekybiniai metodai; Modulio medžiaga*. Prieiga per internetą: [rzukausk.home.mruni.eu/wp.../kokybiniai-ir-kiekybiniai-tyrimai1.ppt](http://rzukausk.home.mruni.eu/wp-content/uploads/2008/09/kokybiniai-ir-kiekybiniai-tyrimai1.ppt)
  105. Žukauskienė, L., Mickevičiūtė, I. (2016) *Jaunų bedarbių, turinčių aukštąjį išsilavinimą, karjeros projektavimo veiksniai*. Tiltai, 3 (75), p. 77 – 98.
  106. Watts, A. G. (2009), *The Relationship of Career Guidance to VET, OECD, Paris*. Prieiga per internetą: <www.oecd.org/dataoecd/20/13/44246616.pdf>

Ogulevičienė, A. Karjeros kompetencijų ugdymas ikimokyklinio ugdymo institucijoje. Edukacinių technologijų valdymo programos Karjeros valdymo specializacijos magistro baigiamasis darbas. Darbo vadovė: Prof. dr. O. Merfeldaitė. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Edukologijos ir socialinio darbo institutas, 2018.

SANTRAUKA

Baigiamojo darbo tikslas - teoriškai ir empiriškai pagrįsti karjeros kompetencijų ugdymą ikimokyklinio ugdymo institucijoje. Tikslui pasiekti buvo taikomi šie tyrimo metodai:

1. Atlikta mokslinės literatūros analizė, siekiant aptarti ugdymo karjerai charakteristiką bei atskleisti karjeros kompetencijų ugdymosi galimybes ikimokykliniame amžiuje.
2. Kokybinio tyrimo duomenų analizė, taikyta, siekiant iširti ikimokyklinio ugdymo pedagogų požiūrį ir veiklą, karjeros ugdymo aspektu.

Tiriamieji – Ikimokyklinio ugdymo pedagogai.

Mokslinės literatūros analizė parodė, kad karjeros kompetencijų įgyjimas ikimokykliniame amžiuje yra labai svarbus tolimesnei vaiko karjeros raidai. Šiame amžiaus tarpsnyje ugdomi karjerai reikalingi gebėjimai ir įgūdžiai, laikomi sėkmingos karjeros sąlyga.

Kokybinio tyrimo duomenų analizė atskleidė, kad pedagogai nesijaučia pilnavertiškai pasiruošę ugdyti karjeros kompetencijas ikimokykliniame amžiuje. Tyrimo dalyviai teigė, jog jiems trūksta informacijos, apie ugdymą karjerai, jie nežino, kaip tiksliai yra apibrėžiamos karjeros kompetencijų, ugdymo karjerai ikimokykliniame amžiuje sąvokos. Pagrindiniai pedagogų nurodyti iššūkiai, su kuriais jie susiduria ugdydami karjerai ikimokyklinio amžiaus vaikus – metodinės medžiagos trūkumas, mokymų nebuvimas. Tyrimo rezultatai parodė, kad dažniausiai pedagogai karjeros kompetencijas tapatina su bendrosiomis ikimokyklinio ugdymo kompetencijomis. Nors dalis pedagogų teigia, kad ugdo karjeros kompetencijas, tačiau pastebėta, kad tai nėra daroma tinklingai, ugdymui karjerai nėra keliami konkretūs tikslai.

Pagrindiniai žodžiai: Karjeros kompetencijos, ugdymas karjerai, ikimokyklinis amžius.

Ogulevičiene, A. Development of career competences in pre-school education institution. Master's Thesis in Career Management Specialization of Educational Technologies Management Program. Head of the work: Prof. Dr O. Merfeldaitė. - Vilnius: Mykolas Romeris University, Institute of Educational and Social Work, 2018.

SUMMARY

The aim of the thesis is to theoretically and empirically justify the development of career competences in a pre-school education institution. To achieve the goal, the following research methods were used:

1. The analysis of scientific literature has been carried out in order to discuss the characteristics of career development and to reveal the possibilities of developing career competences in the pre-school age.
2. Analysis of qualitative research data used to examine the attitudes and activities of pre-school education teachers in the aspect of career development.

Research object - Pre-school educators.

The analysis of scientific literature has shown that the acquisition of career competences in the pre-school age is very important for the further development of a child's career. During this age, the skills and abilities necessary for career development are considered to be a prerequisite for a successful career.

An analysis of qualitative research data revealed that teachers do not feel fully prepared to develop career competences in the pre-school age. Study participants stated that they lacked information about career development, they did not know exactly how the terms of career competences and career development in pre-school age were defined. The main challenges faced by educators in educating pre-school children for the careers of are lack of methodological material and lack of training. Research results showed that, most often, educators identify career competences with general pre-school education competences. Although some teachers say that they are developing career competencies, but it has been noticed that it is not done purposefully and there are no specific goals for career development.

Key words: Career competences, career development, pre-school age.

PRIEDAI

Esu Mykolo Romerio universiteto, Edukacinių technologijų ir karjeros valdymo specializacijos magistrantūros studijų studentė. Šiuo metu atlieku tyrimą apie karjeros kompetencijų ugdymą ikimokyklinio ugdymo institucijose. Prašau Jūsų skirti laiko ir atsakyti į mano klausimus. Mūsų pokalbis bus įrašomas, tačiau jūsų konkretūs atsakymai viešinami nebus, jūsų nuomonė bus pateikta kartu su kitų tyrimo dalyvių atsakymais. Nuomonę galite reikšti laisvai, čia nėra teisingų ar neteisingų atsakymų. Svarbi kiekviena jūsų išsakyta mintis. Atlikdama tyrimą, laikausi tyrimo etikos principų.

Trumpa informacija apie tyrimo dalyvį.

Tyrimo dalyvių demografinės charakteristikos.

Prašau Jūsų trumpai prisistatyti, bei pristatyti savo patirtį.

1. Kiek metų dirbate? 28
2. Kiek jums yra metų? 47

1 BLOKAS. Tyrimo dalyvių požiūris į karjeros, karjeros ugdymo sampratą ir jų reikšmę.

1. Kas jūsų nuomone yra karjera?
2. Kas, jūsų nuomone, yra ugdymas karjerai ikimokykliniame amžiuje?
3. Jūsų nuomone, ugdymas karjerai ikimokykliniame amžiuje yra svarbus?
  - Gal galite savo atsakymą pagrįsti, kodėl taip manote?
4. Kaip manote nuo kada reikėtų pradėti ugdyti vaikų karjeros kompetencijas?

2 BLOKAS. Kaip ikimokyklinio ugdymo pedagogai ugdo vaikų karjeros kompetencijas?

1. Kokias kompetencijas susijusias su karjera jūs ugdote ikimokykliniame amžiuje?
  - Kaip manote, kokie įgyti gebėjimai ikimokykliniame amžiuje galėtų prisidėti prie vaikų sėkmingos karjeros vystymosi ateityje?
  - Pateikite konkrečių pavyzdžių, kaip ugdote išvardintus vaikų gebėjimus?
  - Kaip ugdote vaikų savęs pažinimą?
  - Kaip ugdote vaikų aplinkos pažinimą, kaip manote kokia turėtų būti vaikus supanti aplinka?
  - Kaip ugdote vaikų gebėjimus prisitaikyti naujoje aplinkoje?
  - Kokius planus, svajones, ateities siekius dažniausiai įvardija jūsų ugdomi vaikai? O kaip manote, kas turi įtakos vaikų svajonėms/jų kaitai?

- Kaip manote kokie dienos ritualai ar jūsų pasirinkti ugdymo metodai gali prisidėti prie vaikų karjeros kompetencijų ugdymo?
2. Kokie ugdymo metodai yra veiksmingiausi ugdant vaikų karjeros kompetencijas?
  3. Kiek dėmesio ugdymui karjerai yra skirta jūsų institucijos ugdymo programoje?

4 BLOKAS Pedagogo kompetencija ugdyti karjerai vaikus ikimokykliniame amžiuje.

1. Koks yra jūsų, kaip pedagogo vaidmuo, ugdant vaikų karjeros kompetencijas?
2. Koks yra jūsų pasiruošimas ugdyti karjerai ikimokyklinio amžiaus vaikus?
  - Gal galite savo atsakymą pagrįsti.
3. Kokios žinių/gebėjimų susijusių su šia tema jums trūksta?

SUTIKIMAS DALYVAUTI TYRIME

Pasirašydama (-as) šią formą aš sutinku dalyvauti tyrime, magistrinio darbo tema „Suaugusiųjų saviugdosa patirtys karjeros valdymo procese“. Man suteikta informacija, kad šį tyrimą atlieka MRU Edukacinių technologijų valdymo programos, Karjeros valdymo specializacijos, 6 kurso studentė Lina Stubrienė.

Tyrimo tikslas – atskleisti suaugusiųjų saviugdosa patirčių vaidmenį karjeros valdymo procese. Patvirtinu, kad man buvo paaiškintas tyrimo tikslas ir naudojamos strategijos pagrindiniai aspektai, tyrimo vykdymo aplinkybės. Aš suprantu, kad informacija, gauta šio interviu metu bus panaudota moksliniams apibendrinimams magistro darbe.

Aš taip pat suprantu, kad turiu teisę atsisakyti dalyvauti tyrime. Aš suprantu, kad diskusijos metu pateikta informacija bus naudojama tik aukščiau paminėtiems tikslams, nebus perduota kitiems tyrėjams, nebus dauginama ir taikoma kokiems kitiems tikslams.

Tyrimo tikslą suprantu ir jame dalyvauti sutinku.

Tyrimo dalyvė (-is):

Vardas, pavardė:

Parašas

Data

Tyrėja:

Asta Ogulevičienė

1 Lentelė. Ikimokyklinio ugdymo pedagogų karjeros samprata

Kategorija	Subkategorija	Interviu teksto pagrindžiantys teiginiai
Karjera, kaip įsitvirtinimas profesinėje aplinkoje	Kilimas karjeros laiptais	<...> Karjera prasideda kai jau pradedi studijuoti kai jau studijuoji, dirbi pagal profesiją ir kili karjeros laiptais [P6]; <...> Karjera tai kili tais laipteliais, na profesijoje pavyzdžiui. Jei tu pedagogas tai ir kili tais visai įmanomais laipteliais [P8]; <...> Sa srityje aš galiu siekti taip vadinamos karjeros, ar pavaduotojos, ar direktorės, čia kaip sako žinai, blogas tas, kuris nenori būti generolu [P5]; Karjera tai turbūt toje srityje kur žmogus dirba aukščiausias taškas kurį gali pasiekti [P1];
	Asmeninis augimas profesinėje veikloje	<...> tobulėti savo darbe [P2]; <...> Pasiekti kažko karjeros srity. Toje srityje kurioje aš dirbu [P4]; <...> Mūsų darbe sieki kažkokio įvertinimo, <...> aš džiaugiuosi, kai vaikai per tai tobulėja ir brandūs išeina į mokyklą [P3];
Karjera, kaip įvairių vaidmenų visuma	Tobulėjimo perspektyva	<...>Siekimas kažko geresnio sau. Tai tobulinti save visur ir visada [P3]; <...> Tai tiesiog galimybė tobulėti [P10];
	Savirealizacija	Tai tiesiog mylima pirmiausiai veikla sau <...> [P10] <...> kada tu atsiduri ten kur tu tikrai norim tada man rodos tu pasieki savo karjeros viršūnę [P10]; <...> Man karjera, kai pasieki savo žinių bagažą ir jas gali kažkam perduoti [P9]

2 Lentelė. Ikimokyklinio ugdymo pedagogų požiūris į ugdymą karjerai

Kategorija	Subkategorija	Interviu teksto pagrindžiantys teiginiai
Ugdymo karjerai samprata	Asmeninių savybių ugdymas	<...> Smalsumas, žingeidumas, verslumas, kūrybiškumas, veržlumas <...> galėtų prisidėti prie vaikų karjeros [P9]; <...> Tai gal sakyčiau visos savybės charakterio ugdymas karjeros yra. Turi ugdyti charakterio savybes. Smalsumas, noras sužinoti, noras pažinti...valia, dėmesys, nu šitos charakterio savybės [P3];
	Gebėjimų, reikalingų karjeros plėtojimui ugdymas	<...> Tai pasitikėjimą vaikui ugdyti, tikslo siekimas, leisti pačiam, per bandymus, užbaigti darbus atliktus. Tai yra gebėjimai, kuriuos vaikas turėtų įgyti norėdamas išsiugdyti karjerą [P4]; Igūdžiai, gebėjimai, žinios, viską ką vaikas gauna, tai atsiliepia ir jo tolimesnei ateičiai ir siekime karjeros. [P1] <...>kai pedagogas pastebi vaike tam tikrus gabumus ir sistemingai dirba su tuo vaiku, bendradarbiauja su jo tėvais, galbūt per būrelius, skatina vaiką tam tikroje srityje ir aš manau, kad tokiu būdu yra tobulėjama jo karjera [P10];
	Lyderių ugdymas	<...>Lyderystės gal. Vistiek grupėje atsiranda du, trys, keturi lyderiai, ir jau jaučiasi, kad jie lyderiai. Tai skaitoma kaip ir jų jau karjera ugdoma. [P8] <...> <...>Lyderius reikia mokyti, nes vieni turi savyje tą grūdėlį karjeros, verslumo, lyderystės, o kitiems reikia to pasimokyti ir lygiai taip pat idėja daug pastangų ir žinių gali pasiekti savo karjerą [P1];
	Gabių vaikų ugdymas	<...> Reikia dėmesį skirti gabiems vaikams, tie kurie yra labai judrūs, labai visur jų pilna, tai aš manau, kad į tokius vaikus labiausiai reikia dėmesio kreipti ir reikia juos skatinti rasti save, nes jų judrumas, aktyvumas yra jų gabumas, tai va tuos vaikus reikia labai matyti. [P9] <...> Gal tą karjerą labiau priskiriame prie gabių vaikų ir stengiamės puoselėti tuos jų gebėjimus, kompetencijas [P5]

3 lentelė. Karjeros kompetencijų ugdymas ikimokykliniame amžiuje

Kategorija	Subkategorija	Interviu teksto pagrindžiantys teiginiai
Ugdoma kompetencija	Socialinė kompetencija	<...> Kad žmogus turėtų kryptingą tikslą ir norėtų siekti kažko [P2]; <...> Einame į kitas aplinkas, pas kitus vaikus, kad susipažintų su kita aplinka, su kitais vaikais bendrautų, pasižiūrėtų, pamatytų [P7]; <...> Savarankiškumas, savimi pasitikėjimas to reikia išugdyti vaiką [P3]; vaikas tai ir savarankiškesnis, brandesnis, kad vaikai brandūs išeitų į mokyklą [P3]; <...> savarankiškumo poreikis, taip pat atsakingumas, tai manau karjerai tas irgi reikalinga ateityje [P6];
	Komunikavimo kompetencija	<...> Ne tik individualiai dirbti, kaip ten bebūtų, bet vistiek mes gyvename visuomenėje, turėtų būti ir tarpusavio santykiai [P3]; <...> Tai tarkime bendravimą ryto rate, pasisveikinti, pasižiūrėti į akis, palaikyti kontaktą, veikti kartu, veikti grupelėmis, kad vaikai kuo daugiau bendrautų, išmokytų dalintis informacija vieni su kitais ir teikti informaciją, komunikavimo tai vistiek kiekvieną rytą ten tie atsisveikinimai, pasisveikinimai [P5]; <...> Na geriausias pavyzdys kai prasideda mūsų diena, tėvai pasisveikina, vaikai nusirengę į grupę atėję pasisveikina [P8];
	Meninė kompetencija	<...> Vaikas turi būti kūrybingas, nes idėja kyla kūrybiškų žmonių galvose [P1]; <...> Kūrybiškumo, tą meninę kompetenciją vėlgi pasirenkame temą, pagal temą, prieš tai aptariame ką mes darysime, sakykim ar piešim, ką, kaip, kokias priemones pasirinksim, kas kokiom priemonėm nori tą kūrybinį darbėlį atlikti. [7];
	Pažinimo kompetencija	<...> turi turėti teisę pasirinkti, išsirinkti, nuspręsti, pabandyti, čia irgi yra pagrindas karjerai [P1]; <...> Kad gebėtų spręsti įvairias situacijas, gebėtų jas įvardinti ir rasti būdų kaip jas išspręsti [P3]; <...> <...> pasitikėjimą vaikui ugdyti, tikslo siekimas, leisti pačiam, per bandymus [P4]; <...> Jie išmoksta planuoti laiką, kad suspėtų visur ir į tualetą nueina ir kad spėtų priešpiečius pavalgyti ir kūno kultūra, muzika [P8] <...> Vaikui labai svarbu yra dienotvarkė, nes jie išmoksta tada, suvokia dienos eigą, darbų pradžią, pabaigą, labai jiems įsitvirtina šitie dalykai [P3]; <...> Asmeninė sėkmė svarbu, pastebėjus, kad vaikas menišką skatinti dalyvauti konkurse, kad jeigu sportiškas, tai va tie būreliai [P5]; <...> Smalsumas, noras sužinoti, noras pažinti, aš manau irgi viena iš karjeros savybių yra [P9];
	Kompetencijų visuma	<...> Šiaip aš manau, kad visos kompetencijos yra svarbios. Mes ugdome vaikus pagal aštuoniolika sričių ir visose srityse tam tikrą kompetenciją galima išvelgti. [P10] <...> Socialinę, komunikavimo, sveikatos saugojimo, kūrybiškumo. Aš manau, kad visos kompetencijos tinka karjeros ugdymui [P7]; <...> tai komunikacijos, socialinė, pažinimo, meninė, šiaip viskas susipina vienas su kitu. Aš manau, jos visos karjerai svarbios [P8]; <...> Nu tai mes ugdome ir meninius gebėjimus, kūrybiškumas, nu tai viskas, nes ir meilę sportui, kad sveikam kūnui sveika siela, tai irgi svarbu karjerai. Ir fizinis pasirengimas, atsipalaidavimas [P5];

4 Lentelė. Ugdymo karjerai organizavimas ikimokykliniame amžiuje

Kategorija	Subkategorija	Interviu teksto pagrindžiantys teiginiai
Ikimokyklinio ugdymo institucijoje	Dienos ritmo laikymasis	<...>dienotvarkės laikymasis svarbus, taip išmoksta laikytis taisyklių [P4]; <...> Taisyklių laikymasis, išlaukti savo eilės, mėgiamos veiklos [P2]; <...>Dienos ritualai labai svarbūs, nes tai padeda jaustis jam saugiau, jis žino, išmoksta tada, suvokia dienos eigą, darbų pradžią, pabaigą [P3]; <...> pavyzdžiui budėtojų išrinkimas, čia jau vystosi vaiko atsakingumas [P2];
	Renginiai	<...> Nuotraukų darome parodas [P10]; <...> Organizuojame viktorinas, tai jau irgi pradžia sakykim retorikos[P1]
	Žaidimas	<...> Na žaidžiant viskas vyksta. Nes pagrindinė veikla yra žaidimas ir ugdymasis per žaidimą [P4] <...> Žaidimas irgi yra pagrindinė veikla, kaip ten bebūtų. Vaikas per žaidimą suvokia aplinkinį pasaulį [P3]; <...> Vaikas visa laiką veikia, o ta veikla yra žaidimas, ištikrųjų tai visas vaikų gyvenimas yra žaidimas [P9];
	Pokalbiai, diskusijos	<...> Ugdome per pokalbius, pasikalbėjimus, klausimų kėlimus [P3]; <...> kalbėti su vaikais apie profesijas sakykim, diskutuoti, daugiau klausinėti kur tėveliai dirba, kuo jie norėtų būti [P7];
	Vizualinės priemonės	<...> Knygos, vizualiniai plakatai, visokios interaktyvios lentos[P10]; <...> metodinės medžiagos parodymas, filmukai ar kažkas tokio [P7];
	Veiklų individualizavimas pagal vaiko interesus	<...> Jeigu yra kažkoks darbelis, aš dirbu su kolege, mes turime kažkokią team, tai mes neduodame 22 vaikams nupiešti ir nuspalvinti, mes suskirstome į grupes ir vieni vaikai lipdo, kiti konstruoja, kiti piešia, bet visa tai susiję su viena tema [P10]; <...> Leidžiu vaikams kurti, tiek sėdint dailės centre neįvardinu, kad spalvink ten žinai juoda ar balta, jie renkasi, jiek kuria. [P5];
Kitų institucijų įtraukimas	Išvykos, Ekskursijos	Važiuojame į gelbėtojų stotį, važiuojame, susipažinome su gelbėtojų uniformomis. [P2]; <...> Ekskursijos, išvykos, išvis nauji vaiko potyriai, nauja erdvė, duoda daug daugiau negu buvimas vienoje erdvėje [P9];
	Šeimos įsitraukimas	<...> Visada įtraukiame šeimą, kad ji galėtų papildyti vaiką [P2]; <...> Šeima aktyviai dalyvauja visose darželio renginiuose, parodėlėse, ateina į grupę [P5]; <...> Ateina į grupę praveda kokią nors pamokėlę [P5] <...> Pasikviečiame tėvelius į grupę, kad papasakotų apie profesijas, parodytų, ar paskaitytų, kad ir tėveliai įsijungtų, pakalbėtų apie sakykim gydytojas, ugniagesys, geležinkelietis. [P7]; <...> Aš manau, kad labai daug nuo šeimos priklauso, kas namuose yra kalbama, kas yra vertinama tėvų, aplinkos, kokios vertybės, nu pagal tas vertybes vaikai man atrodo ir orientuojasi [P3]; <...> labai didelis pavyzdys yra vyresni broliai, seserys, tada jie irgi nori eiti į mokyklą. [P8]; <...>

5 Lentelė. Veiksniai, turintys įtakos ugdymuisi karjerai ikimokykliniame amžiuje

Kategorija	Subkategorija	Interviu teksto pagrindžiantys teiginiai
Individualūs vaiko veiksniai	Individualūs vaiko gabumai	<...> Pedagogas pastebi vaike tam tikrus gabumus ir sistemingai dirba su tuo vaiku, bendradarbiauja su jo tėvais, galbūt per būrelius, skatina vaiką tam tikroje srityje ir aš manau, kad tokiu būdu yra tobulėjama jo karjera [P10]; <...> Tai žiūrint pagal vaiką, jeigu vaikas linksta link kažkokių tai matematinių gebėjimų, tai beabejo tą jo stipresnę pusę ir ugdai, skaičiavimas, matavimas. Jeigu linksta labiau link kažkokių tai pasakojimų, eilėraščių, tai beabejo irgi ugdai tai. Tai viskas priklauso nuo vaiko, tu turi pamatyti, ko pats vaikas reikalauja [P6];
	Vaiko lytis	<...> Jiems reikia tą energiją kažkur išlieti, jie nori, kad jie būtų pastebėti, nori kažką išgelbėti, kad jiems dėkotų, berniukai nori pirmauti, dėl to tokias profesijas ir renkasi. Mergaitės švelnesnės ar įsivaizduoju, kad joms, na svarbu grožis [P2]; Paskui jau jie gal renkasi kas populiaru, o dabar gal labiau pagal lytį, mergaitės nori būti daktarėmis, ledų pardavėjomis, berniukai vairuotojais [P3];
Instituciniai	Socialiniai aspektai	<...> jis emociškai saugiai turi geri jaustis, tam kad priprastų ir galėtų po to veikti [P4]; <...> Vaikas turi turėti teisę rinktis veiklą, gali rinktis komandą, gali individualiai dirbti, gali dirbti su visa grupe, gali atsisakyti veikti [P3]; kartais tiems vaikams kurie lanko nuo ryto iki galo tai turi būti kaip antra mama. [P8];
	Edukacinių aplinkų kūrimas	<...> Tu turi pamatyti ko pats vaikas reikalauja. Tai sukuriame tokias kaip ir zonas, kur jie turi ugdytis tam tikrus gebėjimus [P4]; <...> Mes šiomet įvedėm žinių kampelį, kur yra įvairūs žaidimai, žaidžia jie ten tokius sudėtingesnius stalo žaidimus, įvairias korteles, emocijų korteles dėlioja [P6];
	Taikoma metodika	<...> Reikia parinkti metodiką, skirtą būtent jam. Žiūrėti pagal jo gebėjimą, jeigu jis jau nori skaityti, bet dar nemoka, tai jau taikyti kažkokią metodiką skaitymo pradžiai, korteles įvairias [P6]; <...> nuo 1997 m. mes dirbame pagal „Geros pradžios“ metodiką <...> ta metodika apjungia daug gerų dalykų <...> vaikai turi teisę pasirinkti, bendrauti, ten tokių kompetencijų visuma [P3];

6 Lentelė. Pedagogas, dalyvaujantis ugdyme karjerai ikimokykliniame amžiuje

Kategorija	Subkategorija	Interviu teksto pagrindžiantys teiginiai
Pedagogo vaidmuo ugdyme karjerai	Skatintojas	<...> tiesiog paskatinti vaikus daugiau patiems savo idėjas realizuoti [P1]; <...>Reikia skatinti, kad kuo daugiau domėtusi, žinotų, ar sužinotų [P8];
	Sąlygų sudarytojas	<...> Mes sudarome sąlygas jiems būti toje aplinkoje, žaidimai, kad vyktų, kad viskas vyktų pagal taisykles [P2]; <...> pedagogo darbas turėtų būti sudaryti sąlygas vaikui įgyvendinti savo idėjas, kuo sėkmingiau [P1];
	Pagalbininkas	<...> Pedagogas turi būti padėjėjas, pagalbinkas, bet ne reguliatorius [P1]; <...> aš vaikui ne mokytojas, aš pagalbinkas, mes tobulėjame kartu. [P10]; <...> Tai aš ir išklauso ir patarėjas [P8];
	Pavyzdys	<...> Pedagogas turi būti pavyzdys, negalima, kad vieną kalbėtų, kitą darytų [P2]; <...> Aš tik pasakau, kaip pavyzdį, kaip tai turėtų atrodyti [P10];
	Stebėtojas	<...> Juk tu negali palikti vaiko savieigai jo vystymosi, tu stebi, tu matai jo savybes, įgūdžius, įpročius, ne charakterį mūsų darbas keisti, bet pastebėti jo charakterio bruožus, atitinkamus išskirti, kitus labiau lavinti, kad išmoktų charakterio bruožus suvaldyti [P3]; <...> mes galime pastebėti atitinkamus vaikus na kalbant apie gabius, negabius vaikus [P6];
	Autoritetas	<...> Auklėtoja jiems darosi toks kaip ir autoritetas, jeigu ji jiems yra svarbi [P6]; <...> Jei auklėtoja yra vaikams autoritetas, jeigu imponuoja pedagogas, tada sako būsiu pedagogas, auklėtoja, mokytoja. [P1];
	Žinių perdavėjas	<...> Viskas įeina ir auklėjimas ir žinių perdavimas, vistiek kuo daugiau duodi žinių, tuo daugiau jie pasiima [P8]; <...> Tu turi išmokyti, išugdyti, suformuoti tam tikras savybes [P3];
Pedagogo veiksniai, skaitinantys vaikų ugdymąsi karjerai	Nuolatinis pedagogo tobulėjimas	<...> Pedagogas ir privalo ir turi norėti tobulėti, ieškoti naujovių, naujienų ir būti pasirengęs visa laiką keistis [P1]; <Mes tobulėjame kartu<...> kartais jų mintys būna tokios įdomios, kad aš pati nežvelgiu, kaip mes tobulėjame kartu [P10]; Pedagogas turi mokytis naudotis informacinėmis technologijomis, nes vaikams dabar reikia greito informacijos pateikimo, virškinimo, jiems visko reikia greitai [P1]; <...> Labai svarbu jeigu tai yra šiuolaikinis pedagogas. Ta prasme šiuolaikinis pedagogas turi neatsilikti nuo šiuolaikinio vaiko [9];
	Vaiko įtraukimas	<...> tiesiog paskatinti vaikus daugiau patiems savo idėjas realizuoti [P1]; <...>Reikia skatinti, kad kuo daugiau domėtusi, žinotų, ar sužinotų [P8]; <...> pastebėjus, kad vaikas meniškas, skatinti dalyvauti konkurse, kad jeigu sportiškas, tai va tie būreliai [P5]; <...> Visada ieškom būdų kaip juos sudominti, turime ir paslaptinių dėžučių, turime ir skrybėlių ir keliaujančių žaislų, turime ir įvairių bendrų žaidimų, tokių, kurie apjungia vaikus [P3];
Pedagogo veiksniai, ribojantys	Iniciatyvos slopinimas	<...> Jei tu nusodinsi vaiką, tai manau jis daugiau tau nieko nesakys, nieko nepasakos, nes jis paprasčiausiai bus nusodintas [P8]; <...> Jeigu pedagogui nepatogu, gal net ir

vaikų ugdymąsi karjerai		slopina, nu nes taip vyksta, kai yra nepatogumai tai yra ir nusižengimas, bet gyvenimas padiktuoja savo aplinkybes, negali užbaigt žaidimo, nes reikia eiti tai į lauką, tai į būrelį [P9];
	Intervencija į vaikų veiklą	<...> jei suaugęs žmogus įsikiša, numuša viską, norą žaisti, norą tobulėti, norą siekti, norą mokytis, tai su vienu stop gali padaryti labai negerų dalykų [P1]; <...> Negerai jei vaikui veikla yra primesta, kad tu turi daryti taip taip taip ir ne kitaip [P9]; <...> Suaugęs vėl įkiša savo idėjas ir užbaigimą ir gali padaryti visiškai atvirkščiai, nei būtų sugalvojęs vaikas [P1]

7 lentelė. Pedagogų pasiruošimas ugdymui karjerai ikimokykliniame amžiuje

Kategorija	Subkategorija	Interviu teksto pagrindžiantys teiginiai
Pedagogų pasirengimas ugdymui karjerai ikimokykliniame amžiuje	Ugdymas, to neįvardinat	<...> nors sakau atrodo mes nepastebimai ir auklėjami, kad jie būtų ir verslūs, kūrybingi ir siektų ir sėkmės pojūčio ir tos laimės ir atrodo ugdai vaiką visokeriopai, pagaliau ir kalbant su vaiku mes jį mokome būti socialiu, būti mandagiu, būti iškalbingu, retorika, drąsiu, tai vat irgi tos savybės kurios reikalingos tolimesniam vaiko gyvenimui ir karjerai [P1]; <...> Jei tik karjerai, tai kaip ir naujas žodis man. Jei pasikapščius po karjerą sueina viskas, tai tada pilnumoj galiu ugdyti [P8]; Gal tada pradėtume garsiai ir kalbėti ir dirbti ta linkme, nu gal labiau kalbėti, nes dirbame ir taip ta linkme. Pradėtume vartoti tuos žodžius, vaikai pradėtų girdėti kuo anksčiau [P4]; <...> Manau, kad svarbiausia yra susirasti ir apsibrėžti, kas tai yra ir kai tu žinai kas tai yra, tada gali plėtoti toliau. Kai tu neturi tam išsikėles tikslo, kad būtent tu tu karjerai vaiką ugdai, tai tu tiesiog ugdai žmogų, šiai dienai svarbiausia yra žmogus, laisvas žmogus, veikiantis žmogus, o kai neturi išsikėles karjeros tiklso tai ir nedarai to gal taip tikslingai. [P9];
	Nepakankamas pasirengimas	<i>Šioje srityje mums dar gal reikėtų</i> [P3]; Na nėra dar didelis mano pasiruošimas, kadangi tų žinių nėra daug, kalbant apie karjera [P6]; <...> Aš manau, kad šioje srityje mums gal dar reikėtų tobulėti [P10];

8 Lentelė. Iššūkiai su kuriais susiduria ikimokyklinio ugdymo pedagogai ugdant karjerai

Kategorija	Subkategorija	Interviu teksto pagrindžiantys teiginiai
Informacijos apie ugdymą karjerai stygius	Informacijos trūkumas pasireiškęs studijų metu	<i>Aišku vaikų lyderių ugdymas taip buvo, bet karjera būtent tai ne, net nežinau, kiek lyderis ir karjera yra susiję [P9]; <...> Tokių karjeros teorijų trūko labai studijų metu. Gal koks požiūris yra dabar į mokytoją, tai toks požiūris yra ir ši dalyką, į karjeros ugdymą ikimokykliniame amžiuje [P10]; <...>Prieš 20 metų nebuvo apie tai kalbama. Jie patys gal dar nežinojo kas ta karjera yra tais laikais [P8];</i>
	UK taikymas neturint UK ikimokykliniam amžių įvardinimo	<i><...> Mes dirbame pagal programas kurios yra parengtos ir jeigu tose programose nėra apie tai kalbama, vadinasi to ir nėra įgyvendinama, man taip atrodo <...> [P5] <...> Na tiesiog nėra kuom remtis, kiek pats savo žinių, savo pastangų idėsi, tiek ir turėsi [P3]; <...> Jeigu ateis laikas kai ir programoje turėsime skiltį šalia visų kitų sveikatos saugojimo, meninės ir socialinės ir visų kitų tai dirbsime dar produktyviau, efektyviau ir ugdysime vaikų karjeros kompetencijas [P5];</i>
Paramos trūkumas iš institucijos	Nepakankamas institucijos skiriamas dėmesys UK	<i>Manyčiau, kad mažai, galima sakyti išvis nieko, kiek pats savo indelį idėsi tiek ir turėsi [P3]; Šiaip nedaug tokiam dalykui skiriama, trūksta [P7]; Šiaip tai manau, kad mažokai dėmesio, nes visi galvoja, kad ikimokykliniame ugdyme yra svarbūs visai kiti dalykai [P5];</i>
	Svarbos nesuvokimas	<i><...> Nes niekas dar apie tai neužsiminė, kad karjera turi būti ugdoma [P6]; <...> Tiesiog manoma, kad tai nėra dar pagrindinis dalykas ikimokyklinėse įstaigose, mokykloje gal taip, o ikimokyklinio nėra pagrindinės karjeros kompetencijos [P7];</i>
	Ugdymo karjerai nebuvimas institucijoje	<i><...> Mes dar nesame pažengę link to, kad būtų apie karjerą kalbama vaiko ir kad ugdyme atsispindėtų karjera [P6]; <...> Šiaip pakolkas tokie dalykai nevyksta, bet tikrai reikėtų pagalvoti apie tam tikrus projektus karjeros. [P1];</i>

9 Lentelė. Pedagogų lūkesčiai, susiję su ugdymu karjerai ikimokykliniame amžiuje

Kategorija	Subkategorija	Interviu teksto pagrindžiantys teiginiai
Metodinė pagalba	Sąvokų įvardinimas	<...> Apibrėžimų, sąvokų kas tai yra, nes aš manau, kad viskas pinasi ir persipina, tik reikia įsivardinti tai pačio įvardinimo reikia [P9]; <...> Aš norėčiau įvardinti, persiorientuoti į naujas sąvokas, į tą naują kryptį [P3];
	Metodinės medžiagos poreikis	<...> Kažkokių tai straipsnių pasiskaityti, pasidomėti, kad būtų kažkokių nuorodų, kad galėtai kažkur įlysti, pasižiūrėti, kad galėtai kažką pritaikyti savo darbe [P8]; <...> Trūksta daugiau medžiagos, kad pasiruošti [P7];
	Mokymai, ugdymo karjerai tema	<...> Aš taip įsivaizduoju, kad mums pedagogams reikėtų į kursus. Man pačiai trūsta žinių šia tema [P2]; Jeigu tai būtų kaip ir kursai, va būtent vaikų karjeros kompetencijų ugdymas. <...> Tai pasisemt patirties, įgyti žinių, galėtų tikrai būti ir kursų forma [P5]; <...> Jeigu tai jau yra siūloma, tai turėtų būti siūlomi seminarai, kažkokie mokymai, aš norėčiau tokiuose dalyvauti [P6];